

Heilige Huisjes

*Een frisse blik op
Internationale Samenwerking*

IS-academie & ministerie van Buitenlandse Zaken

Inhoud

Voorwoord	5
Nieuwe kansen om de juiste weg in te slaan Rolf Kleef en Siegfried Woldhek	6 - 13
Welkom in de ongelijke wereld Isa Baud	14 - 21
De draaimolen of de achtbaan Timor El-Dardiry	22 - 27
De spiegel van Gandhi Alpha Barry	28 - 33
Onderwijzen is meer dan lesgeven alleen Mieke Lopes Cardozo	34 - 41
Bedrijven als efficiënte armoedebestrijders Jan Cloin	42 - 47
De wereld zit gevangen in het oude denken Jasper Bets	48 - 55
De armen zelf wordt niets gevraagd Arnob Chakrabarty en Nies Medema	56 - 65
Iedereen online, ook in de rimboe Maaïke van Adrichem, Sabina Gietema, Fieke Jansen en Lieke Rozendal	66 - 71
Moderniseren gaat niet zonder reality check Joop Hazenberg	72 - 79
Laat zien hoe het echt gaat met de wereld Marika Hoogenboom en Milli Wouters	80 - 87
Met de voeten in de modder Melle Leenstra	88 - 93
Ze moeten zelf aan het roer Marloes Koch en Dik van de Koolwijk	94 - 99
Kunnen wij Afrika wel helpen? Ton van der Lee	100 - 107
Meedoen met het politieke spel Jorn van der Meer en Egbert Pos	108 - 115
De sector is bang en onzeker Yannick du Pont en Michel Richter	116 - 121
De sterkste schouders dragen de zwaarste last Frans van der Straaten	122 - 127
Bijlage: Internationale samenwerking 2.0 Minister Koenders	128 - 129
Colofon	131

Voorwoord

‘Ontwikkelingssamenwerking is niet voor bange mensen’, schrijft een van de deelnemers aan de essaywedstrijd Heilige Huisjes. Zijn betoog is terug te vinden in deze bundel, bedoeld om het debat over de toekomst van ontwikkelingssamenwerking vaart en richting te geven. Het vergt moed om gemaakte keuzes ter discussie te stellen, om vraagtekens te zetten, om fouten te erkennen en om, in weerwil van kritiek, door te gaan met zoeken naar juiste antwoorden op vragen die vaak niet zo een-twee-drie te beantwoorden zijn. Het vergt, kortom, moed om Heilige Huisjes aan te wijzen en dat constructief en degelijk te onderbouwen.

Deze bundel is de tweede editie van Heilige Huisjes, een initiatief van het ministerie van Buitenlandse Zaken, de IS-academie en de redactie van onzeWereld. De IS Academie is een samenwerkingsverband van het ministerie van Buitenlandse Zaken en wetenschappelijke instellingen, bedoeld om beleidsmakers en wetenschappers zo te laten samenwerken, dat onderzoek en kennis optimaal bijdragen aan de kwaliteit van het beleid.

Waren het de eerste keer nog vooral jonge academici van de IS-academie, die hun licht lieten schijnen op de thema’s van ontwikkelingssamenwerking, ditmaal kozen de samenstellers voor een andere aanpak. Heilige Huisjes werd een open speelveld voor iedereen die een visie heeft op de toekomst van dit werkveld en die zijn mening kon onderbouwen tegenover een kritische vakjury. Meer dan veertig essayisten deden mee. Aantal en niveau overtroffen onze verwachtingen. Het debat lééft, zo kon de jury tevreden vaststellen. Na verschillende selectierondes zijn er vijftien essays opgenomen in deze bundel. Op grond waarvan werden de inzendingen beoordeeld? Zaken als originaliteit, gedegen argumentatie, verrassende stellingname en het vermogen ‘anders te kijken’ gaven de doorslag. Het ging, uiteindelijk, om de mate waarin de moed om anders te denken door de essayisten werd gekoppeld aan het vermogen tot analyseren en het schetsen van reële, haalbare alternatieven.

Minister Koenders gaf eind 2008 zijn opzienbarende speech ‘Ontwikkelingssamenwerking 2.0’, die in deze bundel wordt samengevat. Zijn visie op de toekomst was het vertrekpunt. Vervolgens deden prof. Isa Baud, hoogleraar Internationale Ontwikkelingsstudies aan de UvA en Siegfried Woldhek, grondlegger van Nabuur.com, de aftrap met twee essays, die tevens zijn opgenomen. Daarna was het de beurt aan de essayisten. Alle bijdragen tonen aan dat ontwikkelingssamenwerking niet alleen behoefte heeft aan kennis, maar vooral aan geesten die ‘vrij en onverveerd’ hun mening naar voren willen brengen. In die opzet is Heilige Huisjes glansrijk geslaagd.

Siegfried Woldhek (1951) is directeur van NABUUR en tekenaar voor onder andere *NRC*. Voorheen was hij directeur van het Wereld Natuur Fonds.

Rolf Kleef is adviseur voor milieu- en ontwikkelings-ngo's op het gebied van internetstrategie en online samenwerking. Hij was de informatiearchitect bij het opzetten van OneWorld.nl.

Nieuwe kansen om de juiste weg in te slaan

Er is behoefte aan een nieuwe manier van organiseren en samenwerking, in aanvulling op wat bestaande ontwikkelingsorganisaties al kunnen. Niet de organisatie maar het project staat hierbij centraal. Nieuwe ontwikkelingen van de laatste vijf jaar, zoals email, Skype, mobiele telefoon, Facebook, YouTube, Google Earth, GPS en digitale camera maken een andere werkwijze mogelijk. Hierdoor kunnen een groot aantal plekken en mensen rechtstreeks gekoppeld worden en kan de enorme diversiteit aan vraag en aanbod bij elkaar gebracht worden.

Minister Koenders noemt in zijn beleidsplan ontwikkelingssamenwerking 'een zaak van iedereen'¹. Wij pleiten ervoor dat letterlijk te nemen.

Ontwikkelingssamenwerking is een woord met twee onderdelen:

➔ *ontwikkeling* duidt op vooruitgang, nieuwe inzichten, en verbeterde omstandigheden.

➔ *samenwerking* veronderstelt gelijkwaardigheid en wederkerigheid.

Wij denken dat de nieuwe samenwerkingsvormen van de laatste jaren kansen bieden om veel meer te bereiken dan tot nu toe mogelijk was. Iedereen kan nu ook daadwerkelijk aan de slag. Meer *samenwerking* dus. En als de rollen goed worden ingevuld, krijgen de door de minister gewenste² hefboomwerking en economische groei geheel nieuwe perspectieven. Nu gaat de discussie nog vaak over de befaamde 0.8 procent en wordt geprobeerd de impact ervan verder op te rekken met convenanten en afspraken. Maar er is veel meer mogelijk: met richtinggevende impulsen kunnen alle maatschappelijke partijen worden uitgenodigd de volle honderd procent te realiseren, uit welbegrepen eigenbelang. Met andere woorden: meer *ontwikkeling*.

Ver weg bestaat niet meer

Wat ver weg was, is in enkele decennia dichtbij geworden; door de steeds snellere nieuwsvoorziening, toegenomen vliegmogelijkheden, mobiele telefoon en internet. De toegenomen welvaart stelt steeds meer mensen in staat te reizen van 'hier' naar 'daar'. Ze kunnen met eigen ogen andere culturen en verschillen zien. Er is een groeiende vraag naar ecologisch toerisme, dat fair is

Er is een voelbare
spanning tussen
de ontwikkelings-
organisaties

voor de plaatselijke bevolking en dat een *authentieke beleving* geeft. Steeds vaker ook worden vrijwilligersreizen gemaakt en de handen uit de mouwen gestoken om concrete resultaten te bereiken. Mensen vol goede bedoelingen, die in zekere zin doen denken aan de eerste generatie ontwikkelingswerkers, zij het dat het er veel meer zijn en dat ze vaak met eigen geld en middelen aan de slag gaan.

Omgekeerd reizen ook meer mensen van daar naar hier. Migratie, als vluchteling, gastarbeider, economische migrant, student of in een uitwisselingsprogramma. Vrijwel altijd op zoek naar kansen voor zichzelf. Een deel gaat ook voor korte of lange tijd weer naar daar. Veel van deze mensen zetten zich in voor concrete projecten of resultaten om anderen te laten delen in welvaart. Ook dat gaat intussen veel verder dan het al langer bestaande geld naar huis sturen.

En dan is er de enorme groep mensen hier én daar die elkaar meer en meer weten te vinden via internet zonder de fysieke afstanden te hoeven overbruggen. Juist in de ontwikkelingslanden gebruiken mensen de nieuwe communicatiemogelijkheden om hun eigen toekomst en die van de mensen om hen heen te verbeteren. Kortom, we zien dat mensen, die nog recentelijk door grote afstanden waren gescheiden, elkaar ontmoeten. Ze reiken elkaar op ongekende schaal de hand, zowel fysiek als virtueel.

Zelfprotectie

Een deel van de mensen gaat aan de slag met het aanpakken van concrete lokale problemen. Ze kloppen voor hulp aan bij de grote ontwikkelingsorganisaties. Maar die hebben hun focus verschoven van micro- naar meso- en macroniveau: van de *brick and mortar*-projecten, naar *civil society* en *good governance* en *human-rights based approaches*.

Bovendien is de procedure om ondersteuning te krijgen vaak lang en lastig te doorgronden. De concrete wensen daar worden getoetst aan de programma's, beleidsmatige prioriteiten en criteria hier, voordat toegang wordt verleend tot de brede netwerken van ondersteuning met inhoud, contacten en markten.

De focus van de ontwikkelingsorganisaties ligt niet op het ondersteunen van concrete plaatselijke initiatieven en de mensen die er, zowel daar als hier mee aan de gang willen. Ook dwingt het huidige ontwikkelingsbeleid de ontwikkelingsorganisaties tot intern gerichte aandacht door *perverse incentives* om bij het volgende meerjarenplan weer geld toegewezen te krijgen, zoals bestedingsdwang en de noodzaak om draagvlak aan te tonen in de vorm van een Nederlandse achterban. De spanning tussen de ontwikkelingsorganisaties is groeiend en voelbaar. Aan de ene kant is er samenwerking in een platform als Linkis om particuliere initiatieven binnen te halen en aan de andere kant worden

eigen *communities* opgezet zonder veel oog voor laterale verbanden of zelfs voor echt bereikte lokale resultaten³. Bovendien bestaat de neiging om kennis en contacten in huis te willen houden en vooral met eigen netwerken te werken. Een vorm van protectionisme van kennis en ervaring, van geldings- en overlevingsdrang, die inherent is aan het systeem.

Systeemcrisis

Net als bedrijven, overheden en andere ngo's zijn ontwikkelingsorganisaties gemaakt om met eigen mensen en eigen middelen de eigen plannen uit te voeren. Dat stelt echter een bovengrens aan hetgeen zo'n organisatie aankan. De meeste zitten vol bij vijfhonderd projecten, sommige kunnen met een enorm centraal apparaat duizend of vijftienhonderd projecten aan. Maar praktisch alle energie gaat dan zitten in interne zaken zoals het gebouw, de medewerkers, het computersysteem, de accountant, de pers, de planning en de controle. De lades liggen vol met aanvragen die ook belangrijk zijn maar waar geen tijd of geld voor is. Vragen als hoe het staat met armoedebestrijding, wat de optimale rol van de eigen organisatie daarin is en welke andere partijen gemobiliseerd zouden moeten worden, komen niet of nauwelijks aan de orde. Het draaiende houden van het grote apparaat en het kwalitatief goed uitvoeren van het lopende werk, slokt alle energie op. De vraag in de ontwikkelingslanden is echter vele malen groter dan het gecombineerde organisatorisch vermogen van alle overheden, bedrijven en ngo's aankan. Dat is wat Richard en Clinton systeemcrisis noemen. Hetzelfde geldt voor het aanbod aan kennis, contacten, middelen, spierkracht, et cetera. Ook die enorme bron van energie kan niet goed worden benut door de bestaande organisaties, omdat ze daarvoor niet zijn gebouwd. Een groot deel van de lokale vraag kan dus slecht terecht bij de ontwikkelingsorganisaties en het vinden van aansluiting bij het grote aanbod van particulieren gaat ook moeizaam. Dat is geen onwil, maar hangt samen met de organisatievorm. Er is dringend behoefte aan een nieuwe manier van organiseren en samenwerking, in *aanvulling* op wat bestaande organisaties al kunnen. Organisaties zoals SIDA in Zweden en Hivos in Nederland zien dat in en steunen ook al jaren nieuwe initiatieven in die richting.

Project centraal

Voor een groeiend aantal mensen, zowel hier als daar, is de afstand tussen het praatje en de praktijk te groot en worden alternatieve werkwijzen intussen snel aantrekkelijker. Mensen zoeken manieren om rechtstreeks bij kleine projecten betrokken te zijn. Dat uit zich in vele particuliere initiatieven en ook *diaspora* waarbij mensen hun familieleden in het land van oorsprong helpen, is hier een voorbeeld van.

Dit soort initiatieven lijkt voort te komen uit de marketingcrisis

van de grote ontwikkelingsorganisaties en zijn meer hapsnap doe-het-zelfwerk, dat wil zeggen rechtstreekse samenwerking tussen individuen hier en daar met weinig kwaliteitscontrole of uitwisseling van geleerde lessen. Maar juist nu zijn er kansen voor het equivalent van een levendig midden- en kleinbedrijf in ontwikkelingssamenwerking, die de huidige hulpindustrie kan verrijken en de ontwikkelingsmarkt een heel nieuwe dynamiek kan geven. Een markt van grote en kleine projecten met directe interactie van betrokkenen, die zelfsturend kunnen werken door transparante besteding, uitvoering en al dan niet bereikte resultaten, met behulp van gedeelde standaards in verslaglegging en het garanderen van legitimiteit.

Er is geen betere manier om mensen in beweging te krijgen dan via hun eigen vrienden en familie

In de nieuwe vorm van samenwerking staat niet de organisatie maar het project centraal. Het is een ontwikkeling die ook in tal van andere economische sectoren zichtbaar wordt. De verbanden en machtsverhoudingen zijn omgekeerd van: 'onze organisatie maakt een assessment van jouw project om te zien of het past bij onze programmatische prioriteiten en procedures' naar 'ik heb een plan en ik kies mensen en tools die me helpen'.

Dit vergt een andere wijze van organisatie dan die van overheden, bedrijven en ngo's, die hun kracht juist ontleen aan het vermogen om met eigen mensen en middelen eigen plannen uit te voeren. Het vergt een werkwijze die grote aantallen plekken en mensen rechtstreeks kan koppelen, die de enorme diversiteit aan vraag daar en aanbod, zowel hier als daar, bij elkaar kan brengen.

Nieuwe architectuur

In de laatste vijf jaar zijn nieuwe manieren ontwikkeld waardoor een andere werkwijze inderdaad mogelijk is. Dankzij email, Skype, mobiele telefoon, Facebook, YouTube, Google Earth, GPS, digitale camera's, en dergelijke is het makkelijker in contact te komen en te blijven met de ander. Bovendien kunnen bijdragen in geld, kennis, contacten, materialen, begeleiding of invloed nu van overal komen en efficiënt gecoördineerd worden naar die ene plek. Er ontwikkelt zich een nieuwe architectuur voor samenwerking die niet alleen ongekend grote aantallen deelnemers aankan, maar bovendien in staat is het kaf van het koren te scheiden en voortdurend een transparant overzicht kan bieden.

Diverse webinitiatieven laten zien dat dit geen luchtftieserij is: mensen werken samen aan grassroots-projecten die concrete resultaten opleveren en er zijn intussen initiatieven die daarvoor ook een infrastructuur bieden. NABUUR en de 1% Club, twee vanuit Nederland gestarte sites, zijn daarvan goede voorbeelden. Dankzij die nieuwe samenwerkingsarchitectuur zijn er meer mogelijkheden om een klein beetje bij te dragen: iedereen kan

deeltijdontwikkelingswerker worden en samenwerken in fluïde netwerken, die bij het bereiken van het doel weer uiteenvallen en opgaan in andere netwerken voor andere doelen.

NABUUR (www.nabuur.com) biedt dorpsgemeenschappen in ontwikkelingslanden de mogelijkheid zichzelf te tonen via een eigen site en aan te geven voor welke problemen ze assistentie willen. Mensen uit een gemeenschap dichtbij en aan de andere kant van de wereld melden zich vervolgens aan en gaan samen die problemen oplossen, als burens in de Global Village. Vraag gestuurd, transparant, gratis en zelforganiserend. Ze hebben rechtstreeks contact met elkaar, zien wat er moet gebeuren en mobiliseren in hun eigen omgeving dat wat nodig is om een steentje bij te dragen.

Het maatschappelijk potentieel

Het aantal mensen dat concreet actie wil ondernemen groeit, het aantal mensen dat projecten met concrete behoeften aanbiedt groeit en de infrastructuur om die bij elkaar te brengen en te laten samenwerken groeit. Bovendien is de generatie mensen die nu opgroeit door en door vertrouwd met die infrastructuur.

Iedereen kan zijn behoefte aan participatie vormgeven zonder uit het dagelijkse leven te hoeven stappen door de vrije tijd een klein beetje anders in te vullen, of te koppelen aan het werk. De omvang van dit maatschappelijke potentieel aan energie, ervaring, kennis, spierkracht, middelen en tijd is gigantisch. Clay Shirky, auteur van *Here comes everybody*, schatte vorig jaar dat de hoeveelheid tijd die in de gehele Wikipedia is gaan zitten, in alle talen (bij elkaar intussen zo'n twaalf miljoen artikelen – ter vergelijking: de online Encyclopedia Britannica heeft er zo'n 120 duizend), inclusief alle discussies over de inhoud, ruwweg gelijk is aan de tijd die Amerikanen elk weekend besteden aan het kijken naar tv-reclame⁴.

Er is met andere woorden maar een hele kleine verschuiving nodig om een energie in tijd, kennis en geld los te maken die vele malen groter is dan de inzet van de huidige ontwikkelingsorganisaties, bedrijven en overheden. Het vormt een uiterst gewenste aanvulling om de omvang van het werk aan te kunnen.

Participatie is *booming* en, zoals marketeers weten, is er geen betere manier om mensen in beweging te krijgen dan via hun eigen vrienden en familie. De campagne van Barack Obama heeft laten zien hoeveel er intussen mogelijk is, in energie, activiteit, fondsenwerving en het bereiken van tot nu toe 'onbereikbare' mensen. We staan nog maar aan het begin.

De levende rivieren

Dat enorme potentieel, de mogelijkheid voor iedereen om iets bij te dragen is één aspect. Daarnaast is nog iets anders nodig: een wenkend perspectief. De campagne van Obama gaf beide zaken

De oplossingen
waren niet alleen
goed voor de eigen
portemonnee maar ook
voor de omgeving

prachtig vorm. Hij mobiliseerde niet zozeer zelf, maar bood de infrastructuur waarmee mensen zichzelf konden organiseren vanuit een gedeeld doel.

Het gedeelde doel stelt mensen in staat hun welbegrepen eigenbelang te verbinden aan iets groots, iets moois. Het geeft richting

aan ieders inspanning, zonder dat er een groot centraal sturend apparaat nodig is. Op bescheidener schaal was dat bijvoorbeeld ook het model achter het plan *Levende Rivieren* dat de klei-industrie, boeren, gemeenten, waterschappen, Rijkswaterstaat, et cetera, in de jaren negentig op lokaal niveau tot samenwerking inspireerde. Het Wereld Natuur Fonds lanceerde een alternatieve visie voor het rivierengebied met zorgvuldig uitgewerkte kaartbeelden en landschapsschetsen over hoe het zou kunnen worden. De rivier zou

meer water kunnen bergen en het zou weer mogelijk zijn om van de Duitse grens naar Rotterdam te lopen door dit bij uitstek Nederlandse landschap. Vervolgens probeerde het WNF die visie op een plek in de praktijk te brengen, in de Millingerwaard. Baksteenindustrie, boeren, Rijkswaterstaat en andere partijen zagen opeens nieuwe mogelijkheden. In de jaren die daarop volgden, werden alle partijen langs de rivieren rondgeleid door de Millingerwaard: landelijke, provinciale en plaatselijke bestuurders, journalisten, tweehonderd lagere scholen, artiesten, industrieën, plaatselijke ondernemers, en ga zo maar door. Geïnspireerd door de aanpak gingen deze vervolgens zelf aan het werk en creëerden lokaal oplossingen die niet alleen goed waren voor hun portemonnee, maar ook bijdroegen aan het mooier maken van de streek, ze creëerden iets waar ze trots op konden zijn. De recreatieschappen, gemeentes, Rijkswaterstaat, de baksteenindustrie, et cetera, zorgden ervoor dat het werk dat ze sowieso gingen doen en de honderden miljoenen die toch zouden worden besteed, bijdroegen aan het realiseren van iets moois.

Daarmee was de bekende heilloze tegenstelling opgeheven die natuurbeschermers of mensen uit de wereld van ontwikkelings-samenwerking zo goed kennen, namelijk tussen de harde economische realiteit die de toestand dagelijks verder verslechtert enerzijds en het relatief kleine budget om die negatieve effecten te mitigeren anderzijds. Het is een bij voorbaat uitzichtloze situatie. De aanpak van de *Levende Rivieren* werd later met succes toegepast op de introductie van het FSC keurmerk en de bescherming van grote gebieden in het buitenland. Het is niet goed je neer te leggen bij een door convenanten opgerekte 0.8 procent als bijna 100 procent nodig is. Zoals William McDonough steeds zegt: een auto die met 100 km/u de foute kant opgaat en met moeite wordt afgeremd tot 50 km/u, gaat nog steeds de foute kant op. Het gaat erom methoden te ontwikkelen waardoor we de goede kant opgaan.

De goede kant op

Er liggen ongehoorde en groeiende kansen om alle maatschappelijke actoren uit welbegrepen eigenbelang te laten helpen de goede kant op te gaan. Daarvoor zijn drie zaken nodig:

- Een gedeelde inspiratie, zoals de Millenniumdoelen, dusdanig vormgeven dat ieder individu en bedrijf kan zien hoe het ermee staat en waar hij of zij kan bijdragen.
- Een geloofwaardige uitnodiger, die laat zien hoe de vlag erbij hangt, welke voortgang er gezamenlijk wordt bereikt en wie wat heeft bijgedragen. Zo heeft iedereen niet alleen zicht op de resultaten die uit eigen inspanningen komen, maar ook hoe al die resultaten bij elkaar het behalen van de Millenniumdoelen daadwerkelijk dichterbij brengen, stap voor stap, jaar voor jaar. Een aantal ontwikkelingsorganisaties en/of het ministerie zouden die rol kunnen oppakken.
- Een context waar iedereen kan zien wat waar en hoe werkt, een omgeving waar ideeën, inspiratie en contacten kunnen worden opgedaan.

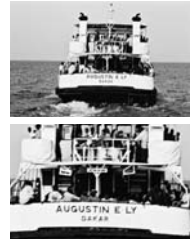
Het vormgeven van deze drie zaken is niet simpel en vergt veel meer uitwerking dan in dit korte bestek kan worden gegeven. Het vraagt de bestaande organisaties over de schaduw van hun huidige rolopvatting heen te springen om zo een nieuwe invulling te geven aan *ownership*, *empowerment* en *participatie*, op een schaal die vele malen groter is dan ze nu gezamenlijk kunnen realiseren. Zoals het ministerie van Economische Zaken niet zelf de economie draaiend houdt, zo hoeft het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking niet alle ontwikkeling zelf te regelen met een aantal organisaties. Betrokken en bevlogen mensen in gezinnen, bedrijven, overheden en ngo's willen meer zijn dan het publiek van ontwikkelingssamenwerking. Dat is ook mogelijk. Hoe? Door de focus te verleggen van het mobiliseren naar het faciliteren van individuen, bedrijven, overheden en ngo's om zichzelf te organiseren rond een gedeeld doel. Ontwikkelingssamenwerking wordt daarmee daadwerkelijk een zaak van iedereen.

¹ BUZA, "Bert Koenders," webpagina, 18T11:16 7, 2008, www.minbuza.nl/nl/organisatie/bewindslieden/ministerkoenders/eenzaakvaniedereen

² Bert Koenders, "Internationale Samenwerking 2.0" (Amsterdam, The Netherlands, November 8, 2008), www.minbuza.nl/nl/actueel/speeches,2008/11/koenders-moderniseert-is.html

³ Er is eigenlijk nog geen algemeen gehanteerde definitie van wat een particulier initiatief is, en ook nog geen algemeen gehanteerde methode om de eigen resultaten te meten, laat staan ondersteuning te bieden die particuliere initiatieven in staat te stellen hun bijdragen uit te drukken.

⁴ Clay Shirky, "Gin, Television, and Social Surplus - Here Comes Everybody" (presented at the Web 2.0 Expo, San Francisco, April 23, 2008), www.herecomeseverybody.org/2008/04/looking-for-the-mouse.html

Isa Baud (1950) is hoogleraar Internationale Ontwikkelingsstudies aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de UvA. Ze studeerde sociologie der niet-westerse volkeren aan de Universiteit Leiden. In 1989 promoveerde zij aan de TU Eindhoven. Sinds medio 2002 is Baud directeur van het onderzoeksinstituut Amsterdam Research Institute for Global Issues and Development Studies (AGIDS) van de UvA en vice-president van de Europese Associatie van Ontwikkelingsinstituten (EADI).

Welkom in de ongelijke wereld

Samenwerken in netwerken van mensen en kleine bedrijven direct met elkaar verbonden via internet en contacten via 'vrijwilligersreizen' zouden de voornaamste kanalen voor een ideale samenwerking zijn. Daarmee lijkt het alsof de wereld bestaat uit welwillende mensen en kleine bedrijven die door de handen ineem te slaan met behulp van de digitale snelweg, armoede met enige spoed de wereld uit kunnen helpen.

De nieuwe samenwerkingsvormen die voorgesteld worden door Woldhek en Kleef, in het eerste essay, bieden inderdaad kansen voor samenwerking die voorbijgaan aan de klassieke kanalen van overheid, medefinancieringsorganisaties en grootschalig particulier bedrijfsleven. Dat wil zeggen, internet bevordert de individuele zeggenschap van mensen en kleinschalige organisaties op een schaalniveau dat tot nu toe ongekend is – wereldwijd van mens tot mens. In het Engels zouden wij zeggen – het bevordert *agency* op een wereldwijde schaal. Mijn eerste vraag gaat over wie aan dergelijke interactieve netwerken deel kan nemen en welke voorwaarden daarvoor nodig zijn in lage inkomenslanden. Mijn tweede vraag gaat over de mate waarin men inderdaad individuele vrijheid en zeggenschap kan laten gelden – want waarom zijn vele mensen arm? Dat heeft te maken met structuren van ongelijkheid die armoede bevorderen en waaraan de machtigen en rijken veel voordeel beleven. Dat betekent dat wij ook oog moeten hebben voor de wijze waarop zeggenschap ingebed en beperkt wordt in 'structuren' (om met Giddens te spreken), en de mate van ongelijkheid in die structuren als ook tot wiens voordeel het voortbestaan van dergelijke structuren strekt.

Deze vragen wil ik bekijken vanuit het perspectief van mensen in lage inkomenslanden, want hoewel het duidelijk is dat de schrijvers van het stuk over meer ontwikkeling en meer samenwerking het hart op de goede plaats hebben, hun perspectief belicht vooral de mogelijkheden van mensen uit hoge inkomenslanden. Ter illustratie – ecologisch toerisme, vrijwilligersreizen, nieuwe communicatiemogelijkheden.

Uitgesloten van deelname

Om te bekijken in hoeverre mensen in lage inkomenslanden kunnen participeren in de nieuwe samenwerkingsvormen wil ik nagaan

Het gaat om het
recht een leraar
te hebben die
goed lesgeeft

voor welke groepen de digitale interactie nieuwe mogelijkheden biedt, of liever gezegd wie nog niet mee kan doen aan deze virtuele netwerken. Mensen die niet kunnen lezen en schrijven, kunnen niet meedoen. Mensen op het platteland zonder elektriciteit en/of internet verbinding, evenals mensen die alleen in lokale talen communiceren, kunnen niet meedoen. In India hebben wij het dan over ongeveer driehonderd miljoen mensen die niet mee kunnen doen aan de virtuele netwerken¹. Wellicht kunnen de ngo's in lage inkomenslanden mensen die buitengesloten worden, vertegenwoordigen op het virtuele netwerk. Mijn collega uit Trinidad stelt vast dat zijn initiatieven om meer participatieve lokale discussies te voeren nog steeds gebruik moeten maken van klasieke middelen – brochures en werkbezoeken, want teveel ngo's hebben nog geen geld voor de virtuele middelen.

Een minder zichtbaar maar niet minder sterke uitsluiting vindt plaats op basis van wat ik 'structuren van ongelijkheid' noem. Een voorbeeld hiervan is het kastensysteem in India, waarbij mensen op basis van hun afkomst in een lage kaste, buitengesloten worden van vele voordelen die de economische ontwikkeling van de laatste twintig jaar India gebracht heeft. Waar in dorpen aan de kant van de hoge kasten goede huizen, basisdiensten als water, elektriciteit en uitgebreide winkels zijn gebouwd, wordt aan de kant van de lage kasten bijna niets verbeterd ten opzichte van eerdere jaren. Deze uitsluiting vertegenwoordigt een ongelijkheid die ingebed is in ideeën over de rechten en plichten van verschillende sociale groepen in de samenleving, die als 'normaal' worden gezien en waarvan de handhaving door een grote meerderheid van de bevolking gedragen wordt.

Gebrek aan rechten

Een ander voorbeeld is de moeilijkheid om sloppenwijken aan te pakken en de bewoners een betere woonomgeving te bezorgen. Veel sloppenwijken zijn illegaal gebouwd, zodat bewoners zeer moeilijk rechten kunnen laten gelden op die ruimte – hun 'recht op de stad' wordt ontkend door lokale overheden. Alleen waar overheden expliciet rechten toekennen aan buurtorganisaties om illegale buurten tot legale buurten met voorzieningen op te bouwen, zoals in Peru het geval is, zijn armoede op basis van gebrek aan rechten op een behoorlijke woonruimte en omgeving te doorbreken. In andere landen, waar stedelingen in illegale en/of informele buurten wonen, blijven zij kwetsbaar voor plotselinge sloopplannen van overheden enerzijds en de 'gunsten' van politici net voor verkiezingen anderzijds.

Wat kan samenwerking nieuwe stijl, zoals voorgesteld door Woldhek en Kleef, hieraan veranderen? Niet veel, want het gaat

om veel meer dan het bouwen van een schooltje door vrijwilligers. Het gaat om het recht een goede leraar te hebben, die aanwezig is, en die bereid is goed les te geven aan kinderen van achtergestelde groepen. Om dergelijke problemen aan te pakken zijn initiatieven nodig die 'structuren van ongelijkheid' aanpakken. In Mumbai bestaan lokale initiatieven door universitaire docenten om scholing te verzorgen voor kinderen uit sloppenwijken die overdag werken; maar die moeten ondersteund worden door de mdg's die ervoor zorgen dat de Indiase regering de noodzaak en het recht van ieder kind op onderwijs erkent, zoals in recente jaren gebeurde. Hiermee wordt een anker gegeven, waarmee nieuwe generaties geen 'hulp' hoeven te ontvangen, maar waarmee zij rechten kunnen opbouwen in de eigen samenleving.

Structurele veranderingen

Ondersteuning vanuit internationale netwerken voor structuurverandering kan zeker strategisch zijn. Voorbeelden hiervan zijn de grote campagnes die onder andere Nederlandse ngo's hebben ondernomen om structurele veranderingen teweeg te brengen, met als meest bekende de campagnes om medicijnen tegen hiv/aids betaalbaar te maken voor mensen in lage inkomenslanden. Een tweede voorbeeld is één waarbij ook de particuliere sector een grote rol speelt. Banken met programma's gericht op microkrediet erkennen en ondersteunen de rechten van mensen die in de 'informele (lees: onbeschermd) sector' werken. Zij beschouwen hen als kredietwaardige cliënten, in tegenstelling tot de meer klassieke banken die geld of bezit als onderpand eisen en daarmee uitsluiting van mensen in de informele sector bevorderen.

Hoe kan men de nieuwe vormen van samenwerking die Woldhek en Kleef voorstellen aanwenden om enerzijds meer mensen in lage inkomenslanden te laten participeren en hun zeggenschap te vergroten en anderzijds op effectieve wijze de structuren van ongelijkheid zo aan te pakken dat zij minder greep houden op grote groepen arme en buitengesloten mensen?

Arme mensen moeten vechten om een aantal dingen voor elkaar te krijgen – onderdak en basisvoorzieningen (water, sanitair, elektriciteit, afvalophaaldiensten), werk en inkomen, onderwijs voor hun kinderen en veiligheid in de woonomgeving. Op welke onderdelen hiervan gaat de ontwikkelingshulp niet van nationale overheid naar nationale overheid, maar meer rechtstreeks?

Betere basis

Bij basisdiensten is de samenwerking tussen gemeenten – de zogenaamde stedenbanden – van groot belang. Daarbij wordt rechtstreeks tussen gemeentediensten in Nederland en in lage inkomenslanden (brandweer, afvalophaaldienst, rampenbestrijding) over een langere periode samenwerking opgebouwd, waarbij ken-

nis en ervaring worden uitgewisseld en technische ondersteuning wordt geboden. Belangrijke uitkomsten zijn dat de gemeentelijke staf versterkt wordt, zeggenschap van burgers wordt bevorderd (meestel in Nederlandse gemeenten) en dat er meer toegang is tot betere basisdiensten die algemeen door gemeenten worden geleverd. Een recente conferentie met gemeenten en onderzoekers van de UvA heeft laten zien dat zowel maatschappelijke groeperingen in Nederland (Marokko Platform bijvoorbeeld) hier met verve aan bijdragen, alsmede de staf van vele gemeenten². Met name initiatieven die in het kader van Lokale Agenda 21 worden genomen, leiden er ook toe dat burgers meer bij het zetten van lokale agenda's voor verbetering van de woonomgeving worden betrokken.

Onveilige werkomstandigheden

Een tweede belangrijk strijdpunt voor arme mensen is het verkrijgen van werk en inkomen om zichzelf en hun gezin te onderhouden (dit geldt voor zowel mannen als vrouwen, die beiden bijdragen leveren). Grote groepen mensen werken in de informele sector, dat wil zeggen in kleine en middelgrote bedrijven, die geen arbeidsrechtelijke bescherming bieden, vaak slechte en onveilige werkomstandigheden, en waar vakbonden niet worden toegelaten. In India bijvoorbeeld, werkt meer dan tachtig procent van de beroepsbevolking buiten de reguliere arbeidsmarkt. Welke ondersteuning is in deze situatie te geven? Een programma van het ministerie van Buitenlandse Zaken is het PUM-programma, waarbij ervaren bedrijfsmensen het Midden- en Kleinbedrijf in

diverse ontwikkelingslanden ondersteunt door rechtstreeks in de desbetreffende bedrijven te werken.

Hierbij komen zowel technische- als organisatorische verbeteringen aan de orde, waarbij bijvoorbeeld in Mali een PUM'er opmerkte dat vrouwen veel initiatief tonen, maar weinig ondersteund worden vanuit de eigen gemeenschap. Externe ondersteuning kan zo'n patroon dan mogelijk doorbreken. Ook de vakbondsinitiatieven die technische scholing ondersteunen in veel landen in het zuiden, bevorderen de technische

kennis onder jongeren en geven hun een betere positie bij het zoeken naar werk. Rechtstreekse initiatieven vanuit technische scholen en bedrijven in Nederland kunnen dergelijke processen versterken.

Geen toegang tot onderwijs

Een derde gebied is dat van onderwijs, waar grote groepen noch toegang hebben noch recht op hebben. In de Keniaanse stad Nairobi, was de kwaliteit van het basisonderwijs zo slecht in de grote sloppenwijken van de stad, dat ouders en buurtorganisaties zelf privéscholen hebben opgezet. Deze beweging is wijd-

De stem van de
buitengesloten
wordt te weinig
gehoord

verspreid inmiddels, en, zelfs nu weer meer ondernomen wordt vanuit de overheid, ligt de voorkeur van veel mensen nog steeds bij de scholen die in eigen beheer zijn opgezet. Een veel voorkomend probleem is de wijze waarop conflicten (binnenlands of tussen landen) leiden tot grote stromen vluchtelingen waarvan de kinderen geen toegang meer hebben tot regulier onderwijs. Hoewel noodhulp in kampen wel onderwijs verschaft, is de erkenning van het genoten onderwijs nog een groot probleem bij terugkeer in eigen land (oproep UNESCO-IIEP). Dit betekent dat hoewel er wel substituuut onderwijs gegeven wordt, de overheid die alternatieve vormen van onderwijs moeten legitimeren daar niet op is ingericht. Hierbij kan de zeggenschap van noodhulp organisaties en ouders die hun kinderen naar school sturen wel in deelname van kinderen resulteren, maar de overheidsstructuur die erkenning weigert, niet aanpakken.

Zowel het aanbod van onderwijs als de kwaliteit zijn belangrijke onderwerpen van discussie tussen het ministerie van Buitenlandse Zaken –DGIS en een netwerk van onderzoekers (UvA), internationale organisaties en ngo's binnen het kader van de IS-academie over kwaliteit van onderwijs. In dit programma worden door de samenwerking van onderzoekers met praktijkmensen en uitgebreid veldwerk door de onderzoekers zelf, de vragen die uit de praktijk komen in lage inkomenslanden boven tafel gebracht en ter discussie gesteld³. Het onderzoek onder buitengesloten mensen is een noodzakelijke voorwaarde voor dergelijke discussies; immers, de stem van deze groepen wordt te weinig gehoord in gremia waar veel beslissingen worden genomen. Onderzoekers hebben ook een eigen verantwoordelijkheid om kwesties aan de orde te stellen die buiten de bestaande kaders van ontwikkelingssamenwerking gaan. Bijvoorbeeld, in de periode dat het onderwijsbeleid zich bijna uitsluitend op basisonderwijs richtte, hebben de UvA-onderzoekers tegen de wens van het ministerie, vastgehouden aan het doen van onderzoek onder oud-strijders van rebellenlegers die via technisch- en beroepsonderwijs weer een positie moesten opbouwen in de reguliere maatschappij.

Als katalysator

Wanneer men dus nieuwe kanalen wil aanboren om rechtstreeks van particulier in Nederland naar particulier in een ontwikkelingsland en van kleinbedrijf naar kleinbedrijf ondersteuning te geven, is het nodig een aantal zaken in de gaten te houden. Ten eerste, is het noodzakelijk om te begrijpen met welke problemen buitengesloten groepen in ontwikkelingslanden worstelen. Alleen op basis van die prioriteiten, bij voorkeur aangegeven door de mensen zelf, zou men een bepaald type ondersteuning ter hand kunnen nemen. Hierbij moet men wel beseffen, dat ondersteuning om zeggenschap te vergroten beter mogelijk is via dergelijke

individuele kanalen, dan het doorbreken van structuren en organisaties die grote groepen mensen buitensluiten door de wijze waarop zij prioriteiten en regels vaststellen.

Mijn voorstel is om de eigen initiatieven van mensen en lokale organisaties in lage inkomenslanden te herkennen en te erkennen door ze zichtbaar te maken. Wij hoeven niet te bouwen – wij moeten als katalysatoren werken om bestaande vormen van samenwerking zichtbaar te maken in de rijke landen. Internet kan hierbij van cruciaal belang zijn. Een netwerk zoals de National Coalition of Slum Dwellers in India kan veel meer uitwisseling van ervaring en zichtbaarheid verwerven door het gebruik van internet. Bij vrijwilligersreizen zou het wellicht strategisch zijn om initiatieven in kaart te brengen eerder dan zelf iets nieuws te bedenken – in samenwerking met lokale organisaties in het betreffende land. Het bouwen en faciliteren van websites en toegang tot websites voor buitengesloten mensen uit lage inkomenslanden zou een verdere manier zijn om dergelijke initiatieven te steunen.

Dit laat onverlet dat het doorbreken van structuren die ongelijkheid in stand houden een strategisch, maar zeer taai proces is. Ik denk niet dat het mogelijk is om dit buiten reguliere hulpkanalen te doen op individuele basis. Netwerken van organisaties, zoals die van ngo's, overheden (UCLG) en andere types organisaties (consumentenbewegingen en vakbonden) zijn hiervoor nodig. Dit zijn organisaties met een grote achterban; met de mogelijkheden om
.....
pressie uit te oefenen over de langere periodes die nodig zijn om structurele verandering teweeg te brengen.

¹ Gegeven het feit dat in India een belangrijk deel van de wereldbevolking onder de internationale armoedegrens woont, is dit een relevant voorbeeld.

² (zie van Ewijk, E. 'Het Stopt niet bij de Gemeentegrens'- samenwerking met gemeenten in herkomstlanden, verslag van een conferentie, Mammoni, Utrecht 29 januari, 2009, gesponsord door NCDO, UvA, VNG International).

³ Het beeld van onderzoekers in ivoren torens is dan ook al lang achterhaald en heeft weinig met de werkelijkheid van ontwikkelingsgericht onderzoek te maken.

Risicospreiding ↗

Timor El-Dardiry (1983) studeerde internationale economie in Maastricht en internationale betrekkingen in Parijs en Washington. Sinds 2008 is hij werkzaam als beleidsmedewerker bij het ministerie van Buitenlandse Zaken.

De draaimolen of de achtbaan?

Ontwikkelingssamenwerking is niet voor bange mensen. Landen moeten op zoek naar creatieve manieren om ontwikkeling te bereiken. Maar het ontwikkelingsbeleid van donoren beperkt hun mogelijkheden. Er is een omslag nodig in het denken over ontwikkelingssamenwerking: we moeten ontwikkelingssamenwerking gaan zien als een vorm van durfkapitaal, maar tegelijkertijd ook als een verzekering waar ontwikkelingslanden op kunnen rekenen, zelfs wanneer resultaten tegenvallen.

Als duurzame en eerlijke groei eenvoudig en zonder risico te bereiken was, dan was het woord 'armoede' al lang en breed uit het woordenboek verdwenen. Ontwikkelingslanden zouden makkelijk financiering van kapitaalmarkten kunnen krijgen voor hun beleid. Want als je zeker weet hoe je armoede kunt terugbrengen en groei kunt stimuleren, dan ligt het rendement voor het oprapen.

De praktijk is anders. Veel lage inkomenslanden hebben nauwelijks toegang tot de internationale kapitaalmarkt: succes is niet verzekerd en de risico's worden door private investeerders kennelijk als 'te hoog' ingeschat. In zo'n geval is er duidelijk een rol weggelegd voor publieke investeringen, ontwikkelingssamenwerking dus, om in het gat te springen. Het belang daarvan neemt met de enorme kapitaalvlucht als gevolg van de kredietcrisis alleen maar toe. Ontwikkelingssamenwerking houdt zich per definitie bezig met de moeilijkste opgaven. Financiering voor ontwikkeling vereist dus lef.

Maar naast durf past ook bescheidenheid van donoren, zeker nu we ontdekken dat het westerse groeiemodel niet perfect is. Tijdens de jaren tachtig en negentig dachten we nog dat we hét recept voor ontwikkeling gevonden hadden: de Washington Consensus. Maar de werkelijkheid bleek niet zo eenvoudig. Helaas bestaat er geen magische *one size fits all* formule en dus proberen we op veel manieren, met mankracht en middelen, vooruitgang te boeken. Terecht leggen vooruitstrevende donoren steeds meer de nadruk op beleidsruimte voor partnerlanden. Goed, we weten misschien wat niet werkt (overdagig protectionisme, bijvoorbeeld), maar ontwikkelingslanden moeten vooral zelf ontdekken wat voor hen dan wél de weg naar duurzame groei is. Nobelprijswinnaar Michael Spence noemt dat *'crossing the river by feeling for the stones'*.

De beleidsruimte
vliegt ongemerkt
het raam uit

Meer zekerheid

In feite sporen we ontwikkelingslanden aan om meer risico te nemen. Beleidsmakers in partnerlanden moeten meer zelf uitproberen en minder vertrouwen op kant-en-klaarrecepten van donoren en internationale instellingen. Al experimenterend komen we er samen wel uit, zo is de gedachte.

Was het maar zo simpel. De roep om meer beleidsruimte klinkt helaas bijzonder hol. Want partnerlanden zullen geen extra risico's nemen zonder dat daar ook meer zekerheid tegenover staat. Die zou geboden worden door voorspelbare en stabiele steun van donoren. Zijn we daartoe echt bereid? Ik vrees van niet. Donoren, en daarmee ook partnerlanden, neigen naar conformisme uit angst voor risico's.

Een gedachte-experiment: neem twee willekeurige partnerlanden die zich in eenzelfde uitgangspositie bevinden. Allebei worden ze gesteund met een grote hoeveelheid Nederlands ontwikkelingsgeld. In land A is men erin geslaagd om de armoede flink terug te brengen, hoewel er nog een lange weg te gaan is. Land B heeft ander beleid gevoerd, dat minder succesvol bleek. De armoede is daar gestegen. In welk land zal Nederland in een nieuwe periode het meeste ontwikkelingsgeld investeren? De politiek zal er in naam van de belastingbetaler op wijzen dat in land A meer concrete resultaten zijn geboekt. Waarom blijven investeren in land B, als het toch niets op lijkt te leveren?

Kluitjesvoetbal

Stel bovenstaande vraag aan een stuk of dertig donoren en het wordt begrijpelijk waarom donorlanden net als hulporganisaties vaak kluitjesvoetbal spelen. Vooral post-conflictlanden en de landen die met donorhulp al veel vooruitgang doormaken, zijn populair. Daar is steun namelijk het meest zichtbaar en kan met concrete resultaten worden gepronkt. Voor de restgroep zijn de middelen relatief beperkt. Zo ontvangen landen als Mozambique, Nigeria en Senegal per inwoner twee- tot driemaal zoveel ontwikkelingshulp als de Centraal Afrikaanse Republiek, terwijl het inkomen per inwoner in dat laatste land een stuk lager ligt. Gevolg is dat een partnerland niet snel innovatief beleid gaat uitproberen. Want tegenover het toegenomen risico staat geen enkele harde garantie van onze kant, mochten de resultaten uitblijven. De beleidsruimte vliegt dus ongemerkt het raam uit. Om een voorbeeld te noemen: tussen 1990 en 2002 is de jaarlijkse hoeveelheid ontwikkelingshulp aan de landbouwsector wereldwijd met meer dan de helft gedaald. Achteraf blijkt dat dat ten onrechte is geweest, want ontwikkeling van het platteland is vaak van groot belang om duurzame groei te bereiken. Maar welk ontwikkelingsland had het in die tijd aangedurfd om tóch veel middelen in landbouw te investeren?

Juist op het gebied van ontwikkeling, waar durf en innovatie

essentieel zijn, bestaat dus weinig ruimte om experimenterend het armoedevraagstuk te lijf te gaan. Dat lijkt me niet de mentaliteit waarmee je een eind kunt helpen maken aan de extreme armoede van bijna anderhalf miljard mensen – en dat is dan ook nog steeds de realiteit van vandaag.

Risico's afdekken

Gelukkig kunnen we ontsnappen aan dit probleem. Maar dan moeten we wel een heldere keuze maken en deze ook durven uit te leggen aan de belastingbetaler. Concreet betekent dit dat ons uitgangspunt moet veranderen: het is zinloos om elke euro Nederlands ontwikkelingsgeld zowel bij voorbaat als achteraf te willen vertalen in simpele, tastbare resultaten (een school hier, een waterput daar en daarmee een x aantal minder armen). Ontwikkelingssamenwerking is risicovol en begeeft zich op onbekend terrein. Het is een zaak van de lange adem en het kan ook wel eens misgaan. Er bestaat niet één recept en dus zullen we op verschillende paarden moeten wedden. Willen we partnerlanden stimuleren om te innoveren, dan moeten ze op onze steun kunnen vertrouwen, zelfs wanneer het tegenzit. Ontwikkelingsgeld wordt dus tegelijkertijd ingezet als durfkapitaal én als verzekering. Er is een duidelijke overeenkomst tussen deze visie op ontwikkelingsamenwerking en ons eigen, nationale stelsel van sociale zekerheid. Ook dat is er namelijk op gericht om mensen kansen te laten grijpen, zonder de zorg dat ze er alleen voor staan wanneer het onverhoopt verkeerd uitpakt. Jongeren worden bijvoorbeeld aangemoedigd om een vervolgstudie te kiezen, terwijl ze niet weten hoe de arbeidsmarkt er over een aantal jaar uitziet. Daar staat de zekerheid tegenover dat er altijd een sociaal vangnet voor ze is. In het algemeen hebben succesvolle kleine, open economieën een uitgebreid stelsel van sociale zekerheid. De econoom Dani Rodrik legt dat uit als een manier om de risico's af te dekken die de afhankelijkheid van de grillen van de wereldeconomie met zich meebrengt. Vrij vertaald: we willen dat Nederlandse burgers de kansen van globalisering ten volle kunnen benutten, maar niet zonder hen enigszins te beschermen tegen de schokken van buitenaf die een open economie met zich kan meebrengen. Dezelfde visie kan toegepast worden op onze ontwikkelingsrelatie met partnerlanden.

Blanco cheque

Zal de wetenschap dat donorlanden garant staan niet leiden tot gemakzucht en verspilling door beleidsmakers in partnerlanden? Of nog erger: betekent dit dat we een blanco cheque gaan uitschrijven? Natuurlijk niet. Er zijn volgens mij voldoende waarborgen te bedenken. Beleidsruimte kan nooit oneindig zijn: mensenrechten en anticorruptiebeleid spelen bijvoorbeeld terecht een doorslaggevende rol bij Nederlandse macrosteun. Daarnaast zou het belangrijkste uitgangspunt voor Nederlandse steun op

We moeten meer lef
tonen, maar ook
bescheiden blijven

landenniveau moeten zijn, dat een ontwikkelingsstrategie van een partnerland lokaal breed gesteund wordt en transparant is. Burgers in partnerlanden moeten hun regering kunnen aanspreken, net zoals Nederlandse belastingbetalers van de overheid een heldere en verdedigbare onderbouwing van uitgaven verwachten. Op die manier blijven partneroverheden de druk voelen om effectief ontwikkelingsbeleid te voeren. Die druk is in principe immers nergens zo groot als onder de eigen bevolking. Concreet en op korte termijn moet Nederland sterk blijven inzetten op transparante, openbare begrotingen van partneroverheden. De onafhankelijke en de parlementaire controle van overheidsuitgaven moet worden versterkt, bijvoorbeeld door het lokaal steunen, of helpen oprichten, van Algemene Rekenkamers. Natuurlijk spelen niveaus van onderwijs en gezondheid op de lange termijn een cruciale rol bij de druk om verantwoording die overheden voelen. Het is ook om die reden moeilijk voor te stellen dat donoren een ontwikkelingsstrategie steunen waarin deze onderwerpen niet prominent aan bod komen. De verzekering van middelen bij tegenvallende resultaten verhindert niet dat ontwikkelingspartners verantwoording aan elkaar afleggen. Blijkt er geen *commitment* te zijn bij een overheid, dan heeft het geen zin om op grote schaal (begrotings)steun te verlenen. En blijkt in een ander land de gevolgde strategie na een aantal jaar de armoede niet te verminderen, dan zou Nederland een partnerland juist moeten aanmoedigen om het over een andere boeg te gooien. Dat kan door voorspelbare middelen (zoals begrotingssteun) in het vooruitzicht te stellen wanneer een partnerland een vernieuwende strategie uitwerkt: een premie op innovatie.

Multilateraal systeem

Het zal voor donoren zeker in het begin erg moeilijk blijken de verleiding te weerstaan om hun *darlings* te vertroetelen met bilaterale hulp. Zelf heb ik dan ook meer vertrouwen in het multilaterale systeem (de ontwikkelingsbanken bijvoorbeeld) als een manier om ons durfkapitaal te kanaliseren. Multilaterale organisaties, mits ontwikkelingslanden daarin voldoende vertegenwoordigd zijn, zullen minder afhankelijk zijn van de voorkeuren van een beperkt aantal donoren. Solidariteit tussen ontwikkelingslanden kan er bovendien voor zorgen dat de opbrengsten van investeringen in succesvolle landen deels worden aangewend voor blijvende inspanningen in landen waar het minder goed gaat. Door hun zeer brede geografische aanwezigheid zijn multilaterale instellingen beter dan individuele donorlanden in staat om risico's te spreiden. Daardoor zijn ze ook meer geschikt als 'verzekeraar' voor ontwikkelingsgeld. In de praktijk is bijvoorbeeld het volgende voor te stellen. De regionale ontwikkelingsbanken (zoals de Afrikaanse Ontwikkelingsbank en de Aziatische Ontwikkelingsbank) hebben zowel 'harde' als

'zachte' leningenloketten. Aan de minder arme landen worden uit het bankkapitaal leningen verstrekt tegen 'harde' voorwaarden, zoals een rente die bijna marktconform is. Armere ontwikkelingslanden krijgen leningen tegen 'zachte', concessionele voorwaarden. Deze leningen worden gefinancierd uit speciaal beheerde fondsen, die door donoren worden aangevuld. Als een vorm van durfkapitaal en solidariteit tussen ontwikkelingslanden, zou een veel groter deel van het netto inkomen uit de harde leningen kunnen worden toegewezen aan de zachte fondsen. Donoren zouden ook grotere bijdragen moeten leveren aan die fondsen, zodat deze minder vaak hoeven te worden aangevuld en dus meer voorspelbaar middelen kunnen toewijzen. Daarnaast moeten we bereid zijn om het kapitaal van de banken vaker aan te vullen. Dit zal nodig zijn doordat het resterende netto inkomen afneemt.

Voor een arm ontwikkelingsland zullen de middelen veel voorspelbaarder worden over een langere termijn. Daardoor kan het zich een experimentele strategie beter veroorloven. Landen die zich succesvol ontwikkelen, zullen na verloop van tijd de steun aan de armste landen meefinancieren.

Terwijl we onze eigen ontwikkelingsmentaliteit veranderen, zouden we dus moeten kiezen voor een toename van onze ontwikkelings samenwerking via het multilaterale kanaal. We moeten er dan wel voor zorgen dat er voldoende verantwoording naar burgers in ontwikkelingslanden wordt afgelegd, zowel door partnerlanden als door de instellingen zelf. Dat laatste vereist in elk geval dat partnerlanden op gelijke voet kunnen meepraten binnen het bestuur van de multilaterale organisaties. Gelukkig is de laatste jaren duidelijk een trend in die richting merkbaar bij bijvoorbeeld de Wereldbank en het IMF, die nog is versneld onder invloed van de kredietcrisis. Bovendien zijn ontwikkelingslanden al goed vertegenwoordigd in de regionale ontwikkelingsbanken.

Betrouwbare partners

Risicovrije ontwikkelingssamenwerking is een mythe. Een draaimolen is veilig, maar langzaam. Bovendien bereik je er nooit nieuwe hoogtes mee. Ontwikkelingssamenwerking 2.0 vereist dat we kiezen voor de achtbaan. Laten we consequent zijn en onze daden in overeenstemming brengen met onze oproep voor meer beleidsruimte, door lef te tonen maar ook bescheiden te blijven. Laten we meer initiatief en innovatie stimuleren, zonder onze eigen oplossingen op te dringen aan ontwikkelingslanden. Maar toch: niemand zal natuurlijk in een achtbaan gaan zitten zonder veiligheidsbeugels. Laten we ons dus vooral ook opstellen als betrouwbare partners, door niet weg te rennen wanneer ontwikkeling moeilijker te bereiken is dan we van tevoren hadden bedacht. Ontwikkelingssamenwerking als durfkapitaal en als verzekering: *buckle up, ready for take-off!*

Alpha Barry (31) studeerde politicologie en werkt als lobbyist bij ICCO. Ook is hij lid van de Worldconnectors. Het grootste deel van zijn jeugd woonde hij in Afrika, onder andere in Guinee. Alpha Barry schreef dit essay op persoonlijke titel.

De spiegel van Gandhi

Toen Mahatma Gandhi gevraagd werd wat hij van de westerse beschaving vond, antwoordde hij dat het 'een goed idee zou kunnen zijn'. In deze scherpe opmerking zit een waardevolle les voor de toekomst van ontwikkelingssamenwerking. Door deze uitdaging voor zelfreflectie van Gandhi aan te nemen worden we geconfronteerd met onze heilige huisjes en kunnen we reële invulling geven aan concepten als solidariteit en gedeelde belangen.

Of het nou om handel of klimaat gaat, internationale samenwerking zal juist op de belangrijkste punten betekenen dat we soms besluiten moeten nemen die op korte termijn moeilijk zijn. We moeten concessies doen die van ons vragen – nee, van ons eisen – creatief naar nieuwe oplossingen te zoeken, risico's te nemen en onze manier van leven aan te passen. We moeten posities innemen die sommige van onze vrienden internationaal niet altijd blij zullen maken. Het zou kunnen dat ons beleid op sommige terreinen de mogelijkheid tot ontwikkeling van landen zelfs tegenwerkt. Onze toekomstige minister van Internationale Samenwerking moet zo snel mogelijk zijn collega's tot last zijn op deze andere beleidsterreinen en dit moet op een serieuzere manier dan af en toe een gezamenlijke handelsreis naar een ontwikkelingsland met de staatssecretaris van Economische Zaken. De belangrijkste taak van de toekomstige minister van Internationale Samenwerking zal zijn dat hij of zij er systematisch voor zorgt dat het Nederlandse beleid ontwikkelingssamenwerking niet tegenwerkt en het liefst zelfs bevordert. Daar waar wetten worden aangenomen of subsidies worden uitgedeeld die een negatief effect hebben op ontwikkelingslanden, zal dat na een bewuste overweging gebeuren. Ontwikkelingssamenwerking zal dan echte politiek worden.

Meer dan geld alleen

In 'de sector' van ontwikkelingssamenwerking zijn veel fascinerende discussies gaande over allerlei onderwerpen. Moet je beperkte middelen in onderwijs of juist in gezondheidszorg stoppen? Wat is de rol van het bedrijfsleven? Hoe kun je de effectiviteit van geld en projecten het best meten? Stuk voor stuk belangrijke vragen waar goed over nagedacht moet worden, al dan niet met

Het wordt steeds
pijnlijker dat
grote politieke
vraagstukken niet
worden opgepakt

'Hollandse' discussies over het medefinancieringsstelsel, Uruzgan, of het staken van bilaterale steun aan Rwanda. Het verbaast me soms dat in het publiek debat over ontwikkelingssamenwerking zo veel nadruk op dit soort discussie ligt. De minister voor Ontwikkelingssamenwerking heeft ongeveer vijf miljard euro per jaar te besteden. Een mooi bedrag, maar we moeten het perspectief niet kwijtraken. Je kunt er geen bank mee redden, misschien twintig *Joint Strike Fighters* van kopen en als je flink geluk hebt kun je er net twee metrolijnen van bouwen in een middelgrote stad. Unilever heeft een jaarlijkse omzet die acht keer zo groot is. Alleen al gezien het aantal mensen dat wereldwijd onder de armoedegrens leeft, volgens de Wereldbank anderhalf miljard, mag duidelijk zijn dat deze mooie financiële bijdrage, al dan niet met hefboomeffect, een positieve maar beperkte impact kan hebben.

Internationale samenwerking gaat over veel meer dan ontwikkelingsgeld. Iedereen, inclusief de minister, herkent dit. Consumenten worden bewuster van wat ze kopen, ook met het oog op de consequenties voor anderen. Het bedrijfsleven begint zich meer en meer te interesseren in de (internationale) maatschappelijke consequenties die hun bedrijfsvoering kan hebben. Dit maakt het des te pijnlijker en zelfs hypocriet dat de grote politieke vraagstukken waar breed consensus over bestaat niet worden opgepakt. Dit moet de toekomst van ontwikkelings-samenwerking zijn. Dan pas zijn we beschaafd bezig.

Een van de meest bekende voorbeelden is de handel. Diverse specialisten, van William Easterly en Dambisa Moyo tot Jeffrey Sachs en Noam Chomsky, zijn het er over eens dat vrije handel van essentieel belang is in de strijd tegen armoede. Ook politiek gezien is grotendeels iedereen het hier over eens. Het is ook geen nieuw onderwerp op de agenda: het rapport van de commissie onder Willy Brandt ging er twee decennia geleden al op in. Feit is dat er sinds het afsluiten van de zogenaamde Uruguay-ronde in 1994 nauwelijks vooruitgang is geboekt. En dan komt er nog bij dat de Uruguay-ronde vooral ging over de belangen van rijke landen en dat de huidige Doha-ronde juist over de belangen van armere landen zou moeten gaan. Ongelooflijk en onbeschaafd.

Dichter bij huis zijn er ook voorbeelden. Als klimaatverandering echt een probleem is, voor ons maar vooral voor de armen, dan is het terugbrengen van de groei in luchtvaart een logische strategie. Het afschaffen van de vliegtaks als reactie op de huidige crisis getuigt dan ook van extreme kortetermijndenken en een beperkte visie wat betreft internationale solidariteit. Hier en daar lukt het om politieke leiders te overtuigen om echt

leiderschap te vertonen. Een voorbeeld is de campagne van vele niet-gouvernementele organisaties tegen het gebruik van landmijnen, dat in 1999 uitmondde in het verdrag van Ottawa. Nederland heeft het verdrag toen ook getekend, terwijl het ongetwijfeld niet goed was voor onze economie, noch voor onze landmacht, en meerdere belangrijke landen (inclusief de Verenigde Staten) niet meededen. Toekomstige ontwikkelingssamenwerking moet een aanval op een heersende culturele hegemonie zijn. We moeten tegen de echte heilige huisjes schoppen.

De punt van de speer

Specifiek voor de minister is de vraag hoe hij invulling aan bovengenoemde kwesties gaat geven tijdens de onderhandelingen met zijn collega's in het kabinet, in discussies richting de Tweede Kamer, internationaal, en met het Nederlandse volk. Dit legt natuurlijk veel druk op de minister en zijn departement, maar in veel opzichten zijn zij de punt van de speer. Zoals de minister zelf zegt in 'Een Zaak van Iedereen': 'Nederland staat voor een ambitieuzere en actievere rol: meer aandacht voor mensenrechten, vooral die van vrouwen, een gezamenlijke aanpak om conflicten op te lossen en een grotere inzet aan de onderhandelingstafels over handel en milieu'. De minister zal veel vrienden vinden in het maatschappelijk middenveld die hem er graag mee helpen. Het was daarom jammer dat de ambitieus getitelde lezing van de minister in november 2008 op de Universiteit van Amsterdam (Internationale Samenwerking 2.0) op een vreemde manier op dit onderwerp ingaat. In de introductie toont de minister hoe complex het armoedevraagstuk is, de verbanden tussen verschillende beleidspunten en stelt hij dat: 'Als kabinetsleden doen we het (ontwikkelingssamenwerking) ook steeds coherenter. De minister voor Ontwikkelingssamenwerking zal op termijn kunnen evolueren in een minister voor Internationale Samenwerking'. Maar verderop in de lezing, wanneer de minister in groter detail ingaat op de inhoud van zijn visie, zijn er rondom coherentie slechts een handjevol vage afspraken om met andere ministers over onderwerpen in gesprek te gaan. Vaak ook nog eens op onderwerpen die duidelijk betrekking hebben op Nederlands eigen kortetermijnbelang (bijvoorbeeld met minister Klink praten over de aanpak van internationale ziektes of het ondersteunen van asielzoekers bij hun terugkeer). Het is jammer dat de minister grote woorden gebruikt richting 'de hulpindustrie' en corrupte ontwikkelingslanden, maar blijft steken in 'kleine' woorden wat betreft onze politiek in Nederland.

Een minister van Internationale Samenwerking 2.0 zou, bijvoorbeeld, de oorlog hebben verklaard aan de Nederlandse economische belangen die er voor zorgen dat Nederland in de top tien van wapenexporteurs staat. Een minister van Internationale

Samenwerking 2.0 zou er voor zorgen dat Nederland niet meer miljarden verdient door als belastingparadijs te fungeren voor bedrijven die daardoor weinig achterlaten in de arme landen waar ze werken. Een minister van Internationale Samenwerking 2.0 zou dreigen met een crisis bij voorstellen om de vliegtaks af te schaffen of om nog meer wegen te bouwen.

Een minister van Internationale Samenwerking 2.0 moet er voor zorgen dat wetsvoorstellen en het beleid van de Nederlandse overheid gescreend worden op hun effecten op de armen in de wereld. Zo zou de huidige minister van Ontwikkelingssamenwerking een commissie kunnen opstellen van experts, zoals de Adviesraad Internationale Vraagstukken, om gevraagd of ongevroegde terreinen van overheidsbeleid te evalueren op hun effect op ontwikkelingslanden. Een jaarlijks overzicht van de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden zouden in de Tweede Kamer besproken worden. Pas dan kunnen we echt spreken van internationale samenwerking en solidariteit.

Op de agenda

Nederland moet de durf hebben om dit soort leiderschap te tonen wat betreft internationale samenwerking. Beoordeel al het beleid,

Soms moet je
'gekke henkie'
durven zijn

zeker op belangrijke punten, zoals handel, migratie en klimaat, expliciet op hun coherentie met betrekking tot het Nederlandse beleid rondom ontwikkelingssamenwerking. Maak de vaak op korte termijn moeilijke keuzes en durf internationaal de agenda te zetten wat betreft solidariteit en duurzaamheid, ook al betekent dit dat je soms 'gekke henkie' moet zijn. Probeer internationale partners, zoals de Europese Unie waar mogelijk mee te krijgen, maar gebruik Europa niet als excuus om 'minder' te doen.

De laatste tijd hebben we het veel over Barack Obama en zijn leiderschap. Het moment waar dit zichtbaar begon te worden, was niet tijdens zijn grote speeches tijdens de campagne voor het presidentschap van de Verenigde Staten. Dat moment was in zijn campagne voor het senaat in 2003 en 2004. Toen zelfs de meeste Democraten de oorlog in Irak niet durfden te bekritisieren, voerde hij campagne *tegen* diezelfde oorlog. En dat terwijl er vóór hem ooit maar vier zwarte senatoren gekozen zijn geweest.

Een ander citaat van Gandhi is hier ook toepasbaar: 'Wees de verandering die je in de wereld wilt zien'. Het is maar een kwestie van beschaving.

Mieke Lopes Cardozo (1982) werkt aan de UvA aan een promotieonderzoek over toekomstige onderwijzers in Bolivia. Ze geeft daarnaast colleges binnen Internationale Ontwikkelingsstudies, speciaal gericht op onderwijs en ontwikkeling, conflict en onderwijs en sociale bewegingen in Latijns-Amerika. Ze is verbonden aan de onderzoeksgroep Education and Development van de IS-academie.

Onderwijzen is meer dan lesgeven alleen

Om het ontwikkelingsbeleid te vernieuwen zoekt minister Koenders 'effectieve partners'. Wat mij betreft hoeven we niet ver te zoeken. Onderwijzers staan aan de basis van elke samenleving en hebben een enorme potentie om bij te dragen aan meer rechtvaardigheid en vrede. In Koenders' visie op een betere wereld zijn onderwijzers een onmisbare schakel. We moeten daarom niet de beleidsfocus van onderwijs afhalen, maar juist meer en gericht investeren in leerkrachten.

Graag stel ik u voor aan twee onderwijzers. Lucia (37) is tweedejaars studente aan het opleidingsinstituut voor onderwijzers in La Paz, Bolivia. Ze is opgegroeid op het Boliviaanse platteland en spreekt Spaans en Quechua. Na haar studie toerisme en werkzaamheden als ongetrainde leerkracht op basisscholen en middelbare scholen, volgt ze nu de officiële opleiding tot onderwijzeres. Als ze klaar is gaat ze terug naar het platteland om daar als docent te gaan werken. Lucia is een innemende vrouw, die vol passie spreekt over het docentschap: 'Ik ken niet heel Bolivia, maar ik hou van mijn land. Daarom wil ik dat Bolivia groeit, niet alleen op technologisch gebied, maar ook de kwaliteit van het onderwijs moet verbeteren. Wij als docenten kunnen zorgen voor veranderingen in het onderwijs en in de samenleving.'

Prithi¹ is hoofddocent op een kleine plattelandsschool in het westen van Sri Lanka en zit al meer dan twintig jaar in het onderwijsvak. Hij ziet het als zijn persoonlijke missie om de verschillende etnische groepen in zijn dorp samen te brengen op zijn school. De leerlingen krijgen les in het Engels, Sinhala en Tamil; dit is een uitzondering in Sri Lanka. Tijdens een interview op het groene schoolterrein vertelt Prithi hoe hij en zijn collega's worstelen om te voldoen aan de harde exameneisen, waar docenten op afgerekend worden door de regering én de ouders. Hij vervolgt: 'Als docent vervullen we ook nog een sociale taak. We hebben vrede nodig, begrip tussen de verschillende groepen en rassen. We proberen hierover te praten, maar dat is erg lastig. We organiseren wel culturele activiteiten voor de leerlingen en de gemeenschap samen met een Tamil Hindu en een moslimschool. Maar we krijgen hier geen officiële tijd voor.'

De inzet en toewijding van deze twee docenten staan symbool

voor een enorme, vaak onaangesproken potentie. Helaas kennen veel docenten deze motivatie niet – of nog niet. Veel onderwijzers kiezen het docentschap omdat het voor hen een van de weinige wegen uit de armoede betekent. Ze kampen met overvolle klaslokalen, schaarse materialen en vaak nog schaarsere opleidingen en vergoedingen. En dat terwijl, mijns inziens, onderwijzers een cruciale rol kunnen vervullen in de doelstellingen van menig ontwikkelingsbeleid: gelijke kansen voor iedereen, sociale samenhang en een groeiende welvaart. Hier is echter een brede inzet voor nodig: van docenten, van maatschappelijke organisaties, van ontwikkelingsorganisaties en van overheden.

In antwoord op

De vernieuwingsplannen van minister Koenders zijn een stap in de goede richting voor het ontwikkelingsbeleid, maar gaan schuil onder een onhandige naam. Zoals de minister terecht stelt, leven we in een geglobaliseerde wereld, waarin sommigen profiteren en anderen achter het net vissen. Ongelijkheden blijven bestaan en verergeren in sommige gevallen zelfs. De term ‘modernisering’ is wat mij betreft wat ongelukkig gekozen, omdat het verwijst naar een achterhaald ontwikkelingsdenken, dat ervan uitgaat dat ‘ontwikkelingslanden’ een voorbestemd ontwikkelingspad af moeten leggen naar Europees voorbeeld, op weg naar een moderne samenleving. Dat is duidelijk niet waar de minister op doelt. Want met ‘hun problemen zijn onze problemen’ slaat hij de spijker twee keer op zijn kop. Door globalisering, de wereldhandel, internationale overeenkomsten en uitgebreide communicatietechnieken zijn we inderdaad steeds meer met elkaar verbonden. Solidariteitsgevoel samen met een bepaalde mate van eigenbelang liggen al decennialang ten grondslag aan ontwikkelingsprogramma’s van Nederlandse bodem en blijven dit doen. De tweede – wellicht onbedoelde – rake klap op de spijker is in mijn ogen de erkenning dat ‘hun problemen’ net zo goed in Nederland voorkomen. Ook wij kampen met, zij het relatieve vormen van, armoede. Voordat we kritiek leveren of eisen stellen aan ‘landen die nog moeten ontwikkelen’, is het wijs om onze eigen situatie niet uit het oog te verliezen. Dit brengt mij tot mijn grootste kritiekpunt op Koenders’ vernieuwde plannen voor internationale samenwerking (IS 2.0). Het is onverstandig om nu, na jarenlange investeringen en langetermijnbeloften, de focus weg te halen bij de sociale sectoren als onderwijs en de gezondheidszorg. In Nederland heeft dit de afgelopen maanden geleid tot heftige debatten. Want ook hier kennen we achterstand in onderwijs en welvaart. Wie had dat ooit kunnen denken en durven uitspreken? Ook in ontwikkelings samenwerking moeten de sociale sectoren, en dan met name onderwijs, tot de focusgebieden blijven behoren.

Onderwijzers
worden buiten-
spel gezet

Het klopt dat er steeds meer kinderen wereldwijd naar school kunnen. Maar dat is niet genoeg. Overvolle klaslokalen en onvoorbereide docenten maken dat veel kinderen wel onderwijs krijgen, maar uiteindelijk nauwelijks leren. Sommige ouders besluiten zelfs hun kinderen daarom weer van school te halen. (Voor een discussie over het belang van relevant en context gerelateerd onderwijs verwijs ik u graag naar de Heilige Huisjes essaybundel van 2008). De nauw geformuleerde Millenniumdoelen en gerelateerde 'Education for All'-doelen worden op veel plaatsen niet gehaald voor 2015. Nu is niet het moment om onze focus weg te halen bij onderwijs door vooral te kijken naar economische ontwikkeling. Deze twee moeten hand in hand gaan. Dat hebben we kunnen leren van veelal mislukte economische structurele aanpassingsprogramma's van de Internationale Financieringsorganisaties in de jaren tachtig en negentig in veel minder welvarende landen.

Koenders is op zoek naar de meest effectieve partners. Onderwijzers zijn belangrijke sleutelfiguren in de maatschappij en worden stelselmatig, hier en elders, ondergewaardeerd en buiten spel gezet. We moeten meer en gericht(er) (blijven) investeren in deze belangrijke beroepsgroep – niet alleen in Afrika en Azië, maar ook in Latijns-Amerika. Juist in de huidige tijd van economische terugslag en bezuinigingen moeten we niet snijden in de basis van samenlevingen, in de onderwijzers die werken aan nieuwe generaties burgers en werknemers. Goede en gemotiveerde docenten zijn op elk niveau onmisbaar. Van het voorschoolse onderwijs tot en met de universiteiten.

Waarom investeren in leerkrachten?

Allereerst vormen onderwijzers vanwege hun enorme bereik een strategisch efficiënte groep om in te investeren. Onderwijzers zijn overal en bereiken een grote meerderheid van de bevolking. Ten tweede sluit investeren in onderwijzers naadloos aan bij de door Koenders genoemde focuspunten van zijn vernieuwingsplan én zijn strategie om samen te werken met nieuwe spelers en beroepsgroepen. Docenten hebben de potentie om bij te dragen aan grote internationale vraagstukken. Zowel in het basis-, middelbaar-, beroeps- en hoger onderwijs. Lessen en discussies over het klimaatprobleem dragen bij aan bewustwording onder grote delen van de bevolking. Leerkrachten kunnen, mits daarvoor opgeleid en vergoed, bijdragen aan het doorbreken van historische structuren van discriminatie en uitsluiting die armoede en ongelijkheid in de hand werken. Op maat ontworpen educatieve programma's voor conflictpreventie of postconflict wederopbouw kunnen bijdragen aan stabilisering van vrede en veiligheid. De Sri Lankaanse onderwijzer Prithi vertelde me hoe hij en zijn collega's proactieve programma's hebben ontwikkeld om negatieve stereotypingen en wantrouwen tussen verschillende groepen

In Bolivia hebben
docenten een extra
baan nodig om
rond te komen

leerlingen tegen te gaan. Doordat de financiële steun vanuit Unicef en de overheid stopte, hield dit project helaas op te bestaan. Juist voor onderwijzers die een duidelijke maatschappelijke missie willen vervullen is het belangrijk om te kunnen rekenen op langetermijninvesteringen.

Dit brengt mij tot het derde argument. Leerkrachten vervullen niet alleen een belangrijke educatieve taak, maar zij moeten ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid nakomen. Hier ligt de kracht van onderwijzers. Ze hebben een enorme potentie om bij te dragen aan het vormen van kritische en betrokken burgers. Lucia uit Bolivia legt het als volgt uit: 'Als docent hebben we verschillende rollen in de gemeenschap. We moeten ons opstellen als sociaal leider, in de klas maar ook daarbuiten. We moeten de kinderen leren om respectvol om te gaan met hun omgeving, met de mensen, de dieren en de natuur.' Uit verschillende onderzoeken is gebleken hoe onderwijzers in lokale gemeenschappen vaak meerdere functies bekleden – van leerkracht tot rechtspreker en soms zelfs tot dokter. Dit is soms een haast onmogelijke opgave, zeker gezien het gebrek aan training en begeleiding in veel landen.

Een ander argument om te investeren in leraren, is dat lesgeven in veel landen nog altijd een typisch vrouwenberoep is. Investeren in een sector waar vooral vrouwelijke arbeiders van kunnen profiteren, is strategisch een goede keuze. Koenders geeft zelf aan hoe investeren in eigen inkomsten van vrouwen over het algemeen leidt tot 'meer groei en minder armoede'.

Docenten helpen

Hoe kunnen we het best investeren in onderwijzers? Ik sluit me aan bij het huidige ontwikkelingsbeleid dat zich wil richten op langetermijnoplossingen en een contextspecifieke aanpak. Ik pleit voor het investeren in onderwijzers op drie belangrijke gebieden: **1** de erkenning van docenten en het verbeteren van hun sociale status;

2 de kwaliteit van training en begeleiding van leerkrachten;

3 een eerlijke vergoeding voor het omvangrijke werk van onderwijzers.

Ik geef direct toe dat niet alle docenten per definitie vol motivatie en kritische reflectie zitten, elementen die broodnodig zijn. De drie bovengenoemde aspecten zijn daarom belangrijk: gepaste opleidingen, erkenning en vergoeding kunnen helpen om docenten te motiveren, te inspireren en voor te bereiden op hun rol in de maatschappij.

➔ Ten eerste is het zaak om te onderkennen dat leerkrachten onmisbaar zijn, en een zware taak te volbrengen hebben. We

moeten ons realiseren dat veel docenten deze taak niet altijd goed kunnen volbrengen. In veel gevallen, ook in Nederland, ontbreekt het aan motivatie of goede begeleiding. Hoe kan een docent hoogwaardig onderwijs verschaffen, en zijn leerlingen begeleiden tot kritische en actieve burgers, als daar nauwelijks erkenning of vergoeding tegenover staat? Lucia en haar Boliviaanse collega's hebben bijna allemaal een extra baan naast het docentschap om te kunnen rondkomen. Van voorbereidingen voor de lessen komt vaak weinig door verplichtingen thuis of op een andere werkplek. Lucia voelt zich vaak buitengesloten van wat er 'over haar hoofd' besloten wordt. Er wordt van onderwijzers veel verwacht zonder dat ze echt serieus worden genomen en worden betrokken bij beslissingen die hen aangaan. Ook is het noodzakelijk om bijvoorbeeld via mediacampagnes aandacht te geven aan de negatieve beeldvorming van docenten in veel maatschappijen. Dit stimuleert niet alleen docenten om beter hun best te doen, maar kan ook bijdragen aan een betere en meer coöperatieve verhouding tussen leerkrachten, ouders en gemeenschappen.

➔ In de tweede plaats moeten we investeren in kwalitatief betere en (vaak) langere opleidingen van docenten. En het daar niet bij laten. Juist de begeleiding van docenten op hun werkplek en mogelijkheden tot actualiseren zijn essentieel voor het vormen en behouden van een goed docentenkorps. Het drastisch inkorten van opleidingen bij een tekort aan leerkrachten kan desastreuze gevolgen hebben voor de kwaliteit van onderwijs. Een gekopieerde aanpak van regio A implementeren in gebied B eveneens. Als wij inderdaad erkennen dat onderwijzers een enorm belangrijke maatschappelijke, sociale en economische taak te vervullen hebben, hoort een substantiële investering in hun training daarbij.

➔ Ten derde verdienen onderwijzers een vergoeding die past bij de erkenning die ze waard zijn en die hen de mogelijkheid geeft om goed te kunnen leven van één salaris. Op deze manier kan Lucia zich straks concentreren op haar taak als onderwijzeres, met alle sociale taken en voorbereidingen die van haar worden verwacht. Jarenlang zijn de salarissen van docenten, meestal een van de grootste kostenposten van ministeries van Onderwijs, slachtoffer geweest van flinke bezuinigingen. Hoe kunnen internationale donoren en overheden aan de ene kant steeds meer vragen van docenten, door meer en meer kinderen naar school te sturen, terwijl docenten steeds minder training en salaris ontvangen? Een vaak gebruikt tegenargument voor de externe financiering van leerkrachtsalarissen is dat het geen duurzame oplossing zou zijn. Dat klopt, als de intentie is om deze investeringen na een aantal jaren weer stop te zetten. Een echte langetermijnafspraak is wellicht een van de meest effectieve strategieën om ministeries van Onderwijs in Azië, Afrika en Latijns-Amerika meer ruimte te

Het opleggen van een extern onderwijsmodel is gedoemd te mislukken

geven in hun budget. Zo hoeven ministeries niet te bezuinigen op de salarissen van onderwijzers en kunnen ze naar eigen inzicht meer middelen steken in bijvoorbeeld training en begeleiding.

De winst

Investeren in onderwijzers is bouwen aan de basis. De basis van een wereld waarin wordt gewerkt aan het opbouwen en gelijkwaardig delen van kennis – met juist ook aandacht voor ‘lokale’ kennis. In Bolivia is het bijvoorbeeld van belang dat onderwijzers bekwaam zijn in het omgaan met diversiteit en ongelijkheid, om verdere sociale spanningen te verzachten. In Sri Lanka zullen onderwijzers zich nu speciaal moeten richten op het verwerken van trauma’s, en het versterken van solidariteit en vertrouwen.

Ontwikkelingssamenwerking moet efficiënter, zonder de complexiteit van lokale situaties, externe factoren en de noodzaak van langetermijnoplossingen uit het oog te verliezen, stelt Koenders terecht. Dat is een enorme klus. Het is mijn oprechte overtuiging dat wij, burgers, beleids-makers, docenten en academici uit Nederland, meer en beter moeten samenwerken met collega’s in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. De IS-academie is mijns inziens een waardevol initiatief dat invulling kan geven aan het delen van kennis, over en weer, tussen noord en zuid, tussen beleid en praktijk. Er moet meer aandacht komen voor de stimulering van kritisch onderzoek dat ontwikkelingsbeleid kan informeren, door of in elk geval samen met lokale onderzoekers en ervaringsdeskundigen. Dit kan bijdragen aan het ‘zorgvuldig meten, het oog voor complexiteit’ waar de minister over spreekt. Nieuwe generaties goede onderzoekers én ervaringsdeskundigen ontstaan echter niet vanzelf. Zij hebben baat bij een goed getraind en gemotiveerd onderwijzersteam dat hen begeleidt van het voorschoolse tot het beroeps- en hogere onderwijs.

Verlengstuk van de staat

Koenders pleit voor strengere corruptiebestrijding. Vooral waar overheden totalitaire trekjes vertonen, is het zaak om te investeren in een kritische onderwijzerspopulatie – die idealiter bijdraagt aan een kritische studentenpopulatie. Elke corruptiegevoelige samenleving vergt een gedetailleerd begrip van lokale processen en op maat gemaakte strategieën om docenten te betrekken bij het tegengaan van corrupte structuren. Maatwerk, zoals Koenders stelt. Dit is absoluut niet simpel. In veel gevallen worden onderwijzers onterecht gezien als een simpel verlengstuk van de staat. Maar, onderwijzers kunnen gebruikmaken van hun collectieve kracht, via bijvoorbeeld hun vakbonden. Het voorbeeld van Bolivia laat ons zien dat onderwijzersvakbonden juist een sterke rol kunnen vervullen in het verantwoordelijk houden van

de regering. Ook kunnen docenten hun leerlingen stimuleren om een eigen en onafhankelijke kijk op hun samenleving te ontwikkelen.

Kijkend naar Bolivia kunnen we leren dat onderwijzersvakbonden die zich kritisch opstellen ten opzichte van hun regering ook een zeer conservatieve en onconstructieve functie kunnen hebben. Zoals ik in mijn vorige 'Heilige Huisjes' essay (2008) beargumenteerde, is het daarom van belang om als internationale speler aan te sturen op een dialoog tussen de verschillende partijen. Hoe progressief of conservatief een onderwijzersvakbond ook is, het is essentieel hen te betrekken bij (beleids)dialogen. Zonder gemotiveerde en geëngageerde leerkrachten komt er van een effectieve implementatie van een beleidsplan vaak weinig terecht. Het domweg opleggen van een extern onderwijsmodel, zonder daarbij rekening te houden met de wensen en kwaliteiten van bestaande leerkrachten, is vaak gedoemd te mislukken. De winst zit hem in het versterken van onderwijzers, het samenwerken met onderwijzers, en de verantwoordelijkheid erkennen en durven geven aan deze maatschappelijk zo belangrijke groep.

Vertrouwen tonen

In lijn met de ideeën van de Braziliaanse onderwijzer en invloedrijke denker Paolo Freire, is het vandaag de dag nog steeds nodig om een oprecht vertrouwen te krijgen in de potentie van 'de onderdrukten'. Het is niet genoeg om alleen te luisteren naar de 'stemmen van de armen'. We moeten ons handelen ook durven aanpassen en daadwerkelijk vertrouwen tonen in diegenen die een belangrijke maatschappelijke functie (kunnen) vervullen, namelijk onderwijzers. In Freires woorden: *'Political action on the side of the oppressed must be pedagogical action in the authentic sense of the word, and, therefore, action with the oppressed'*². Geef onderwijzers – zoals Lucia uit Bolivia en Prithi uit Sri Lanka – het vertrouwen, de verantwoordelijkheid en de ruimte om mee te werken aan een betere wereld.

¹ De namen Lucia en Prithi zijn om privacyredenen niet de echte namen van deze onderwijzers.

² Paolo Freire (1970), *Pedagogy of the Oppressed*, London: Penguin Books.

Jan Cloin (1971) hield zich de afgelopen tien jaar bezig met duurzame energievoorziening in ontwikkelingslanden en werkt momenteel op contractbasis bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, Directie Milieu en Water.

Bedrijven als efficiënte armoedebestrijders

Bedrijven spelen een belangrijke rol in het bestrijden van armoede en het scheppen van werkgelegenheid. Door samenwerking tussen private en publieke partijen ontstaat een groot hefboomeffect en kunnen concrete resultaten worden geboekt. Europese staatssteunregels moeten soepeler worden, zodat de overheid makkelijker kan bijdragen aan armoedebestrijding. Het ambtelijk apparaat in het ministerie van Buitenlandse Zaken kan zich maar mondjesmaat aanpassen aan de nieuwe vorm van samenwerking. En dat moet veranderen.

Ontwikkelingssamenwerking speelt in de totale internationale geldstroom een ondergeschikte rol. De politieke basis voor deze uitgaven is solidariteit met armen in het Zuiden, waarbij de Millenniumontwikkelingsdoelen een tussentijds doel zijn in 2015. De slechts 0.8 procent van het bruto nationaal product welke in Nederland is geormerkt voor uitgaven aan arme landen staat in geen verhouding tot de relatieve bijdrage van die gelden in ontvangende landen. Zo bestaat de overheidsbegroting van Zambia voor een derde uit ontwikkelingsgelden.

De kritiek op overheidssteun bestaat vooral uit het kweken van regelrechte afhankelijkheid, inefficiënties en het in het zadel houden van corrupte regimes. Zo laat bijvoorbeeld de Afrikaanse econome Moyo in haar boek *Dead Aid* zien dat (teveel) ontwikkelingsgeld leidt tot corruptie aan de top van regeringen en het de noodzaak tot een evenwichtig belastingstelsel ondergraaft. Overheden zijn niet altijd de meest efficiënte partijen gebleken om bijvoorbeeld energie, water, vervoer en communicatie aan te bieden. Door privatisering zijn de laatste tien jaar enorme efficiëncyslagen gemaakt waarbij het bedrijfsleven een deel van de traditionele rol van overheden heeft overgenomen.

Vooruitbetalen

Privatisering van nutsbedrijven, vervoer en telecommunicatie heeft in armere landen gezorgd voor een betere kwaliteit van de dienstverlening en meer aansluitingen. Door invoering van *lifeline tariffs*, waarbij een basisbedrag wordt betaald voor een minimale dienstverlening kunnen veel mensen voor weinig geld worden

aangesloten in dichtbevolkte stadsdelen. Zo geeft het *lifeline tariff* in Kaapstad elk gezin een minimum van vijfhonderd liter water per maand. Meer water wordt afgerekend tegen een hoger tarief.

Het blijkt veel makkelijker voor private bedrijven om dit massamodel (ook wel: *Base of Pyramid*-markt) te combineren met de invoering van pre-payment meters (te vergelijken met beltegoed) die tegen betaling vooraf recht op dienstverlening geeft. Zo kan men in dichtbevolkte gebieden in Nairobi zonder grote kosten een elektriciteitsaansluiting krijgen waar men met behulp van een code bijvoorbeeld tien kilowattuur kan kopen.

Op deze manier kunnen consumenten stukje bij beetje betalen voor hun energie, water en telefonie behoeften en zo uitgaven spreiden zonder betalingsrisico bij het nutsbedrijf. Door deze gegarandeerde inkomsten uit de Base of Pyramid-markt is het voor een nutsbedrijf veel makkelijker om broodnodige investeringen aan te trekken om het netwerk uit te breiden.

Privatisering is niet alleen maar goed voor de lage inkomens. Soms worden bepaalde vormen van dienstverlening te duur voor armere groepen of alleen winstgevendende activiteiten gecontinueerd. Deze ontwikkeling is vanuit sociaal oogpunt niet wenselijk. De overheid dient dan randvoorwaarden op te stellen teneinde ook arme groepen te bedienen. Het aanwijzen van concessiegebieden bijvoorbeeld biedt hier uitkomst, waar voorwaarden voor een totaalpakket aan dienstverlening worden gesteld in een bepaald deel van een land.

Krachten bundelen

Bedrijven in Nederland hebben een schat aan kennis. Kennis die alleen toegepast kan worden in Nederland, maar ook kennis die internationaal ingezet kan worden. Maar Nederlandse bedrijven lopen extra risico in ontwikkelingslanden vanwege instabiele politieke situaties, valutaschommelingen en onzekere eigendomsstructuren. Daarnaast zijn de vooruitzichten op kortetermijnwinsten beperkt en is de winstgevendheid op de lange termijn onzeker. Ondersteuning vanuit ontwikkelingssamenwerking zouden de risico's kunnen terugbrengen tot aanvaardbare proporties en extra investeringen kunnen opleveren voor ontwikkelingslanden.

Hoe zou dit er in de praktijk uit kunnen zien? Stel, een pensioenfonds is geïnteresseerd om te investeren in infrastructuur in Afrika. Er zijn veel investeringsmogelijkheden in wegen, elektriciteit en water die moeilijk van de grond komen omdat er allerlei (lokale) risico's zijn. Doordat het pensioenfonds dit niet kan uitleggen aan haar klanten die een vast en zeker rendement nastreven, haken de meeste pensioenfondsen af. Wanneer nu de

Waarom zou er geen
winst behaald mogen
worden op de investering
van ontwikkelings-
samenwerking?

Nederlandse overheid met ontwikkelingsgelden deel zou nemen in het fonds en daarmee een aantal bijzondere risico's beperkt, wordt het financieel interessant voor de pensioenfondsen. Het pensioenfonds behaalt een goed rendement, diversificeert haar portfolio en kan haar reputatie versterken met een maatschappelijk verantwoorde investering. Ontwikkelingssamenwerking heeft hier voordeel bij door de hefboomwerking en weer andere investeringen aantrekt. En last but not least winnen arme landen door het aantrekken van langetermijnkapitaal en daarmee komt het behalen van de Millenniumontwikkelingsdoelen dichterbij. Naast gebundelde krachten is ook gebundelde kennis belangrijk: de kans op een succesvolle investering is daardoor groter dan wanneer partijen (ministerie van Buitenlandse Zaken, pensioenfonds, lokale investeerders) afzonderlijk hun investering hadden gedaan. De beschreven samenwerking is een enorme kans voor ontwikkelingen in water, elektriciteit en telecommunicatie.

Subsidiedenken loslaten

Stel dat het goed uitpakt en dat er een aardig rendement op deze investeringen komt: naar wie gaat dan de winst? Volgens de traditionele economische verhoudingen gaat winst naar iedereen die risicovol heeft geïnvesteerd. Dat is in dit geval het pensioenfonds, andere (lokale) aandeelhouders en het ministerie van Buitenlandse Zaken. Maar die laatste is niet ingericht om rendement op investeringen terug te krijgen, laat staan de investering zelf. Ontwikkelingssamenwerking gaat traditioneel voor 'sociaal dividend' zoals extra banen en een betere gezondheidszorg; maar waarom zou er geen winst terug mogen komen op de investering van ontwikkelingssamenwerking? Om een serieuze partner te zijn van bedrijven is het nodig om het 'subsidiedenken' los te laten, en daar ook naar te kunnen handelen. Dat betekent bijvoorbeeld dat de winst op het aandeel van het ministerie naar een apart fonds gaat dat wordt ingezet in de lokale economie. Dat vergt wel dat het ministerie een zakelijke houding aanneemt. Daar is nu niet altijd sprake van.

Uitzonderingen

Volgens de regels van de Europese vrije markt is bovenstaand samenwerkingsmodel niet toegestaan omdat een lidstaat een bedrijf bevoordeelt ten opzichte van een ander bedrijf, waarmee de Europese marktpositie van dat bedrijf verbetert. Sinds de kredietcrisis worden hierop overigens voor 'essentiële bedrijven' zoals banken en de auto-industrie uitzonderingen gemaakt. Met andere woorden: staatssteun wordt toegestaan in bijzondere gevallen, als het in ons eigen belang is. Waarom zouden steunactiviteiten die rechtstreeks te maken hebben met ontwikkelingssamenwerking hier niet voor in aanmerking komen? Slimme publiek-private samenwerking betreft een effectief hulp-

Er is een ander soort
ambtenaar nodig

middel met een potentieel grote hefboomwerking om private gelden te mobiliseren voor ontwikkelingsrelevante activiteiten, terwijl er een grote behoefte aan kapitaal en kennis is in minst ontwikkelde landen. Bovendien is de invloed van een publiek-privaat partnerschap dat plaatsvindt in minst ontwikkelde landen van zeer geringe invloed op de Europese marktpositie van het bedrijf. Aan 'toegestane' staatssteun mogen overigens best strikte voorwaarden worden gesteld, zoals: alleen activiteiten die plaatsvinden in minst ontwikkelde landen, een bepaald minimum aan commercieel risico en duidelijke impact voor armen.

Planners en searchers

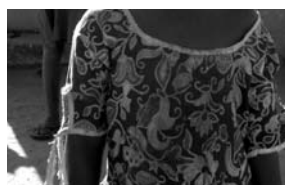
De hierboven beschreven publiek-private samenwerking vereist van zowel bedrijven als van de overheid een flexibele houding. Het is nodig dat ambtenaren die zich met ontwikkelingssamenwerking bezighouden denken in synergie in plaats van op de meest effectieve wijze geld uitgeven. Ook is meer betrokkenheid van ambtenaren met de activiteit noodzakelijk tegenover de huidige, meer beoordelende en administrerende rol. In termen van ontwikkelingseconomie is Easterly een typische ambtenaar een *planner* en een bedrijf een *searcher*, waarbij Easterly een grotere rol voor de laatste categorie bepleit. Voor effectieve investeringen zijn mijns inziens beide nodig om tot een goed resultaat te komen; zo zouden *planners* als het ware de randvoorwaarden voor de *searchers* moeten scheppen. Om dit goed te kunnen doen heeft het ministerie ambtenaren nodig die een hybride zijn van beide categorieën. Dit, samen met het versterken van inhoudelijke kennis, zou daarom een leidraad moeten zijn voor het personeelsbeleid.

Publiek-private samenwerking is een effectief middel om de Millenniumontwikkelingsdoelen dichterbij te brengen en biedt nog veel onbenutte mogelijkheden. Een afgewogen mix van marktgericht en publiek denken zal leiden tot voordeel over en weer, zowel hier als in ontwikkelingslanden.

Jasper Bets (24) is ondernemer, onderzoeker, schrijver en illustrator. Sinds 2008 heeft hij zijn eigen onderzoeksbureau WISE Insights waarvoor hij zich als onderzoeker met name richt op het 'nieuwe' denken en doen, nieuwe effectieve manieren van werken en samenwerken. Tevens werkt hij als onderzoeker aan de School of Synnervation, het onderzoeksinstituut van Center for Human Emergence.

De wereld zit gevangen in het oude denken

Economische crisis, bedrijven en financiële instellingen in moeilijkheden, een vallende huizenmarkt en klimaatverandering. Slechts enkele van de mondiale tekens dat ons huidige systeem niet meer voldoet. De mondiale ontwikkeling lijkt vast te lopen. Gelukkig zorgen de turbulente tijden ook voor ruimte om nieuwe methoden uit te proberen. Een doorbraak van conventioneel denken naar progressieve actie.

Zo ook binnen de ontwikkelingssamenwerking, met als leidend voorbeeld de aandacht van minister Koenders voor modernisering, geuit in Internationale Samenwerking 2.0, met als doel 'het realiseren van effectievere methoden en aanpakken binnen ontwikkelingssamenwerking die passen binnen deze tijd'¹. Een nieuwe aanpak begint met een nieuwe manier van denken. In de woorden van Albert Einstein *'We can't solve problems by using the same kind of thinking we used when we created them'*. Dit essay beoogt een bijdrage te leveren aan het 'nieuwe' denken dat de weg opent naar een perspectief dat voorbij gaat aan de conventionele verhouding binnen internationale samenwerking: van *wij* 'het Westen' helpen *jullie* ontwikkelingslanden met onze methoden en onze manier van denken, en de huidige verhouding wij het Westen werken samen met jullie met lokale organisaties en lokale instanties zodoende meer aansluiting te krijgen op lokale behoeften, naar een gezamenlijk leerproces tussen het Westen en ontwikkelingslanden, waarbij de verhouding wij/jullie vervalt in *ons*. Een manier van denken die richting kan geven aan Koenders Internationale Samenwerking 2.0, waar bijdragen plaatsvinden vanuit solidariteit én eigenbelang² gevormd tot een gezamenlijk belang, ons belang.

Voordat ik verder ga, wil ik u graag meenemen naar wat door sommigen wordt beschreven als het 'wonder' van Macha. Macha is een rurale gemeenschap gelegen in de zuidelijke provincie van Zambia (80 km verwijderd van de dichtstbijzijnde stad) en heeft in de afgelopen jaren een ontwikkeling doorgemaakt van een kleine nederzetting zonder accommodaties en faciliteiten tot een groeiend 'dorp' met onder andere: internettoegang³, een scholen-campus, een gemeenschapscentrum, een radio- en televisiestation,

De economische
vooruitgang heeft
indirect bijgedragen
aan het terug-
dringen van malaria

opkomende bedrijfsactiviteiten en een landingsbaan. Deze ontwikkeling, gedreven door lokaal talent en voortkomend uit lokale initiatieven, heeft bewezen duurzaam te zijn en heeft geleid tot zowel 'tastbare' vooruitgang, in de vorm van economische groei en een hogere levensstandaard, als 'niet tastbare' vooruitgang, in de vorm van het creëren van hoop en geloof onder de lokale bevolking dat zij zelf verandering kan brengen. Naast economische en sociale groei heeft Macha ook grote resultaten geboekt in de strijd tegen malaria⁴. Zo is het aantal malariagevallen onder de risicogroep van kinderen jonger dan vijf jaar, teruggedrongen met negentig procent. Een significant resultaat binnen ruraal Afrika⁵.

Succesverhaal

In opdracht van het onderzoeksinstituut School of Synnergation, onderdeel van Center for Human Emergence, heb ik het voorrecht gehad (veld)onderzoek te mogen verrichten naar de reproductie van het succesverhaal van Macha, zodoende inzicht te bieden op een nieuwe effectieve aanpak binnen ontwikkelingssamenwerking, de integrale aanpak. Deze aanpak kijkt naast het exterieur, dat we kunnen zien en waarnemen, ook naar het interieur, hetgeen we niet direct kunnen zien en daarom vaak moeilijk te benoemen is. Een integrale aanpak richt zich op het geheel en de samenhang van delen. In Macha vinden er simultaan horizontale projecten plaats binnen de gebieden: gezondheidszorg, educatie, infrastructuur, communicatie en gemeenschapsopbouw. De horizontale projecten zorgen voor een betere samenhang en versterking van de afzonderlijke activiteiten. Zo zijn de succesvolle resultaten in het terugdringen van malaria binnen Macha niet enkel toe te kennen aan exterieure facetten, als een betere gezondheidszorg of betere medicatie, maar ook aan interieure facetten, als een verandering in denkwijze, waarden en intenties. De economische vooruitgang en verhoging van de levensstandaard in Macha hebben ertoe geleid dat er onder de lokale bevolking een waarde is ontstaan voor materiële 'status'. Dat uit zich in betere huisvesting met gesloten stenen, in plaats van de traditionele open houten huizen, en met tinnen in plaats van rieten daken. Als gevolg hiervan blijft de malariamug, die zich overdag graag nestelt in het vochtige riet maar niet kan overleven in de opwarming van een tinnen dak, weg. Met andere woorden door de economische vooruitgang heeft er een verandering in denkwijze plaatsgevonden, die indirect bijdraagt aan het terugdringen van malaria.

De culturele identiteit

Dat het belangrijk is rekening te houden met de manier waarop iemand denkt, is ook te zien in voorbeelden binnen ontwikke-

lingssamenwerking, waar het uitdelen van condooms niet altijd leidt tot het daadwerkelijke gebruik hiervan, of waar aangeboden 'klamboes' bestemd voor het terugdringen van malaria onder de kritieke groep van kinderen jonger dan vijf jaar, in realiteit niet door de kinderen worden gebruikt maar door de ouders zelf. Beide zijn voorbeelden waar structurele hulp wordt geboden in de vorm van materiële steun. Steun die op papier werkbaar is en die in de praktijk vaak wordt bijgestaan door het bieden van educatie aan de lokale bevolking over de reden en het gebruik. Echter, om effectief te zijn moet ook rekening worden gehouden met de manier van denken, de persoonlijke en collectieve waarden en intenties van de lokale bevolking. Zo heeft UNAIDS aangetoond dat in Zambia de toename van hiv/aidsinfecties onder vrouwen, niet noodzakelijk is toe te rekenen aan een gebrek aan educatie noch aan een gebrek aan institutionele systemen die hulp kunnen bieden. Vaak is de vrouw zich ervan bewust dat haar man hiv/aids geïnfecteerd is, maar maakt zij toch de keus om het onveilig vrijen met haar man voort te zetten omdat veilig vrijen met haar man een te grote belediging zou zijn voor de culturele identiteit⁶.

Het interieur, de waarden en intenties van het individu, hebben invloed op het gedrag. Inzicht op het interieur en de ontwikkeling van het 'denken' van de mens, wordt geboden vanuit de bewustzijnstheorie. Verschillende sociologen en psychologen zien bewustzijnsontwikkeling als het doorlopen van verschillende stadia van denken die op elkaar voortbouwen en toenemen in complexiteit⁷. De algemene trend hierin beweegt zich van egocentrische waarden naar ethnocentrische waarden, waarbij langzamerhand het vermogen wordt ontwikkeld om je in te kunnen leven in de denkwijze van mensen uit de sociale kring(en) waarin je verkeert (vaak beginnend bij een kleine groep als de familie en vrienden dat zich later uitbreidt met school, sportclub etc.), naar wereldcentrische waarden, het vermogen om je in te kunnen leven in de denkwijze van mensen die je niet kent, nooit hebt ontmoet.

Randstad en platteland

De bewustzijnstheorie is gegrond, breed en complex en daarom zal ik hier in dit essay ook niet te veel over uitwijden, echter biedt haar basis wel iets dat van belang is binnen de vorming van Internationale Samenwerking 2.0. De erkenning van verschillende denkwijzen, waarden en intenties onder mensen. Daar waar ontwikkelingssamenwerking veelal nog uitgaat van de gelijkheid van de mens, geeft de bewustzijnstheorie een ander perspectief. Mensen zijn niet gelijk, noch van buiten noch van binnen, maar mensen zijn gelijkwaardig. Een op het eerste gezicht kleine nuance, welke echter grote gevolgen kan hebben binnen internationale samenwerking. Erkenning van verschillende denkwijzen, waarden en intenties onder mensen, biedt een beter zicht op de

daadwerkelijke problemen en gaat voorbij aan het bieden van oplossingen vanuit een 'westers' denken die niet aansluiten op de lokale behoeften. Het erkent dat om duurzame ontwikkeling te bereiken lokale initiatieven en lokaal talent moet worden gestimuleerd.

Belangrijk in de vorming van het interieur is de invloed van de leefomstandigheden. De structuur en cultuur waarin men opgroeit zijn naast genen, bepalend voor de manier waarop iemand denkt en handelt. Dit verschil is bijvoorbeeld al zichtbaar binnen Nederland tussen opvattingen van mensen uit de Randstad en het platteland, laat staan op mondiaal niveau tussen het Westen en ontwikkelingslanden, tussen verschillende culturen en religies. Terugkomend op het voorbeeld waar ouders in een ontwikkelingsland de keus maken een klamboe voor zichzelf te gebruiken in plaats van voor hun kinderen, komt voort uit de leefomstandigheden waarin zij verkeren. Leefomstandigheden waarin het 'overleven' centraal staat. In Nederland zal deze keus voor de meeste mensen niet of nauwelijks te begrijpen zijn, omdat de leefomstandigheden hier voorbij gaan aan het stadium 'overleven'. Door het uitgebreide sociale zorgnet en hoge levensstandaard past deze denkwijze simpelweg niet meer in het beeld van de algemene Nederlandse samenleving

Invloed van buiten

Doordat de leefomstandigheden invloed hebben op iemands denken en doen, zal verandering in de leefomstandigheden ook verandering brengen in iemands denken en doen. Wanneer een westerling besluit zijn leven voort te zetten in een ontwikkelingsland, in een andere cultuur en samenleving, zal dit bewust en onbewust invloed hebben op zijn waarden en intenties en visa versa. Deze verandering in denkwijze volgt een algemene ontwikkeling⁸ van de gesloten fase: waar men geen externe invloed ondervindt voor verandering en zich comfortabel voelt met en vasthoudt aan de huidige manier van denken, naar de gevangen fase: waar men door externe invloed voor verandering bereid is te veranderen, maar hier echter door barrières nog in wordt tegengehouden, en de open fase: waar de barrières worden doorbroken en verandering in denken mogelijk is.

Interessant is dat deze ontwikkeling inzicht geeft op de vraag waarom en hoe het Westen hulp kan bieden aan ontwikkelingslanden. Door de toenemende globalisering in de afgelopen decennia hebben ontwikkelingslanden binnen, onder andere, Afrika, Azië en Zuid-Amerika, invloed ondervonden vanuit de westerse samenleving. Ware het vaak eerst vanwege handelsredenen, feit is dat deze landen en daarmee de lokale bevolking worden blootgesteld aan westerse ideeën en levensvormen, waardoor de traditionele levensomstandigheden zijn veranderd. In Macha

Nieuwe leef-
omstandigheden
zorgen voor
nieuwe waarden

heeft het bezoek van westerlingen en toegang tot internet (een sterk westers gebaseerd medium) invloed gehad op aspecten als kledingdracht, muziek, manieren van groeten, maar ook in denkwijze als de waardering van materiële status, de financiële positie, persoonlijk succes et cetera. De vraag daarom is dus niet óf westerse landen moeten bijdragen in de verandering van ontwikkelingslanden maar hoe de verandering, die zij zelf door het aanpassen van de levensomstandigheden al in gang heeft gezet, op een gezonde manier kan worden voortgezet. Een manier die profijtelijk en leerzaam is voor zowel het ontwikkelingsland als het Westen.

Binnen Macha is bewust rekening gehouden met de denkwijze van de lokale bevolking en de lokale levensomstandigheden. Vanuit een langetermijnvisie, opererend op een relationele in plaats van rationale basis waarbij de activiteiten aansluiten op de lokale cultuur, zijn er aanpassingen gemaakt in de levensomstandigheden, zodoende een gezonde ontwikkeling te realiseren. Een ontwikkeling van een gemeenschap gevangen in haar oude denkwijze en doen, naar een gemeenschap die openstaat voor verandering en die nieuwe manieren van denken en nieuwe technologieën als internet incorporeren in hun huidig bestaan. Er is ruimte geboden voor ontwikkeling.

Barrières doorbreken

Ontwikkeling is een beweging en beweging vindt plaats daar waar ruimte en vrijheid worden geboden. In letterlijke zin, waar men vrij is te gaan en staan waar hij wil, maar ook in figuurlijke zin, daar waar men vrij is in denken. Kijkend naar het algemene veranderingproces in denkwijze, bestaande uit de gesloten, gevangen en open fase. Dan is de wereld vandaag de dag vastgelopen in haar ontwikkeling. Het huidige systeem biedt geen ruimte meer voor beweging, met als gevolg dat het systeem breekt. De wereld bevindt zich in de gevangen fase waar de wil en kracht voor verandering sterk aanwezig en ontwikkelend is, maar waar nog barrières bestaan die deze verandering tegenhouden. Barrières tussen conventioneel denken en progressieve actie. Noodzaak is dus het doorbreken van deze barrières en opnieuw ruimte creëren voor beweging en daarmee ontwikkeling. Gelukkig bieden de turbulente tijden, veroorzaakt door het vastlopen van de wereld in zijn ontwikkeling, langzaam aan de ruimte voor het doorbreken van deze barrières. Naarmate de urgentie voor verandering toeneemt, neemt de bereidheid om nieuwe methoden en aanpakken uit te proberen toe. De verkiezing van Obama, met als campagnethema 'Change' en de roep naar modernisering binnen ontwikkelings samenwerking van Koenders (Internationale Samenwerking 2.0), zijn directe gevolgen van het vastlopen van het systeem en voorbeelden waar ruimte wordt

geboden aan nieuwe manieren van werken.

Belangrijk in deze ruimte is dat men niet te gretig wordt naar het 'nieuwe'. Een vaak populaire term die hierin wordt gebruikt is het 'out-of-the-box' denken, waarbij juist op zoek wordt gegaan naar vernieuwing, met als nadeel dat de waarde van het 'oude' niet wordt gewaarborgd. Daarom dient er in plaats van het 'out-of-the-box' denken, simpelweg geen 'box' te worden gezien, zodat de waarde van het conventionele denken kan worden meegenomen in de vernieuwing. Het doel van een fris debat over vernieuwing binnen internationale samenwerking is dus ook niet het omverwerpen van 'heilige huisjes', maar juist het erkennen van de waarde van deze 'heilige huisjes' en ze plaats geven binnen de vernieuwing. 'Niemand is zo goed, dat hij honderd procent fout kan zijn'⁹, alles houdt een kern van waarheid en het zijn juist deze waarheden waar wij ons op moeten richten.

Progressieve actie

Naast aansluiting en aanpassing op de lokale leefomstandigheden is in Macha de ruimte gehouden voor ontwikkeling door het identificeren van lokaal talent en stimuleren van lokale initiatieven. Door de jaren heen heeft de westerse invloed in Macha de levensomstandigheden doen veranderen, waardoor de denkwijze van de lokale bevolking een verschuiving heeft gemaakt van een gesloten fase, waar men zich comfortabel voelde in de huidige denkwijze, naar een gevangen fase, waar men zich door externe invloed (de verandering in levensomstandigheden) langzaam aan bereid is gevonden te veranderen, maar hiervoor nog wel barrières ondervindt. In Macha is de focus gelegd op het identificeren en bereiken van lokale 'talenten' met de meeste potentie voor het brengen van positieve verandering en deze steun te bieden in hun initiatieven. Vanuit een begeleidende rol is de ruimte in termen van tijd, middelen en vrijheid (*empowerment*) geboden voor deze initiatieven zich te ontvouwen. Vandaag de dag doorbreken lokale talenten met hun initiatieven, in de rol van *change agents*¹⁰, de barrières in de ontwikkeling van het conventionele denken naar progressieve actie, en dragen daarmee bij aan de duurzame ontwikkeling van Macha als geheel.

Als voorbeeld heeft een lokaal talent in Macha internet gebruikt om op zoek te gaan naar nieuwe methoden binnen de landbouw en is in 2006 gestart met het verbouwen van zonnebloemen voor de winning van zonnebloemolie. Een uiterst succesvol gebleken project¹¹, dat niet alleen heeft geleid tot het kopiëren van het verbouwen van zonnebloemen door anderen, maar anderen uit de omgeving er ook toe aan heeft gezet zelf op internet op zoek te gaan naar nieuwe methoden, waardoor op de akkers in Macha

Ze zoeken nu zelf
op internet naar
methoden om
zonnebloemen te
verbouwen

naast zonnebloemen nu ook watermeloenen te vinden zijn. Het talent heeft als voorbeeld gediend onder de lokale bevolking dat zij zelf voor verandering kan zorgen.

Een belangrijke boodschap die Macha ons meegeeft voor de vorming van Internationale Samenwerking 2.0, maar ook voor de situatie van de wereld in turbulente tijden als vandaag, is dat alles wat nodig is voor verandering er al is, er dient alleen de ruimte te worden geboden om zich te ontvouwen. De potentie, ideeën en initiatieven voor vooruitgang zijn er al, de barrières die ze tegenhouden dienen echter nog te worden doorbroken.

De erkenning van deze ruimte samen met het verschil in de denkwijze van mensen dient aanwezig te zijn binnen de gehele breedte van internationale samenwerking (ontwikkelingwerkers, ngo's, bedrijven, politiek et cetera). Er moet worden samengewerkt en kennis worden gedeeld om de ruimte voor vooruitgang op lokaal, nationaal en internationaal, in zowel de praktijk als strategie te creëren.

'We have to keep the water, not the fish; the fish will look after themselves'

¹ Lezing van minister Koenders op de Universiteit van Amsterdam, Internationale Samenwerking 2.0, *Agenda voor moderne armoedebestrijding*, 8 november 2008.

² Samenvatting toespraak minister Koenders: *Internationale Samenwerking 2.0*, Heilige Huisjes.

³ Macha huisvest LinkNet de eerste coöperatieve ICT organisatie in Zambia en volledig in handen van rurale instituties.

⁴ Macha huisvest het Malaria Research Institute at Macha (MIAM) een 'state-of-the-art' malaria onderzoekslaboratorium.

⁵ Thuma, P., Mharakurwa, S., van Dijk, J., Nguni, H. Mkandawire, R, Sipilanyambe, N. (2005) *Roll Back Malaria Program in Zambia-early evidence for dramatic success*. MIM Conference, 5-11, November 2005, Yaounde, Cameroon.

⁶ in Hochachka, G. (2006). *Pan-African Integral Leadership Development: Integral Africa*. Drishti-Center for Integral Action, Case Studies on an Integral Approach to International Development.

⁷ Clare W. Graves (human development) Robert Kegan (development of order of consciousness), Carol Gilligan (female moral development), James Mark Baldwin (psychological development), Jean Piaget (cognitive development), Lawrence Kohlberg (moral development) and Abraham H. Maslow (development of needs).

⁸ Gebaseerd op 'value system change, OAC', Beck, D.E., Cowan, C. (1996) *Spiral Dynamics, Mastering Values, Leadership and Change*. Blackwell Publishing Ltd, Oxford.

⁹ In Wilber, K (2001). *A Theory of Everything*. Shambhala: Boston

¹⁰ Veranderingsagent. Iemand die persoonlijk verandering kan brengen voor een groter geheel.

¹¹ van Stam, G. (2007) CASE: SUNFLOWER FARMING: *Internet Changes Rural Africa*. LinkNet, Choma, Zambia, March 16, p. 1-4.

Arnob Chakrabarty is journalist en redacteur bij de NPS en schreef over ontwikkelingssamenwerking voor *NRC* en *HP/De Tijd*.

Nies Medema (1964) is journalist, schrijver en oprichter van journalistiek bureau *jongesla.org*. Ze was drie jaar hoofdredacteur van *Inzet Magazine*. Beiden zitten in het bestuur van On File, *onfile.eu*, associatie voor gevluchte journalisten en schrijvers. In maart zijn zij gestart met de ontwikkeling van een trainingsprogramma voor journalisten in Bangladesh.

De armen zelf wordt niets gevraagd

Ontwikkelingssamenwerking heeft een probleem: er wordt vaak helemaal niet samengewerkt. En dat kost bakken vol met geld, want de samenwerking is vaak niet gericht op vragen uit het Zuiden maar op aanbod en prioriteiten uit het Noorden. Er zijn op dit moment 36 landen waarmee de regering 'samenwerkt'. Maar men vergeet daarbij een belangrijke en misschien wel de belangrijkste vraag: hoe krijgen we echt contact met het land of de samenleving met en voor wie we 'samenwerken'?

Hoogleraar Economie Mahbub Akash is verbaasd. We praten in de docentenkamer van de faculteit Economie van de universiteit van Dhaka, Bangladesh. Aan de muur achter hem hangen portretten van klassieke economen, van Adam Smith tot Karl Marx. Akash volgt ontwikkelingssamenwerking al 25 jaar op de voet. Hij hoort tot een groep intellectuelen in Bangladesh die van armoedebestrijding hun levensdoel hebben gemaakt. Hij publiceert veel in landelijke dagbladen, organiseert regelmatig seminars over ontwikkelingssamenwerking. Akash is verbaasd over het feit dat hij nauwelijks contact heeft met de professionals uit de wereld van ontwikkelingssamenwerking. Bijna elke westerse ambassade in Dhaka heeft een bureau met een paar deskundigen die van achter hun bureau hetzelfde doen als hij. Hij heeft ze diverse keren uitgenodigd voor een kopje thee, maar niemand komt. Zelf wordt hij nauwelijks benaderd door westerse ontwikkelingswerkers voor een consult, want de ambassades hebben immers hun eigen betaalde economen.

De zak met donorgeld

Het verhaal van Akash is geen unicum en geldt niet alleen voor Bangladesh. Het is echt niet zo dat donorlanden moedwillig niet luisteren naar mensen in het ontwikkelingsland. Er is geen kwade opzet, maar er is geen oprecht contact tussen de gever en de ontvanger, ze kennen elkaar nauwelijks, dat vormt de kern van het probleem. Ontwikkeling is een proces, geen product. Je kunt het niet exporteren als poedermelk of appels. Idealiter leer je in dat proces samen, de gever en de ontvanger.

Op basis van ervaringen en observaties kunnen we constateren dat ontwikkelingssamenwerking als geheel een probleem heeft: er

Iedereen kent het verhaal van de waterpomp die een jaar later ongebruikt werd aangetroffen

wordt meestal helemaal niet samengewerkt. Niet daadwerkelijk. We stellen het even gechargeerd: de donor zit op een zak met geld en het is de kunst om uit te vinden met welke toverwoorden uit die zak geld te laten stromen. Lokale initiatieven worden wel gehonoreerd, maar donorgeld kan door gebrek aan kennis van de omstandigheden behoorlijk ontwrichtend werken.

Een voorbeeld: een vrouwenorganisatie met een vestiging in het provinciestadje Inhaminga, Mozambique, was goed in het inzamelen van donorgelden. En de burgemeester van Inhaminga niet. Daardoor hadden de dames een snelle *four wheel drive* onder hun steeds dikker wordende derrières, terwijl de burgemeester van het stadje geen cent had om auto's te kopen voor de politie. Als er een misdaad werd gepleegd of als er een ongeluk gebeurde buiten het stadje moest de plaatselijke *Policia Rapido Intervencao* (de snelle interventiepolitie) wachten tot ze een lift kregen om ter plaatse te geraken.

Ook in de vrouwengroep onderling ontstonden problemen toen het geld binnenkwam. De vrouwen die Engels spraken, hadden het beste contact met de donoren en konden op die manier het beleid en waar het geld aan moest worden besteed het best beïnvloeden. Sterker nog: bij het project was een Nederlandse pater betrokken en er werd gefluisterd dat wie het goed met hem kon vinden ook het best bedeed was. Nu hoeft dat helemaal niet waar te zijn. Het gebeurt ook bij organisaties in Nederland dat de roddel en ruzie opkomt op het moment dat de eerste donorgelden binnenkomen.

Kun je daar als donor iets aan veranderen? Moet je dat willen? Misschien niet. Dat zijn immers interne problemen die intern opgelost moeten worden. Maar mogelijk had een Mozambikaanse ontwikkelingsexpert de donororganisaties hierop van tevoren kunnen wijzen, als ze naar haar hadden willen luisteren, en met de donoren kunnen bedenken hoe zowel de vrouwen te *empoweren* als de politiemacht te versterken die deze vrouwen toch moest helpen bij ongelukken of misdaden.

Ach ja, de waterpomp

Iedereen kent het verhaal van de waterpompen (in een willekeurig arm land) die daar met veel liefde waren neergezet door een organisatie, die ze een jaar later ongebruikt weer terugvond. Iedereen weet nu ook hoe dat kwam: de lokale bevolking voelde zich niet verantwoordelijk voor de pompen en nam het onderhoud ervoor niet op zich. Toch blijft het onbegrijpelijk, want ze hadden toch water nodig?

Wij begrijpen het ook niet. We kennen dat dorp niet, dat land niet, we kennen er niemand aan wie we het kunnen vragen. We

kunnen het wel vragen aan de mensen van het dorp, maar omdat we (nog afgezien van de taal) de sociale codes en structuren niet kennen, is het vrijwel onmogelijk om het antwoord op de juiste manier te interpreteren. Het is van belang wie het antwoord geeft, *hoe* het gegeven wordt en *waarom*. Maar als je dat niet kunt inschatten, is het antwoord betekenisloos. Het geeft je niet de informatie die je nodig hebt om te achterhalen waarom die waterpompen daar staan weg te roesten. Alleen al daarom is het ontwikkelen en onderhouden van contact met plaatselijke experts van belang. Het gaat verspilling van geld en menskracht tegen.

Twee extremen

Vanuit het rijke Westen gaan grofweg twee soorten hulpverleners naar het ontwikkelingsland. De ene groep gaat rechtstreeks werken voor een project en begeeft zich onder de allerzwaksten, mensen die zich op de rand van de samenleving bevinden: gehandicapten, straatkinderen, krottenwijkbewoners, arme vrouwen op het platteland. Ze helpen mensen die ze noch qua kennisniveau, noch qua cultuur echt kunnen begrijpen of op hetzelfde niveau meepraten, met als gevolg dat ze blijvend werken met mensen met wie ze geen gelijkwaardige dialoog kunnen aangaan. Ze weten vaak niet dat er heel veel mensen in het land – intellectuelen, studenten, leraren, mensen uit de middenklasse – druk bezig zijn met hetzelfde als wat zij ook doen: armoedebestrijding, waterbouwkunde om maar eens twee voorbeelden te noemen.

De tweede groep gaat naar de hoofdstad van het ontwikkelingsland en werkt vanuit zijn kantoor op de ambassade of van een consultancybedrijf. Ook zij hebben nauwelijks contact met het maatschappelijke middenveld. De mensen die ze voor hun werk spreken zijn lokale ambtenaren, vertegenwoordigers van ngo's met wie ze een samenwerkingsverband hebben en een aantal lokale economen die op de loonlijst van de ambassade of van het consultancy bedrijf staan. Ze praten niet met andere deskundigen. Ze kunnen vaak de ontwikkelingen in het land ook niet via de media volgen, want ze kennen de taal niet. Mensen die ze buiten hun werk spreken zijn andere westerlingen op de tennisbaan van de Dutch Club. Het contact met het land blijft mede daardoor vluchtig en de kok, de bewaker en de dienstbode zijn de meest nabije kennissen onder de lokale bevolking.

De geboorte van het subsidienetwerk

Tot in de jaren tachtig waren de opvattingen in het Westen over ontwikkelingssamenwerking anders dan nu. Er gingen deskundigen, bijvoorbeeld ingenieurs, massaal naar ontwikkelingslanden om daar een paar jaar te 'helpen'. Maar toen kwam er een omslag: de mensen in arme landen moesten het zelf doen. We

moesten ons terugtrekken en op afstand kijken of onze gelden juist werden besteed. Hulpverlening is sindsdien in het Westen zakelijker en professioneler geworden. Er zijn geavanceerde systemen ontwikkeld voor evaluatie van projecten en voor het beoordelen van subsidieaanvragen. Tegelijkertijd is het contact tussen de hulpgever en de hulpontvanger verder en verder afgenomen. Maar wie zijn de ‘mensen in arme landen’ die het werk zelf moesten doen? In werkelijkheid is er in ontwikkelingslanden sindsdien een nieuwe groep mensen, of een nieuwe klasse ontstaan: mensen die westerse ambassades en hulporganisaties warm weten te krijgen voor hun projecten. Het is een aparte groep, bijna los van de samenleving waar ze in leven. Ze bemoeien zich niet met de politiek of met de mensenrechten van het land want dat is gevaarlijk voor hun project. Ze plaatsen zich samen met hun doelgroep, de allerarmsten, buiten de samenleving. Oneerbiedig gezegd: het is een internationaal subsidienetwerk, dat nauwelijks aansluiting heeft op de samenleving waar het voor bedoeld is.

Niet in beeld

De middenklasse van het ontwikkelingsland, de motor van elke verandering, komt vrijwel nergens in beeld. Leraren, middenstanders, studenten, ambtenaren zien op weg naar hun werk af en toe de *pajero* van de hulporganisaties voorbij razen. Ontwikkelingshulp is immers niet voor hen bedoeld, ze houden zich er dan ook niet mee bezig.

Dit gaat samen met het feit dat ngo's geen verantwoordelijkheid hoeven af te leggen in het land waar ze werken. Bijna elk ontwikkelingsland heeft een ministerie of afdeling over ngo-zaken maar er is tot nu toe geen mechanisme ontwikkeld om ngo's verantwoording af te laten leggen aan de bevolking, de overheid of aan de doelgroep. Ook niet via de media. De hulporganisatie heeft er vaak evenmin belang bij om hun project aan de grote klok te hangen in een land dat toch vaak onrustig is.

Armen mogen niet klagen, die moeten dankbaar zijn met alles wat ze krijgen

Spraakmakende rechtszaak

Muzaffar Ahmad is econoom en hoogleraar aan het Instituut van Bestuurskunde van de universiteit van Dhaka, en voorzitter van Transparency International Bangladesh (TIB), de Bengalese tak van de internationale organisatie tegen corruptie. Ahmed voerde jarenlang een spraakmakende rechtszaak tegen de grootste ngo ter wereld: Brac. De hulporganisatie met 90.000 werknemers, doet niet alleen aan liefdadigheid maar heeft ook talloze commerciële ondernemingen. Volgens Ahmad was de balans tussen deze twee verschillende activiteiten al lang zoek. Brac mocht van hem dan ook geen fiscale voordelen meer krijgen van een hulporgani-

satie en moest gewoon worden ingeschreven als een commerciële onderneming. Bengalese kranten schreven er regelmatig over en bijna iedereen in Bangladesh met een beetje interesse in ontwikkelingsamenwerking volgde de zaak op de voet, maar de zaak ging volledig voorbij aan de deskundigen werkzaam bij de westerse ambassades. En dat terwijl Brac miljoenen euro's ontvangt van Europese niet-gouvernementele organisaties, gesteund door de regering, ook uit Nederland.

In de ontwikkelingslanden is weinig contact tussen samenleving en hulporganisaties. De donorlanden zelf hebben er vaak weinig middelen voor. De vertegenwoordiger van de donororganisatie vliegt af en toe naar 'zijn' land, controleert de boekhouding en brengt een bezoek aan een project, liefst in de buurt van vliegveld en hotel. De vertegenwoordiger heeft geen mogelijkheid om zelf onderzoek te doen naar het effect van het project. Hij moet het doen met de cijfers die hij van de partner aangeleverd krijgt. En als het lokale kantoor van Ernst & Young zijn handtekening zet onder het financieel jaarverslag, is de donor tevreden: het project is veilig en succesvol. Ontwikkelingsamenwerking is hiermee verworpen tot een spel tussen de donor, consultant en 'lokale partner'.

Wie hulp gaat brengen heeft een hulpbehoevende nodig. En zo'n hulpbehoevende mag niet klagen, die moet dankbaar zijn met alles wat hij krijgt. Dat is een groot en wezenlijk probleem van ontwikkelingshulp dat ook topeconoom William Easterly schetst: de echte afnemer van een ontwikkelingsproject is feitelijk niet degene aan wie hulp wordt geboden. Degene die de kwaliteit en het slagen van een project beoordeelt is de donor, het fonds dat het project heeft gefinancierd. De hulpbehoevenden wordt in de regel niets gevraagd. Ook deze houding staat een oprecht contact in ontwikkelingsamenwerking in de weg.

De ziel van ontwikkeling

Er zijn in elk land mensen die zelf projecten organiseren en hun ervaringen willen delen. 'Intermenselijk contact is de ziel van ontwikkeling,' zegt Suniti Chakrabarty, een ontwikkelingswerker in de Indiase stad Kolkata (voorheen Calcutta). Ze is daar een bibliotheek begonnen voor de vrouwen in haar buurt, arme vrouwen, die er in de opvoeding voor hun kinderen alleen voor staan. De vrouwen worden zich bewust van hun omgeving, van hun mogelijkheden om door te leren. Het allerbelangrijkste is echter het contact tussen de vrouwen. Suniti Chakrabarty noemt dat de ziel van ontwikkeling. De inspiratie die de vrouwen opdoen door met elkaar op te trekken en met elkaar te praten, de ideeën die ze uitwisselen, de praktische oplossingen die vaak ontstaan in gesprek met anderen, de energie die het geeft om echt samen ergens de schouders onder te zetten, daar gaat het om. De vrouwen

Wat je gratis krijgt,
wordt niet altijd op
waarde geschat

van de bibliotheek zijn samen gaan sparen om kleine investeringen te doen, in bijvoorbeeld naaimachines. Ze konden een beroep doen op een startsubsidie. Nu verdienen ze geld. Zo kunnen ze er zeker van zijn dat hun kinderen naar school kunnen. En zo is er meer. Maar het begon met het contact, met het samenbrengen van de vrouwen.

Er is een mechanisme nodig dat aansluit op de werkelijke dynamiek van het land. De middenklasse en intellectuelen spelen daar noodzakelijkerwijs een grote rol in: ondernemers, wetenschappers, vakbondsmensen, ingenieurs, artsen, economen, studenten wellicht. Gras gaat niet groeien door er aan te trekken. Ontwikkeling komt niet van buitenaf maar van binnenuit. Het is ook niet zo dat ontwikkelingssamenwerking het hele concept van *ontwikkeling* hoeft te introduceren in landen die arm zijn. Er is al ontwikkeling. Met behulp van partnerschappen en netwerken kunnen *die* ontwikkelingen opgespoord worden die door samenwerking meer vrucht kunnen dragen.

Partijdigheid

We hebben een voorstel dat ons zo logisch voorkomt dat we ons afvragen of het niet al lang bestaat: een adviesraad voor elk land dat ontwikkelingsgeld ontvangt vanuit Nederland. Elke Nederlandse en plaatselijke ngo die een aanvraag wil doen kan bij hen te rade gaan. Alle projectaanvragen worden door hen beoordeeld. In die raad zitten deskundigen op het gebied van bijvoorbeeld economie, onderwijs en gender. De raad kan advies inwinnen van andere deskundigen.

Deze adviesraad bestaat uit mensen van de plaatselijke ambassades, maar overwegend uit experts uit het land zelf. De deskundigen hoeven in de huidige tijd waarin projectplannen per mail in luttele seconden de wereld over kunnen, niet per se te wonen in het land waar de projecten of programma's georganiseerd worden. Het kunnen bijvoorbeeld ook nieuwe Nederlanders zijn, afkomstig uit het betreffende land. Of mensen met ervaring in het opzetten van projecten met dat specifieke millenniumdoel in andere landen. Veel vluchtelingen- of migrantenorganisaties werken al aan ontwikkeling in hun geboortelanden. Zij hebben veel ervaring en kunnen deze gebruiken om andere projecten te beoordelen. Vaak bestaat er twijfel over (mogelijke) partijdigheid van vluchtelingen of migranten. Daarom is het zaak bij de gemeenschappen advies in te winnen over geschikte kandidaten. De 'ontvangers' zouden, samen met lokale en externe deskundigen een project moeten (kunnen) evalueren. En die evaluatie zou als basis moeten dienen voor een eventueel vervolgproject. De 'ontvangers' van projecten zijn immers de echte klanten. Door te leren verstaan waarmee zij echt geholpen zijn, verbeter je de kwaliteit van je werk. Misschien willen ze je dan wel zelfs betalen

voor je werk, omdat je iets te bieden hebt wat ze graag willen hebben. Wat je gratis krijgt, wordt niet altijd op waarde geschat.

Dezelfde problemen, andere oplossingen

Een ander voorstel is het ontwikkelen of uitbreiden van partnerschappen tussen mensen met dezelfde interesses, specialismen en vakgebieden uit het donorland en het ontwikkelingsland. Een groot voordeel van partnerschap met intellectuelen en professionals in een ontwikkelingsland is dat zij vaak het netwerk hebben dat de ontwikkelingswerker ontbeert. Zij kennen de codes, weten hoe ze contact moeten leggen met andere bevolkingsgroepen die moeilijker bereikbaar zijn. Juist de armen spreken geen Engels of een andere internationale taal, juist de armen weten niet hoe ze aanspraak moeten maken op fondsen die juist voor hen bedoeld zijn. Onafhankelijke deskundigen, zoals hoogleraren en journalisten, kunnen onderzoek doen (of hebben dat vaak al gedaan). Ze volgen de economische ontwikkeling van een land al jaren op de voet, kennen de sociale structuur en weten hoe ze mensen moeten benaderen. Het is voor ontwikkelingswerkers ondoenlijk om in korte tijd in een vreemd land overal de weg te kennen en alle sociale codes te absorberen. Het ontwikkelen van partnerschappen zou daarin een grote stap vormen. En die partners zouden op hun beurt weer een ander netwerk onderhouden, waardoor ontwikkeling als een olievlek zou kunnen uitbreiden.

Partnerschappen ontwikkelen gebeurt al. Het betekent niet dat er nooit meer fouten worden gemaakt. Of dat collega's uit verschillende landen elkaar vanzelf begrijpen, maar je hebt tenminste een aantal punten waarop je elkaar vindt. Daarmee vallen de verschillen niet weg, maar ontstaat een reële mogelijkheid om van elkaar te leren.

Een voorbeeld: een Nederlandse organisatie die streed tegen huiselijk geweld had een Oost-Europese zusterorganisatie gevonden en werkte daar sinds een aantal jaar mee samen. De Nederlandse vrouwen haalden geld op om de zusterorganisatie de mogelijkheid te bieden een meerjarenplan te ontwikkelen. De dames in Oost-Europa gaven het geld uit aan een folder om uit te delen. Enig probleem was dat de organisatie op het punt stond te verhuizen en het adres op de folder niet meer klopte.

Teleurstelling aan beide kanten. De Nederlandse vrouwen dachten vanuit hun eigen stabiele situatie aan de toekomst, de Oost-Europese vrouwen wisten dat alles morgen weer anders kon zijn en gaven het geld daarom meteen uit. Het liefst aan iets tastbaars. Na dit incident wisten beide organisaties veel beter wat ze wel en niet van elkaar konden verwachten. Het doel van beide organisaties bleef hetzelfde: ervoor zorgen dat huiselijk geweld werd aangepakt en mishandelde vrouwen een veilige plek bieden. Deze zusterorganisaties hadden in elk geval geleerd dat dezelfde

Partnerschap

problemen op een andere plek anders worden aangepakt. En dat is in een wereld waarin iedereen steeds meer met elkaar te maken heeft, alleen al door de globalisering van de economie en productie, maar ook door alle technische verbindingsmogelijkheden, geen overbodige luxe maar een dwingende noodzaak voor ontwikkeling.

Maaïke van Adrichem, Sabina Gietema, Fieke Jansen en Lieke Rozendal werken als junior programma medewerker bij Hivos en volgen de additionele *Master Policy and Practice in International Development* bij het CIDIN in Nijmegen.

Maaïke van Adrichem (1982) studeerde Internationale Betrekkingen en Internationale Organisaties en volgde Arabisch aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Sabina Gietema (1982) studeerde Internationale Ontwikkelings Economie, met een minor in Sociologie, aan de Universiteit van Wageningen.

Fieke Jansen (1980) studeerde Internationale Communicatie aan de Universiteit van Amsterdam. En zij behaalde aan dezelfde universiteit een minor in Internationale Ontwikkelingsstudies.

Lieke Rozendal (1980) studeerde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam Cultuur, Organisatie & Management. Daarnaast heeft zij een post-initiële master Latijns-Amerika Studies afgerond aan het Centrum voor Educatie & Documentatie van Latijns-Amerika in Amsterdam.

Iedereen online, ook in de rimboe

Nieuwe media hebben de wereld veranderd en zullen dat voorlopig blijven doen. Dit gegeven is intussen vrijwel overal doorgedrongen, maar nog niet tot de ontwikkelingssector. De kracht van nieuwe media wordt door Koenders nog zwaar onderschat. Het wordt tijd dat IS 1.0 de stap naar IS 2.0 gaat zetten.

De 'Zapatistas' in Mexico waren een van de eerste digitale activisten; al in 1994 omarmden zij internet om hun boodschap de wereld in te sturen. Op deze manier zetten zij als revolutionaire beweging niet geweld maar communicatie in als middel om hun doel te bereiken. Sindsdien is internet een belangrijk medium waar activisten informatie verspreiden, verkrijgen en delen¹. Via sociale netwerken als Facebook en MSN blijven tienduizenden mensen wereldwijd op de hoogte van de politieke situatie in staten door de directe berichtgeving van gewone burgers.

Ook de mobiele telefoon heeft een razendsnelle opmars gemaakt. Elke seconde worden er 36 mobiele telefoons gefabriceerd². In het Afrikaanse straatbeeld is het mobieltje al niet meer weg te denken; maar liefst één op de drie Afrikanen beschikt over een mobiele telefoon³. Mobiele telefonie en internet verschaffen mensen niet alleen toegang tot informatie, maar stellen burgers ook in staat voor hun rechten op te komen, hun mening te uiten en mee te doen in publieke debatten. Nieuwe media bieden ongekeende mogelijkheden aan het Zuiden om zich op politiek, sociaal en economisch vlak te ontwikkelen⁴. Ook binnen de ontwikkelingssector is dit het moment om die mogelijkheden aan te grijpen.

Roze ondergoed

Het kenmerk van Web 2.0, het 'interactieve internet', is de open vorm van communicatie. Internet staat niet langer synoniem voor het ontvangen van informatie; actieve burgers komen direct met elkaar in contact en verspreiden zélf de informatie die zij belangrijk vinden. Internet biedt een belangrijk platform voor democratisch engagement, juist omdat het een nieuwe manier van communiceren tussen gewone burgers en politieke activisten mogelijk maakt. Lokale activisten maken al regelmatig gebruik van Web 2.0 om mensenrechtenschendingen te documenteren en over de hele wereld te verspreiden. Sociale netwerksites als YouTube, The Hub

Nieuwe media
brengen mensen
en kennis samen

en Facebook vervullen hierin een grote rol.

Een recent voorbeeld is veelzeggend voor de potentie van nieuwe media om burgers te mobiliseren en rechten te claimen. In de Indiase stad Bangalore viel een groep mannen in januari 2009 dansende en alcohol drinkende vrouwen op gewelddadige wijze aan. De rechtse Hindoegroepering die wordt verdacht van dit incident kreeg een verrassende reactie. Binnen een paar weken waren 50.000 mensen gemobiliseerd in de 'The Pink Chaddi Campaign'-groep op Facebook. Deze riep tegenstanders van het Hindoefundamentalisme en voorstanders van de vrijheid van vrouwen op om op Valentijnsdag roze ondergoed naar het hoofdkantoor van de rechtse groepering te sturen. Deze satirische en volledig online georganiseerde actie resulteerde in een activistische beweging die ook na Valentijnsdag blijft opkomen voor de rechten van vrouwen in India⁶. Door het gebruik van Facebook in 'The Pink Chaddi Campaign' werd niet alleen veel aandacht gegeneerd voor hun actie, maar bereikten zij een groep jonge mensen die normaliter niet snel meedoen in activistische of protestbewegingen.

'The Pink Chaddi Campaign' laat zien hoe nieuwe media veelbelovende mogelijkheden bieden om wereldburgers, zowel in het Noorden als in het Zuiden, toegang tot kansen en tot macht te geven. Vrijheid van meningsuiting is een van de basisprincipes van de universele mensenrechten, omdat burgers die de vrijheid hebben zichzelf te organiseren en hun mening te uiten in staat zijn hun rechten en gelijke behandeling op te eisen. Mensen zijn uitstekend in staat elkaar te mobiliseren, mits zij toegang hebben tot de juiste middelen.

Knowledge hotspots

Naast internet biedt ook mobiele telefonie een scala aan mogelijkheden om voorheen vaak onbereikbare groepen voor te lichten en onbeperkt kennis uit te wisselen. Met naar schatting drie en een half miljard mobiele telefoons in de wereld⁶, zijn ze letterlijk op elke straathoek te vinden. Deze drie en half miljard telefoons zijn universeel verspreid. Arm en rijk, jong en oud, stedeling en plattelandsbewoner zijn mobiel bereikbaar. Deze technologie biedt interessante mogelijkheden om bewustwordingscampagnes te starten waarbij voorlichters ook de doelgroep actief betrekken. Een gelijkwaardige uitwisseling van kennis vervangt zo het eenrichtingsverkeer van voorlichting, juist de dialoog centraal staat in nieuwe technologieën. Een radioprogramma in Malawi koppelt radio en sms aan elkaar om de meningen van jongeren te horen. Zij reageren met een sms'je op de prikkelende stellingen van het radioprogramma. Door op deze manier informatie uit te wisselen, komen doelgroepen aan het woord die normaal buiten de boot vallen⁷.

Kennis is de drijfveer voor ontwikkeling. Kennisuitwisseling speelt dan ook een grote rol binnen internationale samenwerking. Het verwerven van kennis en de uitwisseling daarvan gebeurt veelal in netwerken. Deze netwerken bevinden zich steeds vaker online in virtuele gemeenschappen⁸. Door de onbegrensde toegang tot deze platforms vindt veelvuldig kennisuitwisseling plaats tussen het Noorden en het Zuiden. Ook de Zuid-Zuid uitwisseling neemt een steeds prominentere en invloedrijkere plaats in. Kennis is mondiaal volop aanwezig en het is ronduit zonde daarvan niet meer gebruik te maken. ICT en nieuwe media zijn dé middelen om mensen te verbinden en bij elkaar te brengen. Aanwezige kennis wordt op online fora actief en effectief bij elkaar gebracht. Hiermee krijgen burgers de kans hun *empowerment* in eigen handen te nemen.

Telebankieren in de rimboe

Wat de invloed van internet en mobiele technologie zou zijn op de economische ontwikkeling van het Zuiden was een paar jaar geleden nog moeilijk in te schatten. Tegenwoordig zijn 'nieuwe' vormen van communicatie echter al niet meer weg te denken binnen financiële markten in ontwikkelingslanden⁹. Vóór de opkomst van de mobiele telefoon, was het voor boeren in ontwikkelingslanden vaak onmogelijk om de reële marktprijzen voor hun producten te achterhalen. Door de slecht begaanbare wegen en het ontbreken van vaste telefoonaansluitingen voor communicatie met de buitenwereld, waren zij aangewezen op tussenhandelaren die de boeren een veel lagere prijs betaalden dan hun producten feitelijk waard waren. Door de invoering van een automatische informatievoorziening via sms beschikken boeren nu wel per gebied en per product over de meest recente prijsinformatie. De snelheid waarmee mensen informatie via sms kunnen verspreiden, creëert kansen voor een volwaardige participatie in de (wereld)markt¹⁰.

Een 2.0 revolutie; Utopia?

Naast al deze schijnbaar onbeperkte mogelijkheden van nieuwe media, zit er ook een schaduwzijde aan internet. De ongekende groei van nieuwe media biedt iedereen een platform; ook dominante meerderheden, commerciële bedrijven en fundamentalistische groeperingen. Deze mensen en instanties hebben niet noodzakelijkerwijs het maatschappelijk belang of de belangen van minderheden of armen voor ogen. Daarnaast maakt de overwelgende hoeveelheid informatie die voortkomt uit nieuwe media, het moeilijk voor mensen om de juiste die informatie te ventileren, te verwerken en naar waarde in te schatten. Gebruikers van nieuwe media moeten leren kritisch kijken naar de inhoud van online fora, wiki's, kranten en blogs en deze niet klakkeloos overnemen.

Het zou naïef zijn om te denken dat alleen de verdedigers van mensenrechten en voorvechters van ontwikkeling gebruik maken van de mogelijkheden van nieuwe media. Naast commerciële en civiele groepen hebben ook overheden nieuwe media ontdekt. Staten gebruiken, naast de traditionele manier van censuur, ook digitale 'controle'. De Russische regering betaalt sinds kort regeeringsgezinde bloggers om kritische collega's in de gaten houden en overheidscampagnes via internet te promoten. In China is de 'cyberpolitie' in het leven geroepen om 'schadelijke' informatie van internet te bannen. Deze 'cyberpolitie' waarschuwt internetgebruikers dat de overheid ze in de gaten houdt en vraagt internetters om verdachte zaken door te geven¹¹.

Tot nu toe gaan nieuwe media, zoals ook het geval is bij traditionele media, doorgaans nog vaak voorbij aan de allerarmsten.

Ook de allerarmsten hebben tegenwoordig een mobiele telefoon

In het Zuiden is de toegang tot internet nog laag. Mensen met een computer en een internetaansluiting zijn over het algemeen relatief rijk en vaak hoog opgeleid. De mobiele telefoon heeft daarentegen al een belangrijke plek veroverd in het leven van de allerarmsten. Telecombedrijven zagen in Afrika een grote groeiemarkt en investeerden volop

om deze markt aan te boren. De toegang tot mobiele netwerken groeit hiermee op ongekeerde wijze, maar ook de toegang tot internet breidt zich dagelijks uit. Marktwerking heeft hierin een stuwende kracht; commerciële instellingen tonen interesse in de toegang tot nieuwe media universeel te maken. Het internetbedrijf Google heeft grootse plannen om drie miljard mensen in Afrika, delen van Latijns-Amerika en het Midden-Oosten te verbinden met het net¹².

De kracht van nieuwe media

Nieuwe media zijn overal aanwezig en beïnvloeden alle aspecten van het leven, ook in het Zuiden. Het gaat allang niet meer om een ontwikkeling in de marges, iets elitairs of commercieels. Ook al is er een schaduwkant, het is een gemiste kans als de ontwikkelingssector deze belangrijke ontwikkeling links laat liggen. Nieuwe media bieden vele mogelijkheden om mensen mondiaal toegang te geven tot kansen en macht. Door slim gebruik te maken van nieuwe media kan de ontwikkelingssector voorheen onbereikbare groepen betrekken en mensen onderling verbinden. Het stimuleert actieve burgers om informatie te delen en een ander geluid te laten horen dan de dominante nieuwsstromen. Nieuwe media zijn bij uitstek *bottom-up*, en daarmee een uitstekend middel voor *empowerment* en ontwikkeling op politiek, sociaal en economisch niveau. Internationale samenwerking draait om het bieden van kansen aan mensen om zichzelf te ontwikkelen. Nieuwe media bieden hiervoor ongekeerde mogelijkhe-

den en Koenders zou veel meer moeten inzetten op de kracht van nieuwe media, dát is pas internationale samenwerking 2.0.

¹ Masettu-Zannini, A. (2007). Web 2.0 and International Development ngo's. In: Knowledge Politics Quarterly 1(1)

² Oneworld (2008). Situatie bij toeleveranciers mobiele telefoons in Azië niet verbeterd. http://www.oneworld.nl/index.php?articleId=14910&articleType=Partnernieuws&page=4_2 (24 september 2008)

³ Martijn, M. & van den Bogaard, H. (2008). De mobiele telefoon in Afrika. In: Vrij Nederland. <http://www.studereninleiden.nl/actueel/bericht/de-mobiele-telefoon-in-afrika> (24 september 2008)

⁴ Geldof, M (2005). Becoming an Information Society: The role of new information technologies on development. www.ict4d.org

⁵ 'The Pink Chaddi Campaign', <http://thepinkchaddicampaign.blogspot.com>

⁶ Naar schatting in 2008, <http://mobileactive.org/about>

⁷ Starprogramma, <https://www.starprogramme.org>

⁸ Cummings, S. Heeks, R. & Huysman, M. (2003). Knowledge and learning in Online Networks in Development: A Social Capital Perspective. In: Development Informatics Group; Manchester

⁹ Morozov, E. (2009). Texting Toward Utopia. <http://bostonreview.net/BR34.2/morozov.php> (maart/april 2009)

¹⁰ Onze Wereld (2005). Mobieltjes stimuleren economie ontwikkelingslanden (7 juni 2005)

¹¹ De Volkskrant (2007). Chinese cyberpolitie op patrouille. http://www.volkskrant.nl/buitenland/article456287.ece/Chinese_cyberpolitie_op_patrouille (29 november 2007)

¹² Klooster, E. (2008). Goedkoop internet voor ontwikkelingslanden. <http://www.wereldomroep.nl/actua/regio/afrika/080909-internet> (09 september 2008)

Modernisering ➡

Joop Hazenberg (1978) is voorzitter van Stichting Prospect, een denktank van twintigers en dertigers die zich richt op grote maatschappelijke thema's. Medio 2009 verschijnt van zijn hand het boek *Change! Hoe de netwerkgeneratie Nederland gaat veroveren*.

Moderniseren gaat niet zonder reality check

Harde maatregelen zijn nodig om ontwikkelingssamenwerking realistisch en kansrijker te maken. Nu dreigt een splitsing tussen de paden van propaganda en cynisme. Hulporganisaties moeten open zijn over patronagesystemen en corruptie. Zakken geld en papieren tijgers zijn eerder een last voor arme landen, dan dat zij verlichting brengen. Hulp moet, maar met meer kennis en focus, een zakelijke instelling, en oog voor de realiteit. Zo nodig met minder geld en minder coördinatie tussen de donoren.

Een van de weinige internationale onderwerpen waarover een uitvoerig debat in Nederland wordt gevoerd, is ontwikkelingssamenwerking. De effectiviteit en de zin van ‘de hulp’ staan – althans in de beeldvorming – steeds meer ter discussie. Een conglomeraat van rechtse media en politici, van de *Telegraaf* en *Elsevier* tot de VVD en de PVV, heeft de oorlog verklaard aan ‘de geldverkwisende machine’ die ontwikkelingssamenwerking zou zijn. En een groot deel van de Nederlandse bevolking lijkt zich achter dat standpunt te scharen.

Er is goede reden voor een kritische houding naar de hulp. Decenia lang zijn enkele duizenden miljarden euro’s aan hulp gegeven, in de vorm van technische assistentie, noodhulp, projecten en (meer recent) begrotingssteun. Toch zijn veel van die landen niet tot ontwikkeling gekomen, zitten honderden miljoenen mensen nog steeds in diepe armoede en dreigen staten zelfs te falen.

Deze constatering wordt in de kern door niemand betwist, wel de *road ahead*. Heeft de hulp toekomst, en zo ja, hoe moeten we die dan inrichten? In dit artikel formuleer ik een antwoord op deze vragen. Eerst zal ik uitleggen dat ontwikkelingswerkers een deel van het probleem zijn geworden in plaats van de oplossing, en dat er grote blokkades voor ontwikkeling zijn. Daarna stel ik een aantal keuzes en oplossingen voor die van belang zijn voor zowel de toekomstige effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking als de binnenlandse steun.

Nieuwe kolonialisten en papieren tijgers

Ik heb zelf een jaartje meegedraaid in de ‘hulpindustrie’ en daar-

van is bij mij het beeld ontstaan van een bevlogen maar logge en soms naïeve sector, met nauwe banden tussen overheid en maatschappelijk middenveld. De samenwerking met donoren is nog veel stroperiger, met name in de ontwikkelingslanden zelf. Stapels verklaringen, verdragen, contracten, boeken, wetenschappelijke rapporten en politieke pamfletten maken van ontwikkelingssamenwerking een hyperingewikkelde en technische aangelegenheid, vol bureaucratie en interne politiek – en allemaal ‘voor de goede zaak’. De Europese Unie is er niets bij!

Die goede zaak wordt helaas te vaak slecht bediend. Jaarlijks zetten donoren en hulporganisaties (ngo's) tientallen miljarden weg in zo'n 150 landen. Er komen steeds meer donoren en zakken geld bij, zeker als de EU-lidstaten zich aan de afspraak houden om in 2015 0,7 procent van hun nationale inkomen aan ontwikkelingssamenwerking te geven. Het aantal ngo's neemt zo hard toe dat zij door sommige wetenschappers 'de nieuwe kolonialisten van de 21ste eeuw' worden genoemd, omdat het collectief aan hulporganisaties in sommige landen bijna alle staatsfuncties overneemt. In 1970 kwam zeventig procent van de Amerikaanse hulp van de overheid, nu is dat percentage nog maar vijftien procent.

Bron van ellende

In een halve eeuw is een monsterachtig bouwwerk van overlegfora, onderlinge verdragen en contracten, coördinatiemechanismen en financiële constructies opgetuigd. Daarmee zijn de hulpgevers een deel van het probleem geworden. Zij hebben veel geld en invloed, maar ook een reeks verschillende agenda's en hun werk geeft allerlei versturende effecten. Inspanningen zijn slecht op elkaar afgestemd en de feiten ter plekke blijken vaak minder belangrijk dan de doelstellingen en prioriteiten vanuit de hoofdkwartieren.

In de overlegstructuren tussen donoren worden politiek gevoelige onderwerpen, zoals corruptie met hulp gelden zorgvuldig vermeden en blijft doortastend gezamenlijk optreden uit. 'Meer coördinatie en coherentie, dat lijken me uitstekende ideeën. Maar dat wordt al tien jaar door iedereen geroepen, zonder dat ook maar iets verandert,' verzuchtte een Canadese diplomaat onlangs tegen me. Kort na deze indringende opmerking leverde een gezamenlijke 'verklaring van Accra' van donoren en ngo's voor de zoveelste keer tientallen 'prioriteiten' op voor verbetering van de hulp. Aan dit soort papieren tijgers is in de ontwikkelingssamenwerkerswereld geen gebrek. En die zijn een bron van ellende, want zij leiden a) niet tot ontwikkeling, b) niet tot een evenwichtige relatie tussen hulp- en donorlanden, c) tot overspannen verwachtingen. Zo staan de 'vijfjarenplannen' tegen armoede altijd vol mooie woorden, decentralisatieprogramma's, *targets* en

Aan 'papieren
tijgers' is geen
gebrek

implementatieschema's. De endemische corruptie moet 'worden bestreden', 'meer aandacht is nodig' voor scholing en onderwijs, 'institutionele beperkingen' (zwakke rechterlijke macht e.d.) moeten worden weggenomen.

Toen ik in Afghanistan werkte, schrok ik van alle naïviteit van de plannen die ik las. Ze hielden geen enkel verband met de *facts on the ground*, de donoren leken zich daarvoor actief af te sluiten. Wat voor zin heeft het bovendien om in zo'n land te pleiten voor een beter *genderbeleid*, het extreem conservatieve Afghanistan waar geen ruimte is voor vrouwenrechten, laat staan voor functionerende ministeries? Zulke 'westerse dwang' leek me eerder contraproductief (en licht kolonialistisch).

Mismatch

Veel eerder dan successen zijn er blokkades te vinden die ontwikkeling juist tegenhouden en van ontwikkelingssamenwerking een uiterst hachelijke onderneming maken, óók als de hulpindustrie een soepel draaiende organisatie zou zijn. Voorbeelden, helaas, te over. Grootschalige projecten, zoals een gezondheidszorgprogramma in een Zuid-Afrikaans land, mislukten faliekant. In Tsjaad bleek één procent van een overheidsbudget aan te komen bij uitvoeringsinstanties. Die moesten dan nog beginnen met hun werk. Jemen krijgt al dertig jaar hulp van Nederland, maar het land heeft nog steeds enorme structurele problemen, ineenstorting dreigt. En in een aantal landen waar géén hulpgelden, maar wel enorme niveaus van corruptie waren, bleken de groeicijfers juist door het plafond te schieten.

De belangrijkste factor voor de stagnatie, met name in Afrikaanse landen, is dat achter de façade van democratische westerse instituten een complex machtsspel schuilgaat dat 'ons' ontwikkelingspad uitsluit. Er is mede daardoor nauwelijks sprake van een publiek belang. Het bemachtigen van een politieke positie wordt in het Westen beschouwd als een middel om de eigen idealen te bereiken; in veel hulplanden is een plek in parlement of kabinet vooral ideaal voor de eigen kas en die van de achterban. Ook de rechtsstaat en de ambtenarij functioneren vaak totaal anders dan in eigen land en worden gedreven door 'patronagesystemen' die meer met clancultuur dan met het algemeen belang te maken hebben. Zo hebben in 'groeiwonder' Ghana duizenden *chiefs* het feitelijk voor het zeggen, al op tien kilometer buiten de hoofdstad Accra. Dit beeld is wat gechargeerd, maar toont aan dat hulp *altijd* politiek is en nooit zuiver technisch, omdat die hulp ingrijpt in lokale (bestuurs)processen.

Meer realisme, geen cynisme

Ik vind eigenlijk dat veel hulporganisaties, maar ook donoren, westerse burgers actief misleiden als ze spotjes uitzenden met

zieke kinderen die creperen van de honger, of met blijde gezichten als een weg is aangelegd. Zij dragen daarmee de boodschap uit: 'Geef geld, en we lossen de armoede op.' Dat is gewoon niet waar. Evenmin kan Koenders streng roepen dat hij 'zero tolerance' voor corruptiepraktijken heeft, want van die 5,2 miljard euro die hij in 2008 uitgaf moet een flink deel niet goed zijn besteed – dat kan niet anders.

Het is aan de andere kant onjuist te stellen dat de hulp maar helemaal moet worden gestopt. In sommige landen denk ik dat die keuze daarvoor goed beargumenteerd kan worden, maar in andere niet. Met name in falende staten heeft de internationale gemeenschap de (morele) verantwoordelijkheid om in te grijpen en mensen iets van een basisvoorziening te bieden. En in landen die moeizaam, maar toch structureel tot ontwikkeling komen kan een (begrotings)steuntje in de rug zeer bruikbaar zijn.

Wat dan wel? Ik denk aan een aantal wezenlijke elementen van internationale samenwerking die heroverwogen moeten worden.

➔ *Meer focus.* Nederland heeft nu met 36 partnerlanden een ontwikkelingsrelatie. Dat zijn er te veel. In een aantal van deze landen is stagnatie ondanks de hulp, dus dan moet of de strategie worden herzien of de hulp gestopt. Verder zijn de teams op de ambassades die de ontwikkelingssamenwerkingsgelden beheren vaak piepklein en ontberen ze de nodige kennis over het land, onder meer vanwege het roulatiesysteem van Buitenlandse Zaken. Dus: minder partnerlanden, meer kennis op de posten en langdurige betrokkenheid.

➔ *Minder internationale coördinatie.* Ambtenaren hebben de neiging om meer proces- dan inhoudelijke managers te zijn. De vele coördinatiestructuren (het 'afstemmen' van de hulp) stimuleert de procesmatige (fout!) en technische (fout!) benadering van de hulp. Het gaat in deze landen om diepgaande politieke processen waarbij donoren de vrijheid moeten hebben om zelf óók politiek op te treden. Nu deinzin de hulpgevers er vaak nog voor terug om kritiek te geven op beleid van het partnerland, of politiek gevoelige onderwerpen ter sprake te brengen. De coördinatie werkt dan als een rem in plaats van smeerolie op het verbeteren van de hulprelatie. En al die vergaderingen houden de diplomaten in de hoofdsteden weg van het opbouwen van een netwerk in het land zelf. Uit de *comfort zone!* (Als dat niet kan, dan moeten de EU-lidstaten hun nationale hulpprogramma's opgeven en één gezamenlijk beleid gaan voeren, onder vlag van Europa. Volstrekt onhaalbaar, maar wel interessant.)

Ze moeten overuren
draaien om de geldpot
leeg te maken

↳ *Laat de 0,7 procentnorm los.* Ja, dat is het echt een heilig huisje. Een fractie van onze welvaart naar al die arme mensen, dat kan er toch wel van af? Nulkommazeven procent is een klein bedrag voor een grote wereld. Maar of die effectief is, dat waag ik te betwijfelen. Bijna iedereen die ik wat langer heb gesproken die in ontwikkelingslanden heeft gewerkt stelde ik de vraag: is geld het probleem? Nee, was steevast het antwoord. Er is eerder sprake van *te veel* dan *te weinig* geld. In Ghana zei een minister vorig jaar dat donoren maar op zijn telefoontje moesten wachten, in plaats van dat hij zelf moest lobbyen. Hij had immers genoeg keuze. In andere landen is helemaal geen capaciteit om al het donorgeld om te zetten in concrete acties, omdat er niet genoeg opgeleid personeel of infrastructuur is. Verder geeft deze norm, waar Nederland zich met 0,82 procent meer dan keurig aan houdt, een perverse bestedingsdruk. Elk jaar zit er te veel geld in de kassen en moeten het ministerie en de ambassades overuren draaien om de pot leeg te maken. Een ronduit schandelijk systeem, dat vervangen kan worden door vaste budgetten voor de partnerlanden, een vaste bijdrage aan organisaties als de Wereldbank en een vast budget voor noodhulpoperaties.

↳ *Wees realistisch over corruptie en patronage.* Dit is niet politiek correct want corruptie is slecht en patronage doorsnijdt democratische processen zoals wij die in het Westen kennen. Dus ook al weten we dat het parlement een façade is, dan nog gaan we daar braaf praten en rapporten sturen, sturen we onze Kamerleden naar het land om internationale parlementaire commissies op te bouwen en beleefdheden uit te werken. In plaats daarvan moet de kennis worden vergroot van die patronagesystemen, hoe de *chiefs* nu werkelijk werken en hoe de bevolking op een of andere manier betrokken kan raken bij bestuursprocessen. Corruptie valt niet te bestrijden, die zit ingebakken in het systeem van een land en kan slechts van binnenuit en heel langzaam worden verminderd. Donoren moeten daarom nieuwe, onconventionele en vooral a-westerse beleidsopties overwegen en geen statements als 'zero tolerance voor corruptie' afkondigen. Want met zeer corrupte landen als China en Griekenland doet Nederland al langdurig zaken – zelfs binnen de EU.

↳ *Schrap de mooie woorden en de goede bedoelingen.* Als ik in een arm land zou leven, ongeletterd en met moeite mijn familie zou kunnen onderhouden, wat moet ik dan doen met westerlingen die me gaan toespreken over genderbeleid, het belang van democratische processen en ecologisch duurzame productietechnieken? Ik zou een redelijk bestaan willen en hulp daarvoor goed kunnen gebruiken, maar niet doorspekt van mij onbekende normen en waarden. En de lokale politici die deze verkondigen, geloof ik ook niet. Wel hoorde ik van vrienden van me die Engels

De risico's van
falen moet je niet
verbergen

spreken en projectvoorstellen schrijven waar al die woorden in terugkomen. En die verdienen daar veel geld mee, zonder er iets voor te hoeven doen.

➔ *Stop de kolonisatie.* Erger dan de versnippering die de talloze ngo's met hun projectenmanie veroorzaken, vind ik de wijze waarop ze als collectief neerdalen in de arme, onderontwikkelde gebieden. Journaliste Linda Polman schreef daarover een mooi boek: *De Crisiskaravaan*. De ngo's zijn met te veel, er zitten slechte organisaties tussen, de goede doen soms dubbel werk en hun werk heeft lang niet altijd duurzame effecten op ontwikkeling.

In Tanzania schijnen 25 Nederlandse hulporganisaties, grotendeels gefinancierd door het Nederlandse ontwikkelingsamenwerkingsbudget, zo'n 250 projecten uit te voeren. De ambassades geven ook een smak geld. Hoeveel Britse, Amerikaanse, Zweedse, Deense, Belgische, Franse, Zwitserse organisaties zitten er ook in Tanzania? En welke gevolgen heeft hun aanwezigheid op lange termijn voor de kansen van staatsopbouw door de Tanzaniaanse overheid? In Bosnië en Kosovo kunnen ze over deze koloniatiedrang inmiddels aardig meepraten.

➔ *Stel de verwachtingen publiekelijk bij.* Nederland kán helemaal geen armoede bestrijden, vrede en stabiliteit bevorderen in landen als Sudan, Congo of Afghanistan. We leveren hooguit een emmertje. De internationale gemeenschap kán helemaal geen duurzame ontwikkeling tot stand brengen – dat moet uit de landen zélf komen. De loopbaan van de gemiddelde ontwikkelingswerker staat in het teken van stagnatie, een hoop mislukkingen en een beetje succes. Natuurlijk moet er flink visionair worden gedacht door hen en is het noodzaak in een weerbarstige omgeving van oorlog en armoede te vechten voor een betere wereld. Maar diegenen die dat doen, moeten voor de externe communicatie niet schuilen voor de risicovolle aspecten van hun werk en de grote kans dat hun inspanningen zullen falen. De bankiers die nu met pek en veren door de straten worden gedragen, weten dat de risico's niet verborgen mogen worden – ook niet van publiek geld.

Dezelfde steen

De maatregelen die ik suggereer zullen niet in goede aarde vallen. Maar ik denk dat ze hard nodig zijn, want ontwikkelingsamenwerking zal zowel de paden van propaganda als van puur cynisme moeten mijden. Het afkondigen van een 'moderniseringsagenda' door minister Koenders is hiertoe een verstandige, maar ook riskante aanzet. Koenders was in het defensief door de 'rechtse' aanval van politici en media toen hij eind 2008 deze move maakte, waardoor de agenda een geur van opportunisme kreeg. Vooral zit het gevaar in de afloop, dat aan het eind van de

‘moderniseringsagenda’ niets verandert. Dat het ministerie van Ontwikkelingssamenwerking en het maatschappelijk middenveld, wijzer door een interne en open discussie, nog steeds hoog van de toren blijven blazen en doorgaan met de hoge uitgavenniveaus – zonder wezenlijk in te gaan op het realiteitsgehalte daarvan. Dan zal de weerstand tegen ontwikkelingssamenwerking blijven groeien. En belangrijker: dan wordt de hulp niet effectiever en blijft de internationale gemeenschap voortdurend tegen dezelfde steen aanlopen.

Marika Hoogenboom (15) en zit op de internationale afdeling van het Rijnlands Lyceum in Oegstgeest, in het vierde jaar. Ze werd geboren in de Engelse Midlands en woont sinds begin 2003 in Leiden. Na de middelbare school wil ze psychologie of human studies gaan studeren. Marika schreef dit essay samen met haar moeder Milli Wouters.

Milli Wouters is de moeder van Marika en hielp haar bij dit essay. Milli is onderzoeksjournalist met als specialisatie onderwijs(beleid). Ook is zij voorzitter van Stichting Kids on the Street.

Laat zien hoe het écht gaat met de wereld

Bij Pauw en Witteman zit een BN'er zijn boek aan te prijzen. Het gaat de goede kant op met de wereld, vindt hij. En nee, hij heeft geen enkel schuldgevoel over de voortdurende honger en misère in de wereld. Hij kan niet verantwoordelijk worden gehouden voor wat zijn voorouders driehonderd jaar geleden hebben uitgevoerd. Pauw en Witteman gaan niet in op deze stelling. Ze zitten daar immers als talkshow hosts, niet als serieuze journalisten. De oppervlakkigheid van zulke zogenaamde actualiteitenprogramma's is gevaarlijk. De kijker blijft achter met het idee dat alles koek en ei is, omdat een BN'er dat heeft gezegd.

Als ik google op 'alles gaat goed met de wereld' vind ik Simon Rozendaal, wetenschapsredacteur van *Elsevier*. Een hoog opgeleide man, met behoorlijk wat invloed, maar ik vind hem nogal dom. Ik ben maar net vijftien jaar oud maar weet al genoeg van de wereld om te begrijpen dat de prijs voor onze weelde voor een groot deel wordt betaald door mensen in het Zuiden. Niet driehonderd jaar geleden maar nu. Hoe weet ik dat? Simpel. Ik volg de Britse media. En ik ben in zuidelijke landen geweest en heb zelf gezien welke schade onze bedrijven daar aanrichten. Zo'n Simon Rozendaal weet toch zeker ook dat de aandeelhouders van Albert Heijn veel geld verdienen in Peru en Argentinië met supermarkten die (net als in Europa is gebeurd) kleine kruideniers wegconcurreren en dat de winst uit de olie in West-Afrika voor een groot deel naar westerse oliebedrijven gaat in plaats van naar het volk van wie die olie is (bron: BBC World Service)? Om maar twee voor de hand liggende voorbeelden te geven. Natuurlijk zorgen zulke bedrijven ook voor werkgelegenheid maar zo gauw hun ondernemingen niet genoeg winst meer maken, zijn ze vertrokken. En laten hele gemeenschappen achter zonder banen, zonder eigen winkels en zonder eigen bedrijfsleven. Hulpbehoevend, dus. Waarom wordt dit verhaal niet door de Nederlandse omroepen verteld?

Reddeloos verloren

Zeven jaar geleden bezocht ik samen met mijn moeder een groot aantal landen in Latijns-Amerika en het Caribische Zeegebied.

Zelfs op mijn toen nog jonge leeftijd was het mij al duidelijk hoe anders het daar in het echt was vergeleken bij mijn prille idee. Ik had de Unicef, Oxfam en Save the Children-beelden gezien, de ellende van een natuurramp en de extreme armoede, maar toch was wat ik zelf zag zo anders! Het klopte gewoon niet. Hoe konden kinderen zo vrolijk lachen en spelen, mensen zo zingen en dansen en carnaval vieren als hun levens zo vreselijk waren? Wat ik geleerd heb, en mijn leven lang zal onthouden, is de ongeloflijke creativiteit waarmee men zich door het leven slaat. Alles wordt gerepareerd en hergebruikt: in Mexico werden colablikjes platgeslagen tot spiegellijsten; in Caracas verkocht een man punkkleding gemaakt van de lipjes van blikjes; in Guatemala laptten ze schoenen met oude autobanden; in Brazilië werd gedamd met rode en blauwe flessendoppen. Overal viel regelmatig de elektriciteit uit maar het leven ging door: met een noodgenerator, een barbecue of houtvuur kon toch voedsel worden bereid. Veel van die overlevingsvaardigheden zijn wij hier in het Westen kwijt. Als er geen kant-en-klare goederen en maaltijden in de winkel liggen, zijn we reddeloos verloren. Waarmee ik bedoel te zeggen dat de mensen in die landen niet minder zijn of minder kunnen. Ze hebben gewoon minder toegang tot kansen op onderwijs, gezondheidszorg en dagelijks eten, en tot keuzes als beroepsopleidingen. Vertel dát verhaal!

Oversized T-shirts

Ik herinner me dat bijna iedere serveerster in elk eettentje mijn moeder vroeg om haar mee te nemen naar Europa, als mijn gouvernante. Dat het in Europa zo goed als onmogelijk is om er personeel op na te houden, dat de straten bij ons niet geplaveid zijn met goud, dat je heel andere vaardigheden nodig hebt om te overleven, dat er ook in het Westen veel armoede bestaat, was geen verhaal dat zij begrepen. Een man in Cuba wilde per se naar Amerika. 'Daar verdienen je wel duizend dollar per maand', zei hij. Dat je in de VS met duizend dollar per maand in grote armoede leeft, geloofde hij niet. Hij werd boos en verweet ons onwetendheid over het leven in Cuba. Hij klaagde over staatscontrole van de burger, over de politieagent op elke straathoek. Maar de camera's en computers die ons controleren, leken hem geen inbreuk op de vrijheid. Ik zie nog de kleine straatkinderen in Nicaragua met hun oversized T-shirts. In de zoom legden ze een grote knoop en in die knoop zat een potje lijm, hun stukje troost dat ze de dag door hielp. De vrouw die zich over die straatkinderen ontfermde, legde uit dat dat soort lijm in het Westen allang verboden is juist vanwege de verslavende ingrediënten. Dus hebben de grote westerse chemische bedrijven hun overtollige voorraden aan het Zuiden verkocht. Ze vertelde ons ook over de bananenarbeiders

Is medelijden het
sentiment waarop
ontwikkelingswerk
gebaseerd moet zijn?

die met zulke gevaarlijke chemicaliën werken, dat hun kinderen met genetische afwijkingen worden geboren. Als er maar winst gemaakt kan worden, doet de bedrijfsverantwoordelijkheid voor veilige producten er niet zoveel toe. Dit geldt ook voor Afrika, waar bijvoorbeeld nog steeds DDT wordt gebruikt.

Holle ogen en oedeembuiken

Veel Nederlanders praten mensen als die Simon Rozendaal, maar ook Rita Verdonk en Mark Rutte na. Ze zijn trots op Nederland en vergeten om dankbaar te zijn voor Nederland. Ze zijn trots op hun blanke huid en blauwe ogen en lijken zich niet te beseffen dat ze gewoon geluk hebben gehad. En veel mensen in het Zuiden gewoon pech. Ik vraag dan of ze wel eens in het Zuiden zijn geweest. 'Nee', zeggen ze dan 'want ik hoef dat niet te zien'. 'Wat is dat?' vraag ik, maar weet wel dat ze krottenwijken bedoelen, open riolen, menselijk lijden. Waar het beeld vandaan komt dat dat het enige is, is duidelijk: de media.

Oorlog en geweld, corruptie en machtsmisbruik, zielige kindertjes met holle ogen en oedeembuiken, verdrietige blikken, vliegen die blindheid veroorzaken, schrijnend gebrek aan voedsel, water en sanitair. Zulke beelden zijn de basis voor zowat elke 'reclame' voor hulporganisaties. Mijn moeder vertelt dat zij ook met zulke beelden is opgegroeid, in de jaren zestig. Dat er toen ook met acceptgiro's, huis-aan-huiscollectes en saaie donateurwerving werd gewerkt. In vijftig jaar tijd is er dus niets veranderd aan de boodschap met als logisch gevolg dat mensen denken dat er niets is bereikt. In het Engels heet dit fenomeen *compassion fatigue*; in het Nederlands zou je zeggen dat het medelijden uitgeput is. De vraag is dus: Hoe effectief zijn deze beelden nog in de 21ste eeuw? Moedigen ze mensen überhaupt nog aan om in hun portemonnees te tasten of vóór ontwikkelingssamenwerking te zijn? Is medelijden het sentiment waarop ontwikkelingswerk gebaseerd moet zijn?

Zoete koek

Wanneer een Nederlands medium probeert om het 'werkelijke' Afrika, Zuid-Oost Azië of Latijns-Amerika te laten zien, is het met enkele uitzonderingen (Llink en VPRO) altijd RTL met een of ander populistisch programma. *Groeten uit de Rimboe* en *Peking Express* bevestigen het toch al stereotypische beeld: alles is vies, het eten is onhygiënisch, mensen leiden 'achterlijk' primitieve levens. Vergelijk met een gevoelig educatief programma als *Beyond Boundaries*, waarin Britse lichamelijke gehandicapten Nicaragua van oost naar west doorreisden, of *The Long Way Down* waarin Ewan McGregor (ster van Trainspotters) op een motor van John O'Groats naar Zuid-Afrika trok.

Dit is de 21ste eeuw, en het is de hoogste tijd voor een drastische aanpassing van de beeldvorming. In Nederland maar ook in het

Zuiden. Ook dat is ontwikkelingssamenwerking. Dat mensen in het Zuiden, zonder veel toegang tot de digitale supersnelweg, de mythes over ons als zoete koek blijven slikken, kan ze nauwelijks kwalijk worden genomen. Of dat ze omwille van die mythes hier willen komen. Maar dat westerse burgers in het informatietijdperk een vertekend beeld hebben, is slechts te wijten aan gemakzucht en gebrek aan informatie.

Eén toekomst voor ons allemaal

Veertig procent van de Nederlanders wil bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking. Uit onderzoek door de NCDO blijkt het draagvlak onder jongeren nog minder te zijn. En af te nemen. Op elk front waar de jongeren werd gevraagd of ze iets wilden *doen*, was minder dan 10 procent daartoe bereid. Het dalende enthousiasme komt volgens mij door een gebrek aan inzicht in hoe onze wereld in elkaar zit: één planeet, één bevolking, één milieu, één hoeveelheid water, voedsel en zuurstof, één toekomst voor ons allemaal. Hoe belangrijk het is dat iedere mens zich proactief inzet voor het rechte trekken van de verschillen en voor een duurzame wereld is een kwestie van educatie en beeldvorming. En dat moet de verantwoordelijkheid van de media zijn.

Maar waarom zouden ze eigenlijk? Als ontwikkelingssamenwerking de kijkers nauwelijks interesseert, waarom zou het dan kostbare zendtijd in beslag nemen? Voor mij is het antwoord heel eenvoudig: omdat onze eigen toekomst afhangt van ander gedrag van de hele wereldbevolking, van wereldburgerschap. In het Nederlands is er een spreekwoord: 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet'. Dat suggereert een passieve houding. Zo lang je je niet *slecht* gedraagt, kun je verder je gang gaan. Het Engelse spreekwoord is actief: '*Do unto others as you would have others do unto you*' (Matthew 7:120). We zijn allemaal op heel veel manieren afhankelijk van anderen, ook in het Zuiden. Ik vind dat ik geen enkel recht heb om te vragen dat die anderen bijvoorbeeld verantwoordelijk met de oerwouden (lees: mijn zuurstof) omgaan, als ik zelf geen verantwoordelijkheid voor hen neem. Dat is geen geldverhaal, dat is een *doen*verhaal.

Oude schoenen inleveren

Hoe kan het in Nederland anders en beter? Op 13 juli 1985 vond één van de grootste fondsenwervingsacties aller tijden, genaamd Live Aid, plaats. Miljoenen mensen in verschillende werelddelen keken toe hoe supersterren hun beroemde steentjes bijdroegen om de hongersnood in Ethiopië te verlichten. Uit dit giga-evenement ontstond de organisatie 'Comic Relief', gericht op het mobiliseren van het Britse volk voor minder bedeelden, zowel in Afrika als in het Verenigd Koninkrijk zelf. De twee evenementen, Red Nose Day en Sport Relief, worden ge-

Door de media heeft
Nederland een heel
verkeerd beeld

heel gedragen door de BBC met als resultaat dat 55 miljoen mensen samenwerken voor het goede doel terwijl ze zelf lol hebben. In Groot-Brittannië is daarmee niet alleen het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking enorm, Comic Relief versterkt daar ook de saamhorigheid van de eigen gemeenschappen. Een ander voorbeeld is het BBC kinderprogramma *Blue Peter* dat met het *Shoebiz Appeal* alle Britse kinderen aanmoedigde om oude schoenen in te leveren. De opbrengst was bestemd voor weeskinderen die hun ouders hadden verloren aan aids. De boodschap was niet: 'kijk die zielige kindertjes nou eens!' maar 'kijk eens hoe eenvoudig het is om iets voor een ander te doen. En door te recyclen draag je ook nog eens bij aan een duurzamere wereld'. Er werden 1,4 miljoen paar schoenen opgehaald, drie keer zoveel als de bedoeling was. In Nederland heeft deze campagne ook plaatsgevonden, via samenwerking tussen Kika en Scapino. Voor elk oud paar schoenen kreeg je een tegoedbon voor 10 euro. De opbrengst was 55.000 euro. Hoe komt het dat acties in Groot-Brittannië zo'n maatschappijbrede inzet zonder eigenbelang weten te krijgen en het thema ontwikkelingssamenwerking zoveel positiever wordt gebracht terwijl het Nederlandse volk nauwelijks van acties afweet, een zeer negatief beeld heeft en een beloning moet krijgen? Het antwoord is alweer: de media. Britse media, zelfs de commerciële, hebben een Public Service Broadcasting requirement. Door zich vol achter een thema als ontwikkelingssamenwerking te scharen, voldoen zij aan de wettelijke eis. Acties als Comic Relief en BBC Children in Need hebben zo langzaam maar zeker een dynamische cultuur weten op te bouwen van goed doen. Binnen deze cultuur krijgen ook andere thema's die verband houden met de geglobaliseerde wereld, en dus met ontwikkelingssamenwerking, de kans om veel aandacht te trekken. Een voorbeeld is het project Modbury Plastic Bag Free dat globale vervuiling door plastic aanpakte. Via de media verspreidde dit project zich als een lopend vuurtje. Vergelijk dit met de Nederlandse Postcode-loterij, ook gedragen door de media. Hier wordt niet een cultuur aangemoedigd van goed *doen* maar van goed *geven*. Niet van *wereldburgerschap* maar van *eigenbelang*, namelijk de kans om te winnen.

Het koloniale tijdperk

Mijn klas op school heeft een stichting opgericht: Kids on the Street. We proberen een soort Comic Relief evenement te organiseren, alleen in Leiden en regio, voor het project in Nicaragua dat Kids on the Street steunt en voor de Leidse stedenband met Juigalpa. Maar omdat we geen fondsen hebben om via de media te adverteren, is het heel moeilijk om ons idee uit te dragen aan de plaatselijke bevolking, tenminste op zo'n manier dat niemand er niet van afweet. Dat zou anders moeten kunnen. Gebaseerd op mijn eigen ervaringen lijkt het mij voor de moder-

nisering van ontwikkelingssamenwerking allereerst cruciaal om zowel in het Noorden als in het Zuiden voor een veel realistischer beeld te zorgen. Moedig de media aan om een veel breder en diepgaander wereldperspectief neer te zetten. Als het World Aids Day is, bijvoorbeeld, of Children's Day, moeten de media zorgen dat *iedereen* er vanaf weet en inzicht krijgt in de problemen en de verbanden tussen 'ons' en 'hen'. Leg de commerciële omroepen desnoods ook een PSB-eis op. Goede, diverse informatie leidt bijna automatisch tot bewustwording en draagvlakversterking, tot wereldburgers die zich niet met een oneliner, een cliché of een mythe van hun verantwoordelijkheid afmaken.

Ga ten tweede veel meer sectoroverschrijdend denken, werken en praten. Ontwikkelingssamenwerking kan niet meer los worden gezien van bijvoorbeeld landbouw en visserij of onderwijs, cultuur en wetenschap. Als er al eigenbelang in ontwikkelingssamenwerking mag zijn, ligt dat zeker op de vlakken van voedselvoorziening, milieu en migratie. Breng die boodschap!

Het koloniale
tijdperk is toch
onderhand voorbij?

Tot slot zou ik er heel blij van worden als bedrijven zich met meer verantwoordelijkheid zouden moeten gedragen. Producten zoals die lijm die niet goed genoeg zijn voor mij, zijn ook niet goed genoeg voor mensen in het Zuiden. Hier in Nederland worden bedrijven beloond voor milieuvriendelijk, maatschappelijk verantwoord ondernemen; in het Zuiden worden ze vaak beloond voor het tegenovergestelde. Het zou goed zijn als westerse bedrijven verplicht werden om (een deel van) hun winst te herinvesteren in het land waar die winst is gemaakt. Als ze ook daar werden beloond voor maatschappelijk verantwoorde praktijken. Het koloniale tijdperk is toch onderhand voorbij? Doen we niets aan de handel die ons rijk houdt en het Zuiden arm (en ziek), dan bereiken we slechts een soort trucje van Penelope: wat we overdag weven, halen we 's nachts weer uit.

Melle Leenstra (1976) studeerde ontwikkelingsstudies in Wageningen. Hij is in dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken waar hij als landenmedewerker Zambia en Zimbabwe werkte. Vanaf augustus 2009 zal hij als politiek medewerker op de ambassade in Oeganda actief zijn. Daarnaast doet hij een promotieonderzoek bij het Afrika Studiecentrum in Leiden over de gezondheidssector in Zambia.

Met de voeten in de modder

Er moeten meer banen komen voor Nederlanders om aan ontwikkeling bij te dragen. Minister Koenders moet het weer mogelijk maken dat zijn ministerie en particuliere organisaties weer mensen uitzenden om, samen met lokale deskundigen aan ontwikkeling te werken. Want simpelweg geld geven, is niet genoeg. We moeten zelf met de voeten in de modder!

Vroeger zonden we wel mensen uit. Toen trokken groepen Nederlanders naar Azië, Afrika en Latijns-Amerika als vrijwilliger of deskundige. Sommigen deden aan technische assistentie en anderen, zoals tropenartsen, namen een stukje dienstverlening voor hun rekening. In die tijd was dat logisch: er was een absoluut tekort aan gekwalificeerd personeel in die landen. Sindsdien is er redelijk wat veranderd. Ontwikkelingslanden hebben meer en meer eigen goed opgeleide professionals met ruime praktijkervaring. Daarnaast werden buitenlandse adviseurs steeds meer gezien als concurrentie op de arbeidsmarkt: eigenwijze witneuzen die onevenredig betaald werden voor werk dat ook lokale mensen konden doen. Sommige aspecten van dit beleid van het uitzenden van Nederlanders naar ontwikkelingslanden, raakten dus uit de tijd en moesten nodig aangepast worden. Maar in de les die we trokken uit deze nadelen, zijn we ons doel voorbij geschoten. De kennis en ervaring die we nodig hebben om ontwikkeling te begrijpen en daaraan bij te dragen, raken we kwijt.

Vanachter het bureau

Eind jaren negentig heeft minister Herfkens het beleid voor technische assistentie drastisch omgegooid. Helaas is ze daar te radicaal in geweest. Het ministerie stopte met het uitzenden van Nederlandse deskundigen. In navolging op het ministerie begonnen ook ontwikkelingsorganisaties als Novib en Cordaid minder personeel naar partnerorganisaties in ontwikkelingslanden te sturen. Naast de aandacht die ze steeds meer zijn gaan geven aan lobby- en bewustwordingscampagnes, financieren ze vanachter hun bureaus partners in het Zuiden die ze van tijd tot tijd tijdens korte reizen bezoeken. Via het organiseren van workshops en trainingen proberen ze partners bij te spijkeren, wat men in ontwikkelingsjargon *capacity building* noemt. Slechts enkele organisaties sturen nog Nederlanders uit.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft tegelijkertijd personele uitzending beperkt tot zijn eigen diplomaten en ondersteunend personeel. Binnen de hulpprogramma's wordt nog wel met de ontvangende overheid gesproken over het beleid. De aandacht gaat hier alleen steeds meer uit naar het bekijken van de resultaten die uit de black box van bijvoorbeeld een ministerie van Onderwijs druppelen, nadat er aan de bovenkant van de doos begrotingssteun in gepompt wordt. Technisch advies over wat er binnen die black box gebeurt, wordt steeds vaker beperkt tot korte consultantmissies.

Dit doet de vraag rijzen of er op deze manier nog genoeg kennis en ervaring opgedaan wordt van wat er nou precies binnen die dienstverlenende ministeries gebeurt. Intussen wordt er gekort op het aantal ambtenaren dat vanuit ambassades in stabiele partnerlanden werkt, waardoor je de indruk krijgt dat we steeds meer geld met steeds minder poppetjes wegzetten. Lukt het zo

Degenen die het
daar voor het zeggen
hebben, krijgen liever
een zak met geld
zonder pottenkijkers

nog wel om aan te sluiten bij de problemen van de bevolking en de overheden in die landen?

Professionals en liefhebbers

De mensen die nog werken in ontwikkelingssamenwerking doen dit steeds meer vanuit Nederland. Vanuit de Apenrots (het ministerie van Buitenlandse Zaken) en mooie panden in Amsterdam of Den Haag werken honderden, zo niet duizenden mensen aan de problemen van de armen. Deze arbeidsplekken zullen snel verdwijnen. Organisaties hebben namelijk de eigen-schap zichzelf en de arbeidsplekken die ze bieden te behouden en het liefst uit te breiden, want er is altijd wel nieuw werk te doen. Intussen blijft er een stevige instroom van idealistische jongeren die op de arbeidsmarkt komen en iets willen doen met hun internationale solidariteit. Omdat het steeds moeilijker is om – anders dan met vakantie – naar het Zuiden te gaan, zoeken ze een plek bij een ngo in Nederland. Of ze richten zelf een stichting op, die op haar beurt weer groeit en professionaliseert.

Ik wil zeker niet het werk van al deze gedreven professionals en liefhebbers in het Nederlandse ontwikkelingsveld kleineren. Maar het is wel bijna allemaal tijd, energie (en salarissen) die *hier* besteed worden en niet *daar*. Het aantal professionals met significante ervaring binnen een Afrikaanse bureaucratie, een Latijns-Amerikaanse vakbond of een Aziatische ngo neemt intussen gestaag af. We praten steeds meer over de problemen van ontwikkelingslanden zonder die te hebben ervaren. Zo raken we de kennis kwijt die we nodig hebben om beslissingen te nemen die raken aan het leven van mensen daar.

Het paternalisme van het verleden

Intussen zou het nuttig zijn voor ontwikkeling als er weer Neder-

landers werden uitgezonden om samen met lokale collega's aan ontwikkeling te werken. Daar moet het beleid opnieuw mogelijkheden voor bieden. Wel moeten we dan het paternalisme van het verleden achter ons laten. Een Nederlander is niet per se slimmer, ijveriger of beter opgeleid dan lokale professionals. Vaak is de bijdrage die een buitenstaander kan leveren niet simpelweg een kwestie van het overdragen van kennis. Een buitenstaander zal altijd moeite hebben de lokale context te begrijpen en waarom het ene wel en het andere niet lukt. Aan de andere kant is een buitenstaander minder een onderdeel van de machtsspelletjes binnen een organisatie en de lokale samenleving. Door het stellen van vragen, het signaleren van moeilijkheden en het aandragen van frisse alternatieven, kan zo iemand wel degelijk positieve veranderingen teweegbrengen.

Natuurlijk zijn het in de eerste plaats de armen zelf die hun problemen kennen en zouden moeten kunnen aanpakken. Maar soms hebben zij daar begeleiding bij nodig of mensen die bemiddelen tussen hen en de organisaties die de nodige kennis of geld aanbieden. Deze ondersteuning of bemiddeling (in jargon ook wel faciliteren genoemd) is het vakgebied van opgeleide deskundigen: medewerkers van ontwikkelingsorganisaties of mensen in dienst van de lokale overheid. Sinds dit minder door mensen uit het Noorden gebeurt, is dit veelal de taak van de opgeleide elite uit die landen zelf. Maar helaas zijn die niet altijd werkelijk begaan met het lot van de armen. Vaak zijn ze meer geïnteresseerd in een baan en de mogelijkheden daarvan. Idealistische mensen uit het Noorden zouden dus best een aanvulling kunnen leveren aan het werk van deze professionals, door net een andere invalshoek te bieden. Intussen hebben wij daar in Nederland ook weer wat aan, doordat we zo meer zicht kunnen krijgen op de binnenkant van de black box die partnerorganisaties en ontvangende overheden soms lijken. En zo kunnen we ook beter het ontwikkelingsbeleid bijstellen als dat een onderdeel blijkt van het probleem in plaats van de oplossing. Voor effectieve ontwikkelingssamenwerking hebben wij die kennis en ervaring hard nodig!

Weerstand overwinnen

Waarschijnlijk zal het opnieuw uitzenden van Nederlandse ontwikkelingsdeskundigen hier en daar op weerstand stuiten. Het kan weer gezien worden als het inpikken van banen die de lokale elite ook wel kan vervullen. Ook willen de mensen die het daar voor het zeggen hebben liever een zak met geld krijgen zonder bemoeienis of pottenkijkers. Aan de andere kant gaat het wel om de effectiviteit van de hulp die wij geven. Het gaat erom dat ons belastinggeld echt bijdraagt aan een betere wereld. Het is in ons belang en het belang van de armen dat door echte samenwerking onze hulp goed aansluit bij de lokale werkelijkheid. Dat betekent dat we met geven en iets terug te vragen die weerstand moeten

Uit contacten
tussen mensen komt
veel meer voort dan
je als beleidsmaker
kunt plannen

kunnen overwinnen.

Ten slotte betekenen de persoonlijke contacten die het uitzenden van Nederlanders naar het Zuiden opleveren, dat er veel meer mogelijk is dan wat er binnen de doelen van hulporganisaties past. Bijvoorbeeld dat mensen langdurige vriendschappen of

liefdesrelaties aangaan. Dat Nederlanders vrienden uit het Zuiden helpen om in Nederland te studeren of met vakantie te komen. Of dat ze zich daar als ondernemer vestigen om op een directe, concrete manier aan economische ontwikkeling en het scheppen van werkgelegenheid bij te dragen. Of dat ze een relatie met de wijk of het dorp waar ze woonden blijven onderhouden door bijvoorbeeld een school, een kliniek of een weeshuis te bouwen. Dit zijn allemaal dingen op het individuele niveau die mensen daar direct raken en weten te waarderen. Kortom, uit intermenselijk contact kan veel meer voortkomen dan beleidsmakers kunnen plannen.

Effectievere hulp

Ik pleit er dus voor dat het ministerie van Buitenlandse Zaken en particuliere ontwikkelingsorganisaties meer mogelijkheden scheppen voor jonge professionals om in bijvoorbeeld een Afrikaanse bureaucratie, een Latijns-Amerikaanse vakbond of een Aziatische ngo te werken. Een andere mogelijkheid is langdurige uitwisseling van personeel in vakbonden, overheidsdiensten of andere organisaties daar en hier die door een 'twinning-relatie' aan elkaar zijn verbonden. Door deze professionals de mogelijkheid te geven de problemen en frustraties van maatschappelijke verandering van dichtbij mee te maken en solidair te zijn met collega's die aan die verandering werken, scheppen we een kweekvijver voor menselijk kapitaal voor ontwikkelings-samenwerking. Dit helpt ons om de problemen van ontwikkeling beter te begrijpen en te werken aan oplossingen die beter passen. Kortom, effectievere hulp. Als we willen dat hulpgeld goed aankomt, moeten we zorgen dat het niet alleen bij geld geven blijft. Écht internationale samenwerking is: interculturele uitwisseling en van elkaar leren.

Marloes Koch (1982) is antropologe en journaliste. Haar afstudeeronderzoek naar gender en onderwijs verrichtte zij in het Turkse Izmir. Haar master journalistiek sloot zij af met een onderzoek naar jongeren en nieuwsgaring. Sinds 2008 werkt zij als communicatiemedewerker bij Agriterra.

Dik van de Koolwijk (1979) studeerde ontwikkelingsstudies. Hij was betrokken bij het promotieonderzoek van Dirk-Jan Koch naar landenkeuzes van internationale ngo's en voerde veldwerk uit in de Centraal-Afrikaanse Republiek. In 2008 deed hij de postdoctorale opleiding ontwikkelingsstudies in Nijmegen en is sindsdien als medewerker financiering werkzaam bij Agriterra.

Ze moeten zelf aan het roer

Hoe bereik je de mensen die echt hulp nodig hebben? Door organisaties te ondersteunen waarin de mensen het zelf voor het zeggen hebben, de zogenaamde ledenorganisaties. Deze organisaties zijn opgericht door mensen die hun eigen situatie willen verbeteren. Door hun inbreng weet de organisatie wat er speelt onder de leden, zodat zij de belangen op een goede manier kan behartigen. En daarmee kun je het verschil maken.

Onze eigen ervaring met ledenorganisaties ligt bij boerenorganisaties. Zij vormen binnen ontwikkelingssamenwerking een belangrijke doelgroep, het merendeel van de mensen woont en werkt immers op het platteland. Om deze organisaties sterker te maken en daadwerkelijk iets te laten betekenen voor de armsten is samenwerking cruciaal, met name met collega-organisaties in andere ontwikkelingslanden en in Nederland. Door directe samenwerking ontstaat er kennisoverdracht van boer tot boer.

De beste stuurlui

Naast theorieën van bijvoorbeeld Dollars, Easterly of Collier, moeten we vooral luisteren naar de armen. Zij weten wat het is om elke dag te leven in armoede en zijn daarom de werkelijke 'ontwikkelingsdeskundigen'. Zij horen aan het roer te staan en de trekkers te zijn van ontwikkeling. Niet overheden of ontwikkelingsorganisaties brengen ontwikkeling. De bewoners van de ontwikkelingslanden zullen dat zelf moeten doen.

De open deur, die uit deze redenering volgt, wordt echter nauwelijks ingetrapd. De Nederlandse ontwikkelingseuro's vinden voornamelijk hun weg via het bilaterale en multilaterale kanaal; regeringen of internationale organisaties die claimen voor arme mensen op te komen. En als het geld niet via overheidskanalen gaat, komt het toch vaak eerst bij intermediaire organisaties, de zogenaamde ngo's. Waarom ondersteunen we niet direct de doelgroep? Waarom sluizen we ons geld en advies niet naar organisaties waarin de mensen het zelf voor het zeggen hebben?

Door te werken via ledenorganisaties, steun je rechtstreeks de mensen die het nodig hebben. Dit lijkt een schot voor open doel, toch zijn er weinig Nederlandse ontwikkelingsorganisaties die met ledenorganisaties samenwerken. De meeste ngo's hebben daar-

door niet de inbreng en inspraak van hun doelgroep, waardoor zij minder goed op de hoogte zijn wat er werkelijk speelt onder de mensen die ze willen helpen. Er gaat maar heel weinig ontwikkelingsgeld direct naar de verenigingen die wij op het oog hebben. Wij denken via steun aan deze ledenorganisaties een verschil te kunnen maken.

Een ontwikkelingsorganisatie die zich uitsluitend richt op het ondersteunen van ledenorganisaties is Agriterra, organisaties van boeren en tuinders in dit geval. In ontwikkelingslanden spelen zij een sleutelrol in de oplossing van het honger- en armoede-probleem. Er is simpelweg geen eten als de boeren het land niet bewerken. Echter, als zij zich niet organiseren, blijven ze machteloos op politiek gebied en economisch in het nadeel.

Een andere boeg

Om de boerenorganisaties sterker te maken en daadwerkelijk iets te betekenen voor de armsten, is samenwerking cruciaal. Samenwerking in de breedste zin van het woord: binnen de

Van boer tot boer
ontstaat er écht
kennisoverdracht

organisatie, tussen de leden onderling, maar ook tussen organisaties in ontwikkelingslanden en met collega-organisaties in Nederland. Elke boer en elke organisatie heeft ervaringen waarvan anderen gebruik kunnen maken en kunnen leren. Op deze manier komt er een kennisoverdracht, een samenwerking van boer tot boer, tot stand. Door deze

brede samenwerkingsverbanden kan er een structurele verbetering van de leefsituatie op gang worden gebracht. Dit is de kern van daadwerkelijke ontwikkelingssamenwerking.

De invulling van de samenwerking moet aan de organisaties in ontwikkelingslanden worden overgelaten. Zij bepalen in onderling overleg op welk gebied zij zich verder willen ontwikkelen en welke activiteiten ze willen oppakken. Zij weten, juist omdat het ledenorganisaties zijn, het best wat er nodig is. Vanuit Nederland kan daar financiële en adviserende steun voor worden gegeven.

Goed groeimiddel

Kokosmelk, kokosvezels, vruchtvlees uit kokosnoten: de agrarische jongeren van het Brabants Agrarisch Jongeren Kontakt (BAJK) weten er inmiddels alles van. De jongeren zijn meerdere malen naar de Filipijnen geweest om deze landbouwvorm met eigen ogen te zien. Dit gebeurde op initiatief van de Filipijnse organisatie voor kokosboeren Pasaka.

Door de hoge werkloosheid in het gebied trekken veel Filipijnse plattelandsjongeren naar de steden, waar vaak ook geen werk voor hen is. Om werkgelegenheid op het platteland te creëren, wilde Pasaka graag advies van een Nederlandse organisatie. De jonge boeren die bij Pasaka zijn aangesloten hebben gemiddeld zo'n drie hectare met kokosnootbomen die minimaal

veertig jaar meegaan. Een van de restproducten van kokosnoten is kokosvezel, dat van de husk (de harige bast) van kokosnoten wordt gemaakt. Zo'n 40 procent van de kokosnoot bestaat uit deze husk, dat meestal wordt beschouwd als afval en veelal op de velden achterblijft. Tijdens de uitwisselingen met de Nederlandse jongeren kwamen zij erachter dat ze met dit restproduct geld kunnen verdienen, omdat het een interessant exportproduct is. Husk is voor de professionele tuinbouw namelijk een milieuvriendelijk alternatief voor turf om in potgrond te verwerken. Daarmee vormt husk een goed groeimiddel voor bijvoorbeeld de teelt van rozen, potplanten en paprika's onder glas. Inmiddels heeft Pasaka dan ook een coöperatie opgericht om de afzet van deze kokosvezels te organiseren. Hierdoor is er in de omgeving een grotere vraag naar arbeidskrachten en zijn er voor de kokosboeren meer inkomsten¹.

Dit voorbeeld geeft duidelijk aan hoe vanuit Nederland een ledenorganisatie in een ontwikkelingsland ondersteund kan worden. Naast de samenwerking met Nederlandse organisaties, kunnen organisaties in ontwikkelingslanden onderling ook veel voor elkaar betekenen.

Honing slingeren

In veel landen in Latijns-Amerika is de bijenteelt een belangrijke neventak voor kleine boeren. Er is weinig land voor nodig, de startinvesteringen zijn bescheiden en dus haalbaar voor de veelal arme boerenbevolking. In Ecuador heeft een groep leden van de boerenorganisatie UNORCAC zich georganiseerd in een bijenhoudervereniging. Op zoek naar kennis om de honingproductie naar een hoger plan te tillen kwam men uit bij Argentinië, een land dat jarenlang ervaring heeft in de bijenhouderij.

De bijencommissie van de Argentijnse boerenorganisatie FAA heeft een studieprogramma georganiseerd voor de collega's uit Ecuador. Van biologische honing, kunstmatige inseminatie, efficiënte methodes voor honing slingeren tot productie van pollen, alles kwam aan bod tijdens het bezoek. Ook zijn concrete handelsafspraken gemaakt over export van Argentijnse koninginnen naar Ecuador om zo de kwaliteit van de bijenvolken en dus van de honingproductie, te verhogen. Hiermee worden de mogelijkheden voor de bijenboeren groter.

Deze voorbeelden zijn veelzeggend, maar we zijn ons ervan bewust dat elke ontwikkelingsorganisatie wel een mooie success-story kan vertellen. Natuurlijk gaat deze aanpak niet altijd vlekkeloos. Het steunen van ledenorganisaties is niet de oplossing voor de algehele ontwikkelingsproblematiek, maar het is wel een belangrijke voorwaarde voor ontwikkeling, zowel op politiek als economisch vlak. Niet elke boerenclub heeft dit effect. Het is belangrijk dat het professionele organisaties zijn, die enerzijds voor

ogen houden wat de boer nodig heeft en anderzijds het grote plaatje kunnen zien en de belangen van de boer kunnen behartigen op regionaal, nationaal en globaal niveau. Hierbij kunnen Nederlandse organisaties hen ondersteunen. Daarnaast moet een ledenorganisatie democratisch zijn, met onder meer een goede communicatie naar de leden en een jaarlijkse ledenvergadering waar leden direct inspraak hebben. Zo worden boeren ook echt gehoord. En daar gaat het uiteindelijk om.

Koers bepalen

Om de juiste koers te bepalen gaan we terug naar het basisbeginsel waarin de persoon centraal staat. Daarom willen we iemand uit de doelgroep aan het woord laten, in plaats van óver hem praten. Ontmoet Mucunguzi Joseph uit Oeganda.

‘Mijn naam is Mucunguzi Joseph, ik ben bananenboer en woon in het plaatsje Kerera Parish in Oeganda. Ik ben 38 jaar, getrouwd en drie kinderen. Een paar jaar geleden hoorde ik voor het eerst over een SACCO (spaar- en kredietinstelling opgezet door de boerencoöperatie UCA, red.). In eerste instantie twijfelde ik of ik lid zou worden, aangezien ik ook contributie zou moeten betalen (onder meer voor een eigen spaarrekening). Ik was bang dat ik mijn geld zou verliezen, dit is in het verleden weleens gebeurd bij andere organisaties. Maar ik raakte toch overtuigd van het werk dat de organisatie doet, dus ik besloot lid te worden. Gelukkig mocht ik de contributie in delen betalen. Ik ben nu zes jaar

volwaardig lid van de SACCO.

We hebben afgelopen jaren verschillende bijeenkomsten gehad waar informatie werd gegeven over verschillende methodes om de oogst te verbeteren en te vergroten.

Een van de adviseurs van de boerenorganisatie kwam bij me langs om gericht adviezen te geven. Eigenlijk had ik meer gereedschap en mankracht nodig, maar hier had ik het geld niet voor. Van de SACCO kreeg ik de mogelijkheid hiervoor geld te lenen.

Samen met mijn vrouw werk ik nu op de bananenplantage van 1,5 are, hier hebben we ook bonen gepland. Onze oogst verkopen we, met de opbrengst betalen we onze lening af. Tot mijn eigen verbazing verbeterde mijn bananenplantage: de planten hebben meer bladeren, sterke stammen en zien er goed uit. Vanuit SACCO kreeg ik advies om af te komen van kevers, die de planten aantasten. Sinds kort is er nu een weg langs mijn huis waardoor ik meer bananen kan verkopen. Voor het eerst in mijn leven heeft mijn familie genoeg te eten. Ik ben een nieuwe lening aangegaan om mijn plantage uit te breiden. Nu heb ik drie are land met bananen. Ondertussen groeit mijn spaarrekening bij de SACCO snel, binnenkort neem ik dit geld op om een huis te kopen. Al deze vooruitgangen heb ik te danken aan de SACCO.’

‘Eerst was ik bang om
geld te verliezen, maar
mijn spaarrekening
groeit en groeit’

SACCO staat voor Savings and Credit Cooperative Organisation en is opgezet door Uganda Co-operative Alliance (UCA). De UCA is de overkoepelende coöperatie van boerenorganisaties in Oeganda. Met onder meer de SACCO zet zij zich in om de positie van boeren te verbeteren.

Meeblazen

De vraag is: Hoe help je die miljoenen anderen in hun pogingen een beter bestaan op te bouwen? Ons antwoord is kort: door ledenorganisaties als de Uganda Cooperative Alliance te steunen. Daarmee krijgen de mensen die het nodig hebben een stem en vinden ze hulp bij elkaar en bij collega's elders. Door samenwerkingsverbanden tussen ledenorganisaties kunnen beide organisaties van elkaar leren. Op die manier kan een organisatie in een ontwikkelingsland ondersteund worden, met de nadruk op ondersteunen. Zoals een vertegenwoordiger van een Nederlandse boerenorganisatie stelde: 'Wij kunnen meebblazen in het zeil van de boot, of de boot mee verstevigen, maar het is hun boot, zij varen en bepalen de koers'. De mensen in die boot zijn onze inspiratie en wij denken hen via hun eigen organisaties direct te kunnen steunen.

¹ Alle genoemde samenwerkingsverbanden, worden ondersteund door Agriterra.

Ton van der Lee (1956) woonde elf jaar in Afrika. Hij studeerde literatuur in Amsterdam, werkte als journalist voor diverse kranten en tijdschriften en publiceerde zeven boeken over Afrika. Hij maakte diverse documentaires over het continent voor binnen- en buitenlandse omroepen. Zijn boek *De Afrikaanse weg* kwam in 2007 uit bij uitgeverij Balans.

Kunnen wij Afrika wel helpen?

De discussie over de vernieuwing van de ontwikkelingssamenwerking wordt nog steeds beheerst door Europeanen en Amerikanen die pogen westerse denkmodellen op te leggen aan de Derde Wereld. Zo gaat het al zestig jaar. De laatste tijd vragen ze zich af, waarom de hulp grotendeels heeft gefaald, met name waar het Afrika betreft. Kunnen wij eigenlijk wel helpen, en zo ja hoe dan?

Verreweg het meeste geld voor Afrika werd verspild omdat de gevers uitsluitend met westerse concepten werkten. Zij slaagden er niet in om uit de gevangenis van hun eigen vooroordelen te breken. Bovendien bedreven zij een verkapte vorm van neokolonialisme die Afrika per saldo zeer veel schade heeft berokkend. Het wordt dan ook tijd voor nieuwe ideeën waarmee het Westen haar solidariteit met Afrika vorm kan geven. Laten we daarbij vooral niet vergeten dat een menswaardig bestaan voor iedere Afrikaan een grondrecht is, en geen gunst van het Westen. Kritiek geven is gemakkelijk, maar ik kom ook met een aanzet tot een oplossing. Wij moeten voortaan samenwerken op grond van ideeën die voortkomen uit de Afrikaanse traditie. Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen zijn een goede manier om het continent vooruit te helpen, omdat zij aansluiten op de plaatselijke cultuur en worden herkend en gedragen door de gewone bevolking. Hiervoor zal beleid moeten worden ontwikkeld.

Ik schrijf dit essay vanachter mijn bureau. Ik heb echter de afgelopen elf jaar in Afrika gewoond en maakte vele lange reizen door het continent. De ideeën die ik hier ontvouw zijn ingegeven door de praktijk. Ze zijn voornamelijk afkomstig van Afrikanen zelf die ik onderweg ontmoette. Dat is de grootste fout van de westerse politici en hulpverleners geweest: zij sloten hun ogen voor het probleemoplossende potentieel van de Afrikaanse traditie en luisterden niet naar de gewone Afrikaan.

Wij weten het beter

Ontwikkelingssamenwerking is nog steeds een vorm van neokolonialisme. Vóór de tweede wereldoorlog was er niet eens discussie

over de gedachte dat het Westen in alle opzichten superieur was aan Afrika. Niet alleen moreel, maar ook intellectueel, technologisch, cultureel en ga zo maar door. Hoewel Afrika inmiddels onafhankelijk is en de koloniale tijd voorbij is, denken te veel westerlingen nog steeds zo. De hulpverlening gaat er nog altijd vanuit dat wij het beter weten.

Ontwikkelingssamenwerking is niet alleen conceptueel maar ook financieel een vorm van neokolonialisme. Afrika wordt nog steeds uitgebuit. Voor de vijftig miljard die er jaarlijks aan steun wordt gegeven verdient het Westen elk jaar het tienvoudige terug.

Niet alleen het Westen plundert Afrika, ook China en niet-westerse handelsblokken hebben zich de laatste tijd gretig op het continent gestort.

We hebben blijkbaar een achtertuin nodig waar we ons afval kunnen dumpen, onze tweederangs consumptiegoederen kunnen afzetten en onze wapens kunnen verkopen. Een achtertuin waar de bodem ook nog eens vol blijkt te zitten met metalen, olie en andere grondstoffen die we er voor een fooi graag uit komen halen. In ruil zaaien we onrust en doen we weinig om instabiliteit en burgeroorlogen te voorkomen of te beëindigen.

Een oud Afrikaans spreekwoord zegt: 'Waar olifanten vechten, wordt het gras vertrapt'. De rest van de wereld vecht om de Afrikaanse grondstoffen en wil Afrika daarom zo arm en achterlijk als mogelijk houden. De slachtoffers van dit gevecht zijn de gewone Afrikanen.

Onder gewone mensen

Gelukkig zijn er veel goedwillende lieden die Afrika werkelijk willen helpen. Echter, tot nu toe is er ook binnen deze groep groten-deels voorbijgegaan aan de mogelijkheid, om in de Afrikaanse traditie naar oplossingen te zoeken.

Om te onderzoeken of er binnen de Afrikaanse traditie ook werk-

Wie bereid is te
geven, zal ook iets
terugontvangen

bare oplossingen te vinden waren, maakte ik in 2007 per auto een reis van Kaapstad naar Cairo. Ik reisde alleen. Ik sliep niet in hotels maar in kleine dorpen in de bush, waar ik logeerde bij de gewone mensen en met hen praatte over de toekomst van hun geliefde Afrika.

In mijn boek *De Afrikaanse weg* doe ik verslag van mijn bevindingen. Ik ontmoette een bonte stoet van Afrikanen waarvan een aantal met zeer werkbare oplossingen kwam die hun wortels hebben in de Afrikaanse traditie. Oplossingen voor kleine, lokale problemen, maar ook voor grote kwesties op het gebied van oorlog, milieu, ziekte en corruptie die op het hele continent spelen. Ik geef een aantal voorbeelden, die op eigen, Afrikaans initiatief zijn ontstaan en in de huidige context blijken te werken.

Waar het de hulp bij ziekte betreft, kunnen traditionele concepten

van solidariteit zeer effectief zijn. In het ziekenhuis van Soweto (Zuid-Afrika) ontmoette ik Mama G, die jonge vrouwen met hiv/aids helpt vanuit de oude 'ubuntu'-traditie van het Zuluvolk. Jonge vrouwen besmetten hun baby's vaak met hiv via de moedermelk. Omdat ze niet op de hoogte zijn van het risico, of omdat ze geen geld hebben voor alternatieve voeding. Daarom begon Mama G. in haar huis in de sloppenwijken van Soweto een 'milkbar'. Jonge vrouwen konden regelmatig een blik gratis melkpoeder komen halen, op voorwaarde dat ze zich lieten testen en de volgende keer een vriendin meenamen. Het initiatief is inmiddels uitgegroeid tot een grote operatie die plaatsvindt vanuit het ziekenhuis van Soweto.

Basisgedachte is en blijft 'ubuntu'. Ubuntu gaat ervan uit dat de maatschappij alleen bij elkaar kan worden gehouden door de universele bereidheid om te geven en te delen. Zonder die bereidheid bestaat er helemaal geen maatschappij, geen gemeenschap. Dit concept was de basis van de oude Zulusamenleving. Ubuntu is de samenbindende kracht vanuit het rotsvaste geloof dat mensen die bereid zijn om te geven, uiteindelijk ook weer iets terug zullen ontvangen, vaak vanuit een onverwachte hoek en op een onverwacht moment.

'Iemand met ubuntu staat open voor anderen, bevestigt hen, en voelt zich niet bedreigd als anderen bekwaam en goed handelen, want hij of zij heeft het zelfvertrouwen dat voortkomt uit de wetenschap dat hij of zij onderdeel uitmaakt van een groter geheel, dat wordt aangetaast als anderen worden vernederd of benadeeld, als anderen worden gemarteld of onderdrukt.' Zo definieert Nobelprijswinnaar Desmond Tutu het begrip, waar ook hij groot belang aan hecht.

De mato oput

Ook voor het probleem van de (burger)oorlog bestaan Afrikaanse oplossingen, die een levensvatbaar alternatief vormen voor de westerse benadering. Zo kwam ik in Oeganda de traditionele ceremonie van de 'bittere beker' op het spoor, waarmee soldaten van het beruchte LRA-rebellenleger worden gedemobiliseerd. De 'bittere beker' (mato oput) is een traditionele vorm van openbare rechtspraak en boetedoening onder het Acholivolk, waar het LRA al zijn rekruten vandaan haalt (ook de LRA-leiders zijn vrijwel allen Acholi).

Hoe werkt het? De soldaat verschijnt (vrijwillig) voor een raad van stamouderen. De woordvoerder van de familie die hij onrecht heeft aangedaan (bijvoorbeeld door iemand te vermoorden of te ontvoeren) zet zijn zaak uiteen voor de raad. De soldaat mag zich vervolgens verweren. Overigens gebeurt dit alles publiekelijk en is er vaak sprake van een massale toeloop. De stamoudsten beraden zich en geven een oordeel. Meestal wordt er een boete naar draagkracht vastgesteld in de vorm van geld, vee of een werkstraf

Het erkennen van de Afrikaanse rechtspraak kan helpen bij het vluchtelingenprobleem

en een termijn waarop deze moet worden betaald.

Vervolgens wordt de schuldige *en plein public* uitvoerig beschimpt door de klager, waarbij hij als antwoord steeds 'vergeef mij, vergeef mij' uitroept. Hierna drinken de twee gezamenlijk uit een kalebas een traditioneel, zeer bitter sap. Is de kalebas leeg, dan is de zaak afgelopen. Na het voldoen van zijn boete is de schuldige vergeven, niemand zal ooit nog aan zijn misdaad refereren, het is alsof het nooit is gebeurd. Hij hoeft niet in de cel maar kan meedraaien in de maatschappij. Een methode die beter is voor iedereen en zeer zichtbaar voor het publiek.

Inmiddels zijn er via de methode van de 'bittere beker' al tienduizenden LRA-soldaten (dader, maar tegelijkertijd ook vaak slachtoffer) berecht. Zij hebben boete gedaan, hebben amnestie gekregen (sinds enige tijd erkent de Oegandese overheid deze vorm van rechtspraak officieel) en zijn nu weer volwaardige leden van de samenleving. Het is duidelijk, dat de bereidheid tot massale demobilisatie onder de Acholi nauw samenhangt met het feit dat deze ceremonie voortkomt uit de eigen traditie. Het westerse rechtssysteem had hier waarschijnlijk niet gewerkt.

De mato oput is een methode die onder veel Afrikaanse volkeren een pendant kent en waar het Westen meer aandacht aan zou moeten besteden. Het erkennen, stimuleren en formaliseren van de traditionele rechtspraak in Afrika zou een prioriteit moeten worden en zou ook kunnen helpen bij het oplossen van het vluchtelingenprobleem.

Verstoten vrouwen

In Addis Abeba (Ethiopië) kwam ik in contact met een groep verstoten vrouwen, die individueel geen kans hadden om op straat te overleven. Ze werkten en leefden samen als houtdraagsters. Hun gemeenschap was gebaseerd op een eeuwenoud systeem van coöperatieve solidariteit onder vrouwen, de 'equb'. Dit is een traditioneel Ethiopisch spaarsysteem, waarbij alle deelnemers elke dag een klein bedrag in een gemeenschappelijke pot storten. Hiermee worden gezamenlijke uitgaven gefinancierd; wat overblijft, gaat aan het eind van de week bij toerbeurt naar een van de deelnemers. Vrouwen die ziek of zwanger zijn worden onderhouden door de anderen, tot ze zelf weer aan het werk kunnen.

Een doornige struik

Tenslotte wil ik de traditionele geneeskunst noemen. In vrijwel alle landen van Afrika wordt deze op grote schaal beoefend. Zij is vaak effectief en is goedkoper dan de westerse. Bovendien is het draagvlak onder de 'gewone' mensen enorm. Toch wordt zij

door het Westen en door veel Afrikaanse instanties (naar mijn mening onterecht) niet voor vol aangezien. In enkele landen is er inmiddels toch een aanzet om de traditionele genezers te organiseren en te certificeren als alternatief voor de westerse artsenij. In 2001 werd door een groep Afrikaanse staatshoofden de *African Organisation for Traditional Medicine* opgericht. In Mozambique hebben veel traditionele genezers inmiddels een certificaat. In Kenia bestudeert een overheidscommissie de mogelijkheid om traditionele geneeskunde in het National Hospital Insurance Fund op te nemen, het plaatselijke ziekenfonds. Wie in Kenia malaria krijgt, kan Lariam, Quinimax of een ander westers geneesmiddel kopen. Kosten: enkele dollars, in een land waar het dagloon gemiddeld nog geen dollar bedraagt. Maar de zieke kan voor een fractie van die prijs ook terecht bij een traditionele genezer voor het extract van de *Balanites Egyptica*, een doornige struik die veel voorkomt in het noorden van het land en ook effectief is tegen malaria.

Levensvatbare tradities

Ik zou nog meer voorbeelden kunnen geven, en dat doe ik ook in mijn boek, maar dit essay is daar niet de plaats voor. Mijn punt is dat het hier gaat om door de tijd beproefde, werkbare systemen van denken en handelen. Ik bepleit, dat we dit soort traditionele modellen gaan identificeren in Afrika, kijken welke er in de moderne situatie werkbaar zijn, en ze gaan inzetten bij onze inspanningen om het continent verder te ontwikkelen. Veel van deze systemen werden vanaf de koloniale tijd ontmanteld, maar een aantal kan nieuw leven in worden geblazen.

Uiteraard zullen ze moeten worden gemoderniseerd en worden aangepast aan de actuele situatie. Dit is al enige malen met weinig succes geprobeerd. Ik noem in dit verband het Gacaca-systeem van rechtspraak om de daders van de genocide in Rwanda te berechten als alternatief voor de westerse rechtspraak. Het werd een mislukking omdat tribalisme en lokale machtspolitiek in de weg stonden. Er was in mijn opinie niet goed over nagedacht.

Samenhangend beleid op grond van onderzoek is noodzakelijk. De (her)invoering van traditionele Afrikaanse modellen zal daarom grondig moeten worden onderzocht en getest. Het moet een contextspecifiek programma worden. De tradities verschillen per land, per regio, per volk.

Dit alles moet het Westen gaan financieren; de Afrikanen (antropologen, historici, journalisten, politici maar ook dorsphoofden en stamoudsten) zullen het onderzoek en de uitvoering zelf moeten doen. Ik pleit ervoor, dat de westerse landen geld vrijmaken in hun ontwikkelingsbudget om een gezamenlijk programma op te zetten. Levensvatbare tradities moeten worden geïdentificeerd, gemoderniseerd en vervolgens geïmplementeerd.

Een mentaliteits-
verandering is ook
in Afrika zelf
noodzakelijk

De sleutel

Ik ben mij ervan bewust, dat mijn voorstel slechts een deeloplossing is. Veel macroproblemen die in Afrika spelen kunnen er niet door worden opgelost, zoals de handelsproblemen als gevolg van de globalisering en de wedloop om grondstoffen.

Ook dienen wij ons te realiseren, dat de problemen van Afrika niet alleen worden veroorzaakt doordat het Westen het continent haar denkmodellen tracht op te leggen. Corruptie, tribalisme en andere Afrikaanse problemen spelen net zo goed een rol. Een mentaliteitsverandering is ook in Afrika zelf noodzakelijk.

Men kan zich verder afvragen of wij ons wel moeten bemoeien met het traditionele Afrikaanse gedachtegoed. Moet het zich misschien zelf, zonder westers ingrijpen ontwikkelen? Hiervoor valt zeker wat te zeggen. Toch is enige steun van buiten wenselijk. Ik denk dat we niet inhoudelijk moeten ingrijpen, maar faciliteren middels financiering en logistiek, en deze tradities vooral moeten valideren door uit te spreken dat de eigen, traditionele systemen potentieel gelijkwaardig zijn aan de westerse. Ondanks de mogelijke bezwaren vind ik, dat wij ook op dit vlak verder moeten zoeken naar nieuwe mogelijkheden om de ontwikkeling van Afrika te stimuleren. Ideeën en modellen die uit het eigen Afrikaanse gedachtegoed voortkomen hebben te weinig aandacht gekregen, maar kunnen wezenlijk bijdragen aan de toekomst van het continent. Ze worden beter begrepen, ze hebben hun wortels in de eigen traditie, daarom is er draagvlak, ze worden beter geaccepteerd en kunnen ook gemakkelijker zelfstandig worden uitgevoerd. Ze zijn, kortom, de sleutel voor een eigen, zelfstandige Afrikaanse toekomst.

Jorn van der Meer (28) is beleidsmedewerker bij de directie Sub-Sahara Afrika van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Zijn bijdrage is op persoonlijke titel.

Egbert Pos (30) is beleidsmedewerker bij het Afrikateam van het Nederlands Instituut voor Meerprijzen Democratie (NIMD). Zijn bijdrage is op persoonlijke titel.

Meedoen met het politieke spel

Volgens minister Koenders is begrotingssteun een goed instrument om hele sectoren, zoals onderwijs of gezondheidszorg, te verbeteren. In de woorden van de minister kunnen we hiermee daadwerkelijk 'een deuk in een pakje boter slaan'. En met de nodige technische assistentie draagt het bij aan een belangrijke voorwaarde voor duurzame armoedebestrijding: een goed functionerend overheidsapparaat.

De minister heeft gelijk. Begrotingssteun heeft namelijk één belangrijk voordeel ten opzichte van andere instrumenten van ontwikkelingssamenwerking: het werkt via in plaats van langs de ontvangende overheid. De cruciale toevoeging van onze kant is het helpen opbouwen van een *accountable* overheid, die responsief en inclusief is ten opzichte van de bevolking. De machtsverhoudingen en de wijze waarop het politieke spel in ontwikkelingslanden is georganiseerd, zijn tenslotte van groot belang voor het verdelingsvraagstuk en duurzame armoedebestrijding. De huidige manier van begrotingssteun moet wat ons betreft dan ook veranderen. Het moet politieker. Echter, de politisering van begrotingssteun is onder donoren een gevoelig onderwerp.

Ze benaderen begrotingssteun het liefst op een technische en a-politieke manier. Laten we die zeepbel maar meteen doorprikken, want het ondersteunen van de begroting van een andere overheid is nooit a-politiek. Het is bij uitstek het instrument waarmee invloed kan worden uitgeoefend op politieke hervormingen in een ontwikkelingsland. Maar we zullen dan bereid moeten zijn om af en toe, zoals weblog 'Geen Stijl' het treffend zegt: 'te roeren waar het stinkt'.

In dit essay bespreken we waarom er tot nu toe nog te weinig politieke hervormingen tot stand komen met begrotingssteun. Op basis daarvan geven we vier uitgangspunten voor het verbeteren van de politieke dialoog over begrotingssteun. Vanuit onze achtergrond beperken we ons in dit essay tot Afrika, het continent waar ontwikkeling het meest achterblijft, Nederland het grootste aantal partnerlanden heeft en de helft van het Nederlands ontwikkelingsbudget uitgeeft.

Politiek probleem

Groei en verdeling worden vaak in één adem genoemd. Echter, te vaak wordt gekeken naar de relatie tussen groei en ontwikkeling en wordt armoede gezien als louter een economisch probleem. Maar hoe kom je tot een eerlijkere verdeling? Volgens ons is de oneigenlijk verdeling van de welvaart in veel Afrikaanse landen vooral een politiek probleem en vormt het verdelingsvraagstuk de kern van het politieke spel. Sterker nog, de verdeling van de middelen in een land is de essentie van politiek bedrijven: wie krijgt wat en waarom.

Donoren zouden zich meer rekenschap moeten geven van de manier waarop ontvangende overheden in Afrika verantwoording afleggen aan hun eigen bevolking over de besteding van de ontvangen gelden. De wijze waarop een staat is ingericht en hoe politici omgaan met macht en belangen is cruciaal voor duurzame ontwikkeling.

The winner takes it all

In Afrika gaat het politieke spel, sterk gegeneraliseerd, als volgt: de staat is in Afrikaanse landen een zeer belangrijke bron van inkomsten. De president (en zijn regerende partij) heeft de macht te danken aan de steun van zijn aanhang. Om zijn achterban te belonen en zijn macht te bestendigen zal de president in zijn periode aan de macht vooral deze groep (etnisch of regionaal) tevreden proberen te houden. Dit gebeurt zowel door het bevoordelen van deze groep door het voeren van voor hen gunstig beleid, als door het geven van baantjes, het plegen van corruptie en fraude en het beïnvloeden van verkiezingsuitslagen. Andere bevolkingsgroepen worden in meer of mindere mate uitgesloten en hebben tijdens zijn bewind niet tot nauwelijks

toegang tot de staatsstrog. Het gevolg is een *winner-takes-all-mentaliteit*, die in veel gevallen leidt tot buitengesloten groepen, meestal tot politieke conflicten en soms zelfs tot geweld. Ivoorkust en Kenia zijn hier sprekende voorbeelden van.

Donoren die begrotingssteun geven aan Afrikaanse landen, moeten zich meer bewust zijn van bovengenoemde politieke processen en kijken naar wat er, populair gezegd, achter de façade van de Afrikaanse staat gebeurt. Dit is belangrijk omdat zij de hoeveelheid middelen in een land en de verdeling ervan beïnvloeden en alleen al om die reden een politieke factor zijn. Of ze dit nu willen of niet. Dit houdt uiteraard in dat donoren ook invloed kunnen uitoefenen op dit proces. Dat gebeurt tot nu toe onvoldoende. Als donoren serieus werk willen maken van ontwikkeling kunnen ze niet om de rol van de politiek in Afrikaanse landen heen. Zolang maatschappelijke en politieke krachten zich niet gezamenlijk verenigen achter economische ontwikkeling en

Donoren moeten zich
bewust zijn van wat
er achter de façade
van de Afrikaanse
staat gebeurt

een politieke hervormingsagenda, blijft duurzame armoedebestrijding een utopie.

Lachertje

Het doel van begrotingssteun is om ontvangende overheden meer zeggenschap te geven over hoe de gelden worden besteed. Overheden waar donoren voldoende vertrouwen in hebben, worden afgerekend op langetermijnresultaten, zoals het aantal kinderen onder twaalf dat naar school gaat. Hoe een ontvangende overheid dat doet, is minder belangrijk. Controle op de gegeven begrotingssteun richt zich voornamelijk op het beheer van de publieke financiën en het voorkomen van corruptie. De ferme uitspraken van minister Koenders ('Wij doen geen zaken met corrupte regimes') onderstrepen dit nog eens extra. De meestal geëiste inspraak van begrotingssteondonoren op beleidsvorming doorkruist niet zelden het verantwoordingsproces dat Afrikaanse overheden *op z'n minst in theorie* nog hebben richting parlement. In bijvoorbeeld Mozambique, een van de landen in Afrika waar de meeste donoren gezamenlijk begrotingssteun geven, heeft dat ertoe geleid dat donoren in een steeds vroeger stadium al betrokken willen worden bij de ontwikkeling van beleids- en begrotingsplannen van de overheid. Donoren geven ver voordat het Mozambikaanse parlement wordt betrokken bij de besluitvorming reeds hun akkoord. De Mozambikaanse commentator Hanlon heeft een punt met zijn constatering dat parlementaire goedkeuring van de begroting van een land dat substantieel afhankelijk is van begrotingssteun, op deze manier een lachertje wordt. Overheden zijn zo meer bezig met het afleggen van verantwoording aan donoren, in plaats van aan hun eigen parlement en bevolking. Het is de vraag of dat de bedoeling is.

Gefrustreerde samenleving

Nu moet van een gemiddeld Afrikaans parlement ook niet teveel verwacht worden. Veel Afrikaanse parlementen zijn op papier dan wel democratisch gekozen, in de praktijk functioneren ze vaak niet als spreekbuis van de bevolking die ze vertegenwoordigen. In Senegal is bijvoorbeeld zo'n tweederde van de parlementariërs lid van de partij van president Wade. De facto betekent dit dat de president vrijwel altijd voldoende steun kan vinden voor door hem gewenste (grondwettelijke) hervormingen en dat politieke beslissingen bijna altijd kunnen worden afgedwongen. Daarnaast wordt tweederde van de leden van de Senegalese senaat benoemd door de president. De belangen van het volk worden door de parlementariërs nogal eens uit het oog verloren. De nieuwe auto's van de parlementariërs in Senegal heten in de volksmond dan ook *huit-huit* (8x8) in plaats van *quat-quat* (4x4), omdat ze zo groot zijn. De grote meerderheid in het parlement in Senegal is tijdens de laatste parlementsverkiezingen veroorzaakt

door een boycot van de oppositie. Dit is een evident teken van een politiek zeer gefrustreerde samenleving, maar donoren houden zich grotendeels afzijdig van dit proces.

Vooruitschuiven van problemen

Zoals gezegd worden ontwikkelingssamenwerking en begrotingssteun door donoren dus nog te veel gezien als een technisch en a-politiek onderwerp, waardoor er onvoldoende oog is voor politieke verantwoording. Ontwikkeling is een inherent veranderingsproces, dat direct ingrijpt in de politieke machtsverhoudingen. Op zichzelf is het ook binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken inmiddels wel bekend dat politieke factoren in een land invloed hebben op de *ability and willingness* van landen om daadwerkelijk te ontwikkelen. Structurele ongelijkheden, machtsverdeling en *incentive structures* hebben een grote invloed op de manier waarop een land bestuurd wordt. Ondanks deze wetenschap blijken donoren het keer op keer toch moeilijk te vinden om in te grijpen op deze structuren, wanneer deze aantoonbaar daadwerkelijke duurzame ontwikkeling in de weg staan.

Donoren houden
zich het liefst
afzijdig van politieke
processen

De terughoudendheid van donoren ten aanzien van de politieke processen binnen de landen waaraan begrotingssteun wordt gegeven, komt waarschijnlijk vooral voort uit de angst dat het aansnijden van gevoelige en controversiële zaken de zorgvuldig opgebouwde bilaterale relaties met het ontvangende land, of strategische belangen kan schaden. Het is bovendien prettiger om een hulpprogramma te starten, dan om steeds weer de discussie aan te gaan over wat er beter kan en hoe. Vaak wordt geconcludeerd dat arme landen nog niet klaar zijn voor democratie, dat landen eerst een economische ontwikkeling en institutionalisering moeten doorgaan, voordat er politieke hervormingen en interne verantwoording plaatsvindt. De vraag hoe autocratische regimes verantwoording afleggen aan parlement en bevolking over gevoerd (ontwikkelings)beleid en de legitimiteit daarvan, blijft helaas vaak onbeantwoord. De hoop dat autocratische regimes (of democratische regimes met autoritaire trekjes) uit zichzelf de fundamenten voor democratische instituties leggen, is wensdenken en het vooruitschuiven van ingewikkelde problemen. Alleen als de internationale gemeenschap bereid is om ook echt met de politieke en maatschappelijke actoren te werken aan een politiek veranderingsproces, is er kans op een eerlijkere verdeling.

De president versus de rest

Het recente verleden in onder meer Zimbabwe, Nigeria en Kenia heeft ons weer met de neus op het feit gedrukt dat we er met verkiezingen alleen nog niet zijn. Onderzoek van Oda Cranenburgh

over het bestuur in Afrika toont wederom aan dat het houden van verkiezingen in Afrika niet automatisch leidt tot een inclusief proces waarbij bestuurders verantwoording afleggen aan de bevolking. Zolang fundamentele machtsverhoudingen niet veranderen en het systeem niet intrinsiek democratisch is, houdt het organiseren van verkiezingen niet meer in dan dat de bevolking eens in de zoveel tijd kan kiezen wie het voor het zeggen krijgt. Waarna de nieuw gekozen machthebbers veelal op de oude (autocratische) voet verdergaan. In veel landen in Afrika houdt dit in dat alleen een kleine elite profiteert van welvaart. Cranenburgh pleit er dan ook voor dat donoren meer aandacht schenken aan de inhoud van democratie (tolerantie, verantwoording, consensus), in plaats van de vorm van democratie (verkiezingen). In onze ogen een meer dan terechte opmerking.

Opmerkelijk, maar weinig verrassend, is dat het onderzoek van Cranenburgh eens te meer aantoont dat in de meeste Afrikaanse landen de president onevenredig veel macht heeft. Zij spreekt zelfs van ‘hyperpresidentialisme’. De wijze waarop veel Afrikaanse presidenten de staat naar hun hand zetten, toont aan waarom aandacht voor de staatsinrichting en verantwoordingsprocessen van belang is. Voorts blijken Afrikaanse parlementen wegens een gebrek aan kennis en middelen, of vanwege patrimoniale banden, in de praktijk niet in staat of van zin om hier een passend antwoord op te geven. In zulke gevallen is goed oppositie voeren een lastige opgave en is het de vraag in hoeverre de belangen van de bevolking worden behartigd. Ook de timing van verkiezing kan een belangrijk instrument zijn van presidenten en regeringen om hun macht te vergroten, evenals presidentiële benoemingen of de macht om het parlement te ontbinden. Ten slotte proberen veel presidenten, bijvoorbeeld in Oeganda of Senegal, de mogelijkheid van meer dan twee termijnen in te voeren of de zittingstermijn zelf te verlengen.

Verminderen van machtsconcentraties

Het moge duidelijk zijn dat bovengenoemde zaken afbreuk doen aan de verantwoording van de regering naar de bevolking en een eerlijkere verdeling van de welvaart en duurzame ontwikkeling aantoonbaar in de weg staan. Om frustraties in een samenleving te voorkomen, wat uiteindelijk in gevaarlijke conflicten kan uitmonden, is inclusiviteit en het kweken van vertrouwen van de bevolking in bestuurlijke instituties essentieel. De inspanningen van donoren ten aanzien van democratisering in Afrika zouden zich dan ook meer moeten richten op de inhoud van democratie en de staatsinrichting in een land. Bijvoorbeeld door met belangrijke stakeholders in een land te werken aan het verminderen van machtsconcentratie en versterking van de instituties en structuren die invulling moeten geven aan het systeem van *checks and balances*.

Democratisering
van een land komt
van binnenuit

Anders en beter

Begrotingssteun kan een goed instrument zijn, maar daarbij mogen we onze ogen niet sluiten voor de inrichting van de staat van het land waaraan de hulp gegeven wordt. Voor duurzame ontwikkeling is het interne verantwoordingsproces in een land cruciaal. Hervorming van de politieke praktijk en staatsinrichting zijn essentieel, evenals de politieke wil om daadwerkelijk te werken aan de ontwikkeling van het land. Afrikaanse overheden zullen dus mede de verantwoordelijkheid over hun eigen ontwikkeling moeten nemen. In het verleden is dit lang niet altijd het geval geweest. Daarom moet de dialoog van begrotingssteondonoren met de ontvangende overheid naast het beheer van bijvoorbeeld publieke financiën ook gaan over bureaucratische en politieke hervorming. Tevens zullen donoren naast de contacten met de regering nog meer dan nu moeten spreken met oppositiepartijen, media, bedrijfsleven en *civil society*, om er zo achter te komen waar de knelpunten zitten die effectief legitiem bestuur en duurzame ontwikkeling in de weg staan. Actief steun geven aan politieke hervorming en democratiseringsprocessen is vervolgens essentieel. Daarbij is het enerzijds van belang dat donoren zich realiseren dat veranderingen in de staatsinrichting een proces van lange adem zijn en dat democratisering van een land van binnenuit komt. Anderzijds kunnen donoren die begrotingssteun geven wat ons betreft niet claimen dat zij bij deze processen aan de zijlijn staan.

Het debat aangaan

Ontwikkeling is een complex proces, dat van vele factoren afhankelijk is. We claimen dan ook niet met ons betoog een *silver bullet* te hebben. We erkennen dat de invloed van donoren op het politieke proces in een land vaak beperkt is en we beseffen dat met het aangaan van een uitgebreid politiek dialoog door middel van begrotingssteun alle problemen niet morgen de wereld uit zijn. Ook valt er geen eensluidend antwoord te geven op de vraag tot hoever donoren zouden moeten gaan. Donoren zijn het echter aan hun stand verplicht om niet hun ogen te sluiten voor die politieke processen die in een land van belang zijn en die grote invloed hebben op de ontwikkeling van een land. Als ze tenminste daadwerkelijk streven naar duurzame armoedebestrijding. Minister Koenders verdient lof voor zijn pleidooi voor politisering van begrotingssteun, maar we zijn er nog lang niet. Donoren en organisaties die werken aan de modernisering van ontwikkelings samenwerking moeten wat ons betreft het debat aangaan over de lastige vragen met betrekking tot begrotingssteun die ons allen bezighouden. Zowel onderling als met Afrikaanse overheden en organisaties. Alleen op die manier kunnen we ontwikkelings samenwerking effectiever maken en zorgen dat ook de

allerarmsten meeprofiteren van economische groei.

Tot slot stellen we een aantal nieuwe uitgangspunten voor om de politieke dialoog en het flankerend beleid voor begrotingssteun radicaal anders vorm te geven:

- De regering van een ontwikkelingsland – of deze nu democratisch is gekozen of niet – heeft niet automatisch voldoende legitimiteit en legt niet zonder meer verantwoording af aan haar bevolking.
- Donoren moeten daarom politieke hervorming gericht op het verbeteren van lokale verantwoordingsprocessen actief ondersteunen vanuit de overtuiging dat ontwikkeling zowel een politiek proces als een economisch proces is.
- Donoren zullen meer dan voorheen een dialoog moeten voeren met zowel regerings- als oppositiepartijen, bedrijfsleven, media en *civil society* over de ontwikkelingen in het land en het ontwikkelingsbeleid dat door dezelfde donoren wordt ondersteund.
- Tegelijkertijd zullen Afrikaanse overheden hun verantwoordelijkheid moeten nemen. Politieke wil om tot veranderingen te komen is randvoorwaarde voor begrotingssteun.

Kortom, als donoren in de woorden van minister Koenders daadwerkelijk een deuk in een pakje boter willen slaan, dan moeten ze bereid zijn om vieze handen te maken.

Literatuur/bronnen

- O. Cranenburgh (2009). Internationale Spectator, jaargang 63, nr.1
- J. Hanlon (25 March 2009), Mozambique News reports & clippings no. 149
- A. van der Pas (2009), Democratie, de helling.
- L. Horner en G. Power (2009), The Democratic Dimension of Aid, Prospects for democracy building within the contemporary international architecture of development cooperation
- T. Carrothers (2007), the sequencing fallacy, Journal of Democracy, Vol.18.1
- Chabal & Daloz (1999). Africa Works: Disorder as a political instrument

Yannick du Pont (33) en **Michel Richter (35)** zijn respectievelijk directeur en codirecteur van Spark, een Nederlandse ontwikkelingsorganisatie die ondernemerschap en beroepsonderwijs bevordert in postconflictgebieden. Beiden studeerden Politieke Wetenschappen aan de Universiteit en Yannick waagde zich daarnaast aan een bul algemene sociologie.

Dit essay kwam tot stand met medewerking van freelance journalist **Wilma Roozenboom (33)**, eigenaar van Goeie Dingen Doen.

De sector is bang en onzeker

De Nederlandse ontwikkelingssector heeft een chronisch gebrek aan zelfvertrouwen. Daardoor doen afzonderlijke ontwikkelingsorganisaties en de sector als geheel uiteindelijk niet datgene wat het best is voor mensen in ontwikkelingslanden. Ontwikkelingsorganisatie Spark pleit voor meer moed en leiderschap.

Institutionele en particuliere donateurs vragen om concrete resultaten. En de sector laat zich door het groeiende publieke wantrouwen steeds verder in de verdediging drukken – zeker nu de financiële crisis bij veel mensen de vraag oproept of er niet bezuinigd kan worden op hulp. Geen context die aanzet tot zelfverzekerd vernieuwen – en toch is dat nodig: durf. Hieronder zetten wij uiteen waarom.

Het gebrek aan durf uit zich op vier niveaus: de interne organisatie, de bereidheid tot externe toetsing, de internationale programma's van afzonderlijke ontwikkelingsorganisaties en, tot slot, de Nederlandse ontwikkelingssector in de internationale context.

↳ Durf transparant te zijn

Om met zo min mogelijk geld zoveel mogelijk mensen te helpen, moet de interne bedrijfsvoering van ontwikkelingsorganisaties op orde zijn. En om bij voorbaat weerwoord te kunnen bieden aan uitingen van groeiend wantrouwen van het (Nederlandse) publiek, is ook transparantie in de bedrijfsvoering cruciaal. Bovendien moet in detail worden gerapporteerd over zowel de successen als de mislukkingen. Elk weldenkend mens begrijpt dat er geen vooruitgang mogelijk is zonder tegenslag; een projectverslag met voor- en tegenspoed is ook voor het bredere publiek geloofwaardiger dan een opsomming van successen. Wil een organisatie geloofwaardig zijn, dan zal ze dus eerlijk en volledig moeten zijn over de problemen en obstakels in haar werk. Externe evaluaties van projecten moeten op de website van ontwikkelingsorganisaties staan, ter inzage voor iedereen. Inclusief (soms stevige) kritiek en mislukkingen. En inclusief reactiemogelijkheid, zodat zowel de geldschietter als de geïnteresseerde leek een vraag kan stellen of suggestie kan doen.

Ook financieel kan er meer transparantie worden gegeven. Internetboekhoudpakketten maken het sinds kort mogelijk de hele boekhouding online te zetten. Dat bespaart kosten, omdat er met

het online systeem efficiënter gewerkt kan worden dan met andere – offline – systemen. Het biedt managementinformatie aan projectmedewerkers en management, op locatie en in Nederland. En het biedt openheid van zaken aan institutionele donoren, particuliere donateurs en geïnteresseerd publiek: wat kost het om een baan te creëren in Macedonië hoeveel declareert de directie voor een werklunch? Effectiviteit en openheid zijn communicerende vaten. Durf dus transparant te zijn.

➔ Durf de kwaliteit te toetsen

Transparantie is nodig, maar alleen niet voldoende. Kritisch zelfonderzoek en informele feedback zijn nuttig, maar formele externe toetsing is een onmisbaar hulpmiddel voor kwaliteitsverbetering binnen de organisatie en het versterken van vertrouwen van mensen buiten de organisatie. Daarom zou het goed zijn als er een sectorspecifieke ISO-standaard voor ontwikkelings-samenwerking komt. Een dergelijk systeem biedt handvatten voor verbetering van de interne bedrijfsvoering van ontwikkelingsorganisaties, maar kan ook de kwaliteit van relaties met partners en de doelgroep borgen. Daarmee kan het behalve aan efficiëntie dus ook bijdragen aan effectiviteit; niet alleen aanknopingspunten bieden om de dingen goed te doen, maar ook om de goede dingen te (blijven) doen voor de doelgroep. Een dergelijk internationaal kwaliteitskeurmerk helpt bovendien bij het aanboren van internationale geldbronnen. Bij gebrek aan een bekend en extern oordeel, lichten nieuwe potentiële donoren uit het buitenland elke organisatie nu nog volledig zelf door, voordat er een contract wordt verstrekt. Een internationaal erkend kenmerk kan zulke langdurige en bewerkelijke toetsingsprocedures op termijn verminderen of zelfs overbodig maken.

De sector zou moeten streven naar de invoer van een dergelijk internationaal kwaliteitssysteem binnen drie jaar. Daarnaast

Leren moet een kernwaarde van de organisatie zijn

zouden ontwikkelingsorganisaties een *comply or explain*-beleid moeten voeren ten aanzien van kritiek van externe partijen, of dat nu geïnteresseerde sitebezoekers of formele instanties als ISO, CBF en externe programma evaluatoren zijn: alle kritiek wordt in principe overgenomen en verbetermogelijkheden worden doorgevoerd op basis van deze kritiek, tenzij er goede tegenargumenten zijn. Deze moeten dan expliciet worden vastgelegd door projectmedewerkers. Leren als kernwaarde van de organisatie.

➔ Durf risico's te nemen

Dat is niet gemakkelijk in een klimaat van verminderend publiek vertrouwen en toenemende concurrentie tussen ontwikkelingsorganisaties. Resultaten tellen immers, en een mislukt project kan je vertrouwen en (dus) geld kosten. Desondanks moet je

waken voor veilige keuzes. Speel niet altijd op safe. Niet door alleen de successen te delen en niet door in de programma's alleen te kiezen voor relatief veilige landen en thema's. Resultaten van een traditioneel onderwijsprogramma in Tanzania zijn makkelijker haalbaar en meetbaar dan het opbouwen van een gezonde financiële sector in Afghanistan. Maar beide zijn nodig.

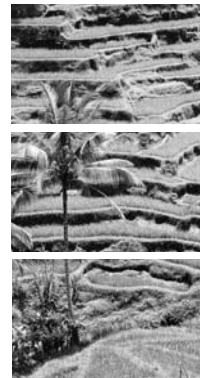
Risico's durven nemen betekent ook in zeer complexe fragiele staten werken. Hulp ligt daar vaak politiek gevoelig, ontwikkelingswerk stuit er op alle mogelijke institutionele en operationele obstakels. Het risico van mislukken is relatief groot en het afbreukrisico richting particuliere en institutionele donoren daarmee ook. Het gaat soms mis. Maar als een project wel goed gaat, is er juist in dergelijke landen met relatief weinig middelen een enorme impact te bereiken.

➔ Durf te leren van mislukkingen

Uit onderzoek blijkt dat mislukte ondernemers bovengemiddeld succesvol zijn als ze een tweede kans krijgen – maar in de heersende cultuur worden mislukkingen niet geaccepteerd en zijn er maar weinig bereid om risico's te nemen. Het vanuit ABN Amro opgerichte Instituut voor Brilljante Mislukkingen¹ wil de positieve houding ten opzichte van mislukkingen bevorderen – een initiatief dat zeker ook binnen de ontwikkelingssector bestaansrecht heeft. Een van de kenmerken van een briljante mislukking is dat je hebt geleerd van je mislukking: zelfs als je nog steeds niet weet hoe, heb je wel geleerd hoe niet. Bovendien kunnen jouw ervaringen, doorzettingsvermogen en durf anderen inspireren tot nieuwe pogingen. Dat laatste is essentieel en raakt aan de eerder genoemde transparantie. De neiging om alleen positieve resultaten te laten zien, maakt het voor organisaties onmogelijk om van elkaars fouten te leren. En dus maken we allemaal onze eigen – deels dezelfde – fouten en sorteren we gezamenlijk in het veld minder effect dan met huidige middelen en mankracht zou kunnen. Het netto resultaat: wereldwijd leven meer mensen in armoede dan nodig.

➔ Durf groot te denken

Bij gebrek aan een gezamenlijk lerend vermogen komt de Nederlandse ontwikkelingssector als geheel minder snel vooruit dan mogelijk zou zijn. En dat is relevant, omdat we als Nederlandse ontwikkelingssector internationaal de concurrentie moeten kunnen aangaan, willen we enig recht van bestaan houden. Om wereldwijd op een effectieve en efficiënte manier zoveel mogelijk mensen uit de armoede te helpen, gaan we uiteindelijk toe naar een systeem van internationaal toegankelijke fondsen en een internationale taakverdeling op basis van competenties. Nederlandse ontwikkelingsorganisaties kijken vaak te smal: men staart zich blind op Nederlandse overheidssubsidies, wat goed beschouwd

Durf jezelf af te
schaffen als dat
het best lijkt

natuurlijk een lief beekje is vergeleken bij de wereldwijde geldstromen. Verbreed de scope, denk groot. Dat geldt voor geld: maak ruimte voor rechtstreekse aanspraken van internationale partnerorganisaties op Nederlandse subsidies en maak als Nederlandse clubs aanspraak op internationale fondsen. Dat geldt voor de hierboven genoemde kwaliteitsverbetering: neem als alliantie van een aantal Nederlandse organisaties het voortouw voor de realisatie van het internationale ISO-keurmerk voor ontwikkelingssamenwerking. En dat geldt voor programma-inhoud: laat de beste partij het werk uitvoeren, of dat nou een Zambiaans bedrijf of Amerikaanse ngo is.

➔ Durf je af te vragen of je het goed doet

Bij groot denken horen grote vragen. De Nederlandse ontwikkelingssector moet zich niet beperken tot de vraag of we de dingen goed doen, maar ook durven vragen of we wel de goede dingen doen. Ook moeten we ons afvragen of anderen het niet beter kunnen dan wij. Het begint bij jezelf constant af te vragen of wat doet de beste manier is om aan armoedebestrijding bij te dragen. Dragen wij bij aan een beter leven voor de armen van deze wereld – nog afgezien van de vraag of we dat op de meest efficiënte manier doen? Wat is het bestaansrecht van de eigen ontwikkelingsorganisatie en de gehele Nederlandse ontwikkelingssector? De doelstelling is niet de organisatie of de Nederlandse sector in stand te houden, maar op de meest effectieve manier wereldwijd zoveel mogelijk mensen te helpen. Ervaring uit het verleden is belangrijk, maar de wereld verandert snel en ervaringskennis kan dus aan grote inflatie onderhevig zijn. De uiterste consequentie kan zijn dat je als organisatie overbodig blijkt. Heb de moed die optie open te houden.

Daarom is het essentieel om grondig (wetenschappelijk) onderzoek te doen voordat (Nederlandse) hulpprogramma's worden gestart. Meestal is vooraf al goed in te schatten of de gewenste resultaten realistisch zijn en vooral ook of er geen betere manieren zijn om deze resultaten te bereiken.

Dit onderzoek dient permanent door te lopen tijdens de uitvoer van activiteiten. Regelmatige externe evaluaties helpen organisaties de koers op tijd bij te stellen als doelen niet worden gehaald. Helaas worden zulke evaluaties vaak wantrouwig tegemoet gezien. Durf anderen je werk te laten beschouwen en gebruik de aanbevelingen en soms harde kritiek om je doelen sneller en beter te bereiken.

De leidraad moet te allen tijde zijn dat we niet hier doen wat anderen elders even goed of beter kunnen. Dat geldt voor zowel de eigen bedrijfsvoering als de programma's. Waarom zou je de financiële administratie en ICT niet uitbesteden in ontwikke-

lingslanden? Daar is dezelfde capaciteit beschikbaar voor minder geld en scheppen we bovendien extra banen. Daarnaast dienen organisaties zich te richten op landen en sectoren waar we ze aantoonbaar toegevoegde waarde hebben. Juist in tijden van kredietcrisis en dalende budgetten moeten we effectief en efficiënt omgaan met de middelen die er zijn. Durf daarom ook dingen niet te doen of over te laten aan anderen.

➔ **Doorbreek de impasse**

De ontwikkelingssector wordt te veel geregeerd door angst en zit in het defensief. Doorbreek deze impasse. Evalueer jezelf en elkaar, vrijwillig en grondiger dan elke externe zou doen. Laat een externe checken of het goed gedaan is. Heb de moed risico's te nemen, te mislukken en te verbeteren, als afzonderlijke organisatie en als sector. Heb het lef internationaal mee te dingen naar geld, specialiseer, en doe een stap terug als een ander het beter kan. En durf bovenal ook jezelf te ontwikkelen – of af te schaffen als dat het best blijkt.

¹ Zie www.briljantemislukkingen.nl

Frans van der Straaten studeerde Geografie van Internationalisering en Ontwikkeling / Geografische Informatie Systemen in Utrecht. Hij werkt tijdelijk als beleidsmedewerker bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, directie Verenigde Naties en Internationale Financiële Instellingen voor o.a. de Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank, Europese Ontwikkelingsbank en de International Labour Organization.

De sterkste schouders dragen de zwaarste last

Als ik tien tienjarige kinderen een ijsje beloof als het ze lukt om met z'n allen tien skippyballen in de lucht te houden, komen ze waarschijnlijk snel met een voor de hand liggende oplossing. Ze zullen in elk geval niet proberen elk met acht vingers de drie zelfde skippyballen op te tillen, om met de twee overgebleven vingers de overige zeven skippyballen van de grond te krijgen. Bij een belangrijk deel van de ontwikkelingssamenwerking lijkt het soms of we de meest voor de hand liggende oplossing bewust negeren en gaan we zo inefficiënt en ineffectief mogelijk te werk. Of gaat het ons om de omweg en niet om de bestemming?

De Nederlandse ontwikkelingssamenwerking maakt gebruik van drie kanalen; het particuliere (niet-gouvernementele organisaties, bedrijven en kennisinstellingen), het multilaterale (Verenigde Naties, Europese Unie en de internationale financiële instellingen) en het bilaterale kanaal. Via een bilaterale relatie gaat het geld direct naar een land waarmee Nederland een relatie heeft. Ongeveer veertig procent van het Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbudget loopt via bilaterale relaties. In 2008 ging het grofweg om twee miljard euro.

Op dit moment heeft Nederland dergelijke bilaterale relaties met veertig landen. Met zeven hiervan wordt de samenwerking in de komende jaren afgebouwd. Toch kan gesteld worden dat de bilaterale steun momenteel is versnipperd.

Daar komt het probleem van de zogenaamde donor darlings bij. Dit zijn landen die vanwege verscheidene redenen (variërend van een goede infrastructuur of een succesvolle voorgeschiedenis, tot iets banaals als een prettig klimaat) populair zijn bij bilaterale donoren, multilaterale organisaties en het particuliere kanaal. Deze verschillende donoren stellen echter wel (verschillende) eisen aan hun bijdragen, zodat de ontvangende landen tijd tekort komen om iedereen tevreden te houden. Regelmatige rapportages over de uitgaven, overleggen en veldbezoeken doen een ernstige aanslag op de tijd en het budget van menig ministerie in een 'populair' ontwikkelingsland.

De lokale donorgemeenschap in een dergelijk land heeft dit ook ingezien en poogt in toenemende mate de taken te verdelen. Niet iedere donor zit meer op hetzelfde beleidsterrein en er vindt meer overleg plaats tussen de collectieve aanwezige donorgemeenschap en het ontvangende land over de te volgen koers, zodat dit land eigen verantwoordelijkheid over het ontwikkelingsbeleid voelt. Dergelijke overleggen kosten echter aan donorkant weer tijd in afstemming, zowel onderling als naar de verschillende hoofdsteden. Bovendien blijft iedereen zijn stokpaardjes houden. Tegelijkertijd zijn er 'impopulaire' ontwikkelingslanden waar de donorgemeenschap praktisch aan voorbijgaat. Voor al deze problemen is echter een eenvoudige en efficiënte oplossing.

Tijd en kosten besparen

Bij de moderne ontwikkelingssamenwerking die minister Koenders voor ogen heeft, de Internationale Samenwerking 2.0, staat effectiviteit centraal. Voor wat betreft het bilaterale kanaal stel ik dat het vanuit objectief standpunt het meest effectief zou zijn wanneer elk donorland zijn aandacht, middelen en kennis richt op één land. In directe dialoog met het ontvangende land kan de beste ontwikkelingskoers gekozen worden. Doordat in het ontvangende land de dialoog met andere donoren niet meer nodig is, worden zowel tijd als kosten bespaard. In het donorland kunnen besparingen (eventueel ten goede komend aan het ontvangende land) doorgevoerd worden omdat er minder personeel op het ministerie en op de ambassades nodig is. Voor elk ontwikkelingssamenwerkingspartnerland zijn immers in het donorland beleidsmedewerkers en – directies nodig, en de lokale ambassades hebben specifieke ontwikkelingssamenwerkingsmedewerkers in dienst. Kennis, ervaring en denkkracht kunnen vanuit het donorland meer gefocust worden en er kan verwacht worden dat een intensieve exclusieve bilaterale relatie het verantwoordelijkheidsgevoel, de daadkracht en de wil om te slagen doen toenemen. Tot slot leidt een dergelijke intensieve bilaterale samenwerking niet alleen tot een effectievere hulp aan het ontvangende land, maar zal ook het donorland veel kunnen leren op cultureel, sociaal of wetenschappelijk vlak van het ontvangende land. Zo kan de samenwerking daadwerkelijk 'bilateraal' genoemd worden.

Vechten om de donor darlings

Hoe wordt bepaald welk land een bilaterale (ontwikkelings-samenwerkings-) relatie met welk land onderhoudt en voorkomen dat er 'gevochten' wordt om de *donor darlings*? Ik pleit voor het uitgangspunt dat de sterkste schoulers de zwaarste last moeten dragen; ofwel het meest ontwikkelde land ondersteunt het minst ontwikkelde land. Een geschikte 'ranglijst' hiervoor vormt de

Het werkt het best
als elke donor zich
richt op één land

Human Development Index (HDI) van de Verenigde Naties. Deze index schaalt landen in op basis van de mate van ontwikkeling en klopt gevoelsmatig; in 2008 vormden IJsland (nog wel), Noorwegen en Canada de top drie, terwijl de laatste drie landen uit de HDI de Democratische Republiek Congo, de Centraal Afrikaanse Republiek en Sierra Leone waren.

De index meet de prestaties van een land aan de hand van de gemiddelde levensverwachting bij de geboorte, het analfabetisme-cijfer, het deel van de bevolking dat primaire, secundaire en tertiaire educatie doorloopt, levensstandaard en het BNP per hoofd van de bevolking in koopkrachtpariteit. Een goede samenvatting van wat wij als ontwikkeling beschouwen.

Het buddysysteem

In het 'buddysysteem' wordt de nummer één uit de HDI gekoppeld aan het laagste nummer (179), de nummer twee aan nummer 178, et cetera. Het hoogst genoteerde land heeft een inspanningsverplichting richting het andere land voor een bepaalde tijd, bijvoorbeeld vijf jaar, en zet al zijn beschikbare bilaterale middelen in. Nederland, nummer zes, zou zo gekoppeld worden aan Niger; nummer 174. Gedurende vijf jaar wordt alle Nederlandse bilaterale steun aan dit land gegeven. Met twee miljard euro per jaar kan een groot verschil gemaakt worden in een land met een jaarlijks BNP van rond de zeven miljard euro. Daarnaast is er hier sprake van een volwaardige bilaterale overheidsrelatie waarin de beleidsdialoog met elk ministerie in Niger gezocht wordt. De vele uitgezonden Nederlandse thema-experts die op de immense Nederlandse Ambassade in Niamey zouden komen, werken samen met lokale *counterparts* aan de uitvoering van de nationale ontwikkelingsstrategie op het gebied van water en sanitaire voorzieningen, onderwijs, goed bestuur et cetera. Uitwisselingsprojecten tussen universiteiten en scholen worden opgezet. Nederlandse gemeenten en woningbouwcorporaties worden actief in Niger. De ontwikkeling van Niger wordt zo een zaak van Nederland. Gedurende vijf jaar wordt alle financiële steun, aandacht, liefde en denkracht op de ontwikkeling van Niger gezet. En na vijf jaar vertrekt Nederland weer. Het hoofddoel van ontwikkelingssamenwerking is namelijk dat je jezelf uiteindelijk overbodig maakt. Na vijf jaar worden de buddy's voor de komende periode opnieuw aan elkaar gekoppeld volgens de HDI van dat moment, en is Niger inmiddels gestegen tot de lage middenmoot.

Frisse wind

Natuurlijk kleven er bezwaren aan het buddysysteem. Ten eerste zijn er de 'odd-couples'. Volgens de huidige HDI zou Slovenië bijvoorbeeld voor vijf jaar een inspanningsverplichting richting Nigeria hebben. Ondanks het feit dat geld niet alles is, kunnen we er vanuit gaan dat Nigeria hierdoor tijdelijk minder (bilateraal

Na een buddy-
relatie van vijf jaar
gooien nieuwe
regeringen het roer
vaak compleet om

financiële) kansen heeft dan Niger. Hoewel het op voorhand al een betere uitgangspositie en meer eigen capaciteit had, zal Nigeria hierdoor mogelijk dan ook minder vooruitgang boeken dan Niger. Maar na vijf jaar worden de kaarten opnieuw geschud. En de extreme verschillen binnen het hele spectrum aan landen zullen per 'herschikking' kleiner worden. Daarnaast vormen de middenmoters een probleem. Deze zullen in financieel opzicht weinig aan elkaar hebben, maar kunnen daarentegen in kennisuitwisseling mogelijk wel vooruitgang boeken. Ook hier geldt dat de verschillen in extremen in het hele spectrum echter kleiner worden en de ergste gevallen als eerste opgelost worden. Daarnaast vormen de multilaterale instellingen en ngo's een uitkomst voor deze landen.

In de huidige ontwikkelingssamenwerking noemt Nederland bijvoorbeeld vaak als argument voor het niet bilateraal steunen van een land als Haïti, dat het hier inzet via de actieve steun aan de VN. Dit argument blijft bij het buddysysteem ook opgaan. Ook zou tegengeworpen kunnen worden dat een lange donorrelatie een bepaalde mate van duurzaamheid met zich meebrengt. Laten we het land feitelijk niet in de steek met zo'n abrupt einde? Ten eerste is het zo dat bij het aangaan van de buddyrelatie al duidelijk is dat dit voor een periode van vijf jaar is. Er wordt dus van tevoren al op het aflopen van de steun geanticipeerd. Bovendien zien we op nationaal niveau ook vaak dat nieuwe regeringen het roer compleet omgooien ten opzichte van vijf jaar daarvoor. Een nieuwe buddy kan ook gezien worden als een frisse wind. Geleerde lessen kunnen worden overgenomen van de vorige buddy, nieuwe inzichten worden ingebracht, vastgeroeste patronen worden heroverwogen en accenten worden verschoven.

Op de schop

Een ander tegenargument is de absorptiekracht. Kan een land als Niger wel zoveel steun aan? Jazeker, juist vanwege de volle aandacht van Nederland en de vrijgespeelde capaciteit aan ontwikkelingssamenwerkingsambtenaren kan er enorm veel gedaan worden in overheidssteun en op projectbasis. Mocht er daarnaast blijken dat er toch nog middelen overblijven, dan kunnen deze via het multilaterale en particuliere kanaal ten goede komen aan andere landen. Maar dit geldt alleen als er binnen Niger op geen enkele manier meer een nuttige bijdrage kan worden gedaan. Ten slotte zou tegengeworpen kunnen worden dat ontwikkelingsamenwerking meer dan alleen charitatieve motivaties heeft. Geopolitiek, koloniale verledens, historische verbanden, binnenlandpolitieke redenen, geografische redenen, grondstof- en handelsredenen spelen voor veel donorlanden mee in de keuze voor een bilaterale ontwikkelingssamenwerkingsrelatie. Maar als

de overtuiging bestaat dat Nederland op deze manier het meest effectief en efficiënt inzet en het doel daadwerkelijk een wereldwijde hogere ontwikkelingsgraad en levensstandaard is, moeten we naar draagkracht de ergste gevallen als eerste aanpakken. Nederland zou vanuit zijn rol als gidsland en ontwikkelingssamenwerkingspionier dan ook als eerste zijn bilaterale ontwikkelings-samenwerkingsbeleid op de schop kunnen nemen. Goed voorbeeld doet immers volgen. Met spectaculaire resultaten in ons buddyland op zak, kunnen andere donorlanden aangesproken worden ook de efficiëntieslag te gaan maken. Op den duur wordt zo geen land meer overgeslagen en ziet iedere donor het hoogste rendement voor zijn bilaterale ontwikkelingssamenwerkingsgeld.

Knikkers en betonblokken

De metafoor met de skippyballen en de tienjarigen gaat in veel opzichten mank. In werkelijkheid zijn er naast skippyballen ook voetballen, pingpongballen, ballonnen, hete lucht ballonnen, knikkers en betonblokken. En zijn er naast tienjarigen ook baby's, kleuters, pubers, volwassenen en bejaarden, met één, twee of drie armen. Maar feit blijft dat als ik mijn kans op een ijsje zo groot mogelijk wil maken, ik datgene moet optillen waar ik de kracht voor heb.

Internationale samenwerking 2.0

'Ontwikkelingssamenwerking is belangrijker en actueler dan ooit. Er is de laatste jaren veel resultaat geboekt. Tegelijkertijd moeten wij sneller aanpassen aan de turbulente tijden. Daarom is modernisering essentieel', aldus minister Koenders tijdens zijn lezing op de Universiteit van Amsterdam op 8 november 2008.

Vorig jaar is Koenders gestart met deze modernisering, die beschreven is in zijn beleidsnotitie 'Een zaak van iedereen'. De modernisering krijgt nu verder vorm. 'Bij Internationale Samenwerking 2.0 staat effectiviteit centraal', aldus de minister.

In zijn streven om de ontwikkelingshulp te moderniseren, gaat Koenders intensiever samenwerken met de meest effectieve partners. De bestaande hulpindustrie wordt opgebroken en de banden met het bedrijfsleven, met vakbonden en kennisinstituten worden aangehaald. Zo heeft de minister overeenkomsten gesloten met onder andere NUON en Philips over duurzame energie. En ontwikkelingsorganisaties moeten meer en beter samenwerken, moderniseren en effectiever worden. Hij liet de Nederlandse ontwikkelingsorganisaties weten dat de omvang van het bedrag dat de minister jaarlijks via hen investeert, meer afhankelijk wordt van de kwaliteit en effectiviteit van de door hen voorgestelde programma's.

Minister Koenders staat voor effectieve armoedebestrijding in ontwikkelingslanden. Economische groei, banen en verdeling van de welvaart zijn hierbij de sleutel. Dit realiseert de minister onder andere door de betrokkenheid van de private sector te vergroten. Ook richt hij zich op gelijke rechten en kansen voor vrouwen. 'In veel landen zijn juist zij de motor van de economische ontwikkeling.'

Ten opzichte van corruptie voert Koenders een zero-tolerance beleid. Recent kondigde de minister hiervoor al scherpere voorwaarden aan. Deze worden onder andere toegepast bij het

geven van begrotingssteun, die vier procent van het totale budget bedraagt.

In fragiele staten als Afghanistan en Congo worden hulp en ontwikkeling met elkaar verbonden. Waar nodig zal de minister deze aanpak versterken en uitbreiden.

‘De ongelijke verdeling van de welvaart in de wereld is niet houdbaar. Als de huidige financiële crisis ons weer iets in herinnering heeft gebracht, is het wel dat alles in onze kleine wereld steeds meer met elkaar verbonden is. En niet alleen heeft een verregaande globalisering van onze economie plaatsgevonden, ook klimaatverandering, migratie en terrorisme trekken zich niets van grenzen aan. Dit is dus niet het moment om oogkleppen op te zetten. Het is juist het moment om te investeren in internationale ontwikkeling, op een moderne en effectieve manier’, aldus Koenders.

‘Nederland is een internationaal georiënteerd land, dat baat heeft bij een groeiende wereldeconomie, bij voldoende en goede handelspartners en bij stabiliteit in de wereld. Internationale samenwerking is hiervoor onmisbaar. Het geeft mensen de mogelijkheid deel te nemen aan hun economie, waardoor de kans op conflicten kleiner wordt en de internationale stabiliteit dus groter. Ontwikkelingssamenwerking is een zaak van iedereen. Investeren in de armste landen, uit solidariteit en eigenbelang’, besluit de minister.

Dit is een samenvatting van de lezing die minister Koenders in november 2008 uitsprak onder de titel ‘Internationale Samenwerking 2.0’ op de Universiteit van Amsterdam, die als startschot heeft gediend voor de essays in deze bundel.
www.heiligehuisjes.org/img/OS2.0-Lang.pdf

**Deze uitgave kwam tot stand onder verantwoordelijkheid van
het ministerie van Buitenlandse Zaken en de IS-academie,
in samenwerking met Global Village Media.**

Armand Evers, Thom Klück, ministerie van Buitenlandse Zaken, afdeling Onderzoek en Communicatie	Supervisie
Hester van Deutekom, ministerie van Buitenlandse Zaken, afdeling Onderzoek en Communicatie	Coördinatie
John Verhoeven, onzeWereld	Hoofdredactie en begeleiding essayisten
Barbara Luigies, Global Village Media	Eindredactie
Arjen Duijts, Global Village Media	Redactiemanager
Esther Kokmeijer, daarzijn.nl	Ontwerp en Coverillustratie
Maaïke van Adrichem, Alpha Barry, Isa Baud, Jasper Bets, Arnob Chakrabarty, Jan Cloin, Timor El-Dardiry, Sabina Gietema, Joop Hazenberg, Marika Hoogenboom, Fieke Jansen, Marloes Koch, Dik van de Koolwijk, Ton van der Lee, Melle Leenstra, Mieke Lopes Cardozo, Nies Medema, Jorn van der Meer, Yannick du Pont, Egbert Pos, Michel Richter, Wilma Roozenboom, Lieke Rozendal, Frans van der Straaten, Siegfried Woldhek, Milli Wouters	Essays
Hester van Deutekom, Thom Kluck en Rob Visser (ministerie van Buitenlandse Zaken), Evelijne Bruning (ViceVersa), Jaap Spreeuwenberg (Coolpolitics), John Verhoeven (onzeWereld).	Jury
Het omslag is gedrukt op Keay weefsel sneeuw wit 300 grams papier. Het binnenwerk is gedrukt op FSC Mixed Sources papier, afkomstig uit goed beheerde bossen, gecontroleerde bronnen en gerecycled materiaal.	Papier
1500 exemplaren	Oplage
De essays in deze bundel zijn bedoeld om het debat over het Nederlandse beleid op het vlak van internationale samenwerking nieuwe inhoudelijke impulsen te geven. Ze weerspiegelen niet het officiële standpunt van het ministerie van Buitenlandse Zaken met betrekking tot de aangestipte onderwerpen.	Verantwoording

© Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2009.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen, geheel of deels
gereproduceerd of in andere vorm worden gepubliceerd zonder
bronvermelding en toestemming van de uitgever of de scribenten.

